

Irodalmi Jelen

XIX. évfolyam, 217. szám
2019. NOVEMBER

JANUS
PANNONIUS
KÖLTÉSZETI
NAGYDÍJ

2019
SZEPTEMBER 27 - 29.

2013 • Szemin Bekbakáni • Telsrán
2014 • Aldonis • Párizs
2014 • Yves Bonnefoy • Párizs
2015 • Giuseppe Conte • Milánó
2015 • Charles Bernstein • New York
2016 • Adam Zagajewski • Krakko
2016 • Augusto de Campos • Sao Paulo
2017 • Ryszard Lenczowski • Berlin
2018 • Yang Lian • Berlin
2019 • Clara Janés Nadal • Madrid

Irodalmi Jelen

Szerkesztőség és kiadó:

310085 Arad, Eminescu utca 55–57.,

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5.

tel.: +40-257-280-751, +40-257-280-596 (fax),

<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Kiadja az **Occident Média Kft.**

Főszerkesztő: **Böszörményi Zoltán**

Főszerkesztő-helyettes: **Bege Magdolna**

Főmunkatársak: **Szócs Géza, Makkai Ádám** (Budapest)

Munkatársak: **Varga Melinda** (vers, interjú), **Bene Zoltán** (próza),

Laik Eszter (helyszíni tudósítások, műfordítás),

dr. Hegyi Pál (tudomány, esszé), **Simon Adri** (kritika),

Szócs Tekla (fotó)

Olvasószerkesztő: **Hudy Árpád**

Lektor: **Jámbor Gyula**

Örökös munkatársak: **Faludy György, Méhes György**

Rendszergazda: **Csipkár Nándor**

Böszörményi Zoltán

Ne röpödj el

*Minden ölelésem egy világ,
minden ölelésed világok
világa,
részrehajló,
gyönyörök természet
ünneplő nász.
Holnap
újra kibontalak
a ragyogásból,
szemed fényét imádom,
ajkad bársonyán pihenek.
A végtelen tavában fürdetlek,
puha gondolattal
takarom be mosolyod,
hogy ne röpödj el.*

Oberczián Géza

Az eltűnt gyermek

Etűd a *Kisvárosi noir*-sorozatból

Gyulai hadnagy rettenetesen utálta, ha gyermekek ügyében kellett nyomoznia, ezért aznap az átlagosnál is barátságtalanabb és kötekedő volt. A telefont, amiben értesítették a tízéves kisfiú eltűnéséről, még a szokásos lehangoltságával vette fel, amit a napi első kávé előtt mindig érzett, magának sem vallva be, hogy a kávénak ehhez semmi köze. Sokkal inkább annak a kilátástalan ürességnek, ami azóta kíséri, hogy a felesége elhagyta – amit annak ellenére, hogy szerette, jól elviselt volna, de a gyereket is vitte, az akkor tízéves lányát, akinek a hiánya azóta is pótolhatatlan. Régebben sokszor mondogatta, hogy lányos apának lenni a legjobb dolog a világon, mindenkinek ki kéne próbálnia, annyi szeretetet nem kap senkitől férfiember. Nem sokkal ezután költözött ide a kisvárosba, immár öt éve.

De az igazi oka, hogy irtózott az ilyen bűncselekményektől, egy ügy volt még Budapesten, ami gyerekrablásnak indult, de gyilkosságba torkollt, és mindmáig nem tudta megemésztetni, hogy lehet képes bárki megölni egy gyermeket. A kisfiú autista volt, ötéves, és megfojtotta egy ismeretlen. Állítólag csak játszótak, ami nehezen hihető, lévén a gyermek teljesen antiszociális, nem barátkozott, nem beszélt idegenekkel, a rokonaival is csak akkor, ha ő akart, és pusztán annyit mondott, ami a különös, de igen élénk agyában megfogalmazódott.

Szóval durva trágárságra ragadtatta magát, mikor megtudta, milyen ügyhöz hívják sürgősen.

A szállásadónője ezt hallva messze elkerülte reggel, épp csak a kávéét készítette az étkezőasztalra, Ilcsik tizedes pedig – fiatal-ság, bolondság – megjegyezte, miközben a helyszínre fuvarozta,

hogy ha félóránál tovább együtt kell lennie vele, akkor egy életre kiábrándul belőle, és kereshet magának más menyasszonyt. A tizedes azóta flörtölt vele, hogy a férfi a városba érkezett. Gyulai lesújtó pillantást vetett rá, és szó nélkül kiszállt a kocsiból. Léptei messze visszhangoztak az üres folyosókon. Az iskola néptelen volt, a gyerekeket, kivéve az eltűnt fiú osztályát, hazaküldték, és a tanárok, akiknek nem volt dolguk vele, szintén hazamentek, örültek a rövid munkanapnak. A többiek bosszankodva sugsdolóztak a tanári szobában, főleg arról, mennyire kínos lenne a kötekedő fővárosi nyomozó kérdéseire válaszolni. Egyikük, a matematikatanárnő, negyvenes, szikár, egyedülálló nő hatalmas pápaszemmel, kijelentette, neki annyira fáj a feje, hogy egyáltalán nem is tudna találkozni azzal az arrogáns férfival, nem is érti, mit keres még itt. Talán mert a gyerek egyedül matekból volt jó, mondta egy alacsony, köpcös férfi, a történelemtanár, minden másból bukásra állt, elmagyarázhatná a nyomozónak, és ha már itt tartunk, az egész tanári karnak, mivel tudta rávenni a tanulásra, ami senki másnak nem sikerült, csak nem a női bájait vetette be, fejezte be röhögve. Szórványos vihogás, kuncogás hallatszott. A matematikatanárnő sértődötten az ajtó felé fordult, indulatosan kinyitotta, kilépett, és azonmód összeütközött az érkező Gyulaival úgy, hogy mindketten visszapattantak, és hogy el ne essenek, reflexszerűen elkapták egymás karját, derekát, úgy tudtak csak megállni az ajtóban, összeölelkezve. *Mária*, bödült el Gyulai, mire a matematikatanár rebegeve válaszolt, *Erzsébet, ha szabad... Nem maga*, vetette oda Gyulai, *Mária*, bödült el újra, *szedje le rólam ezt a nőt, és kezdjük el a kihallgatást!* Ilcsik tizedes udvariasan köszönt, csókolom, *Erzsi néni, kérem, üljön a helyére, majd szólok, ha ön következik... Már a bukottak is nekünk dirigálnak*, sóhajtott a nő alig hallhatóan, de megadón leült az asztalához.

A tanárok álmosító semmitmondása tovább ingerelte. Mintha senki nem ismerte volna a kisfiút, aki ide járt ötödik éve. Csak abban volt egyetértés, hogy lusta volt és haszontalan, általában nagyon utálták a tanárok. Még Erzsébet, a matematikatanár is,

pedig nála kifejezetten jól szerepelt, csupa jó jegye volt, és a tanárnő el is gondolkozott, hogy indítaná tanulmányi versenyen, de a szülők tiltakozása miatt erről végül letett. Az osztályfőnök annyit tett hozzá, hogy a szülők előtt általában kisebbitette a fiúval kapcsolatos gondjait, mert tudja, hogy a rossz jegyek miatt amúgy is sokszor megverik, és nem akart ehhez további támogatást adni. A magyartanárnő pedig megjegyezte, hogy egyedül a gyerek nagyanja érdeklődik időnként, hogy tanul a fiú, és hogyan lehetne fejleszteni, de erre csak azt tudom mondani, mondta a tanárnő, hogy meg kéne végre tanulnia olvasni. Gyulai megtudta azt is, hogy a család, ha nem is megbecsült, de jól ismert a városban, menő építési vállalkozást visznek, pedig az apa a kőműves szakmunkás-bizonyítvány megszerzéséig jutott csak, az anya pedig ápolónő volt a kórházban, amíg meg nem engedhették maguknak, hogy otthon maradjon háztartásbeliként. Vannak irigyeik és persze haragosaik is, akik nem voltak megelégedve a munkával, ezért ebbe az irányba is ki akarta terjeszteni a nyomozást. Felírta magának, hogy később szerezzen listát a reklamáló kuncaftokról. Érdekes, gondolta, amikor reggel a szülőikkel beszéltem, ezt elfelejtették megemlíteni, ha jól emlékszem, úgy fogalmaztak, őket mindenki elismeri, még a polgármester is pertuban van velük, nem melleleg az ő házat is ők építették. És persze a katolikus közösség, ahol szintén nagy becsben tartják őket, ha másért nem, a bőkezű adományok miatt. A férfi a vezetői testületben is benne van.

A tizedes ezalatt az osztályfőnök segítségével az osztálytársakat kérdezgette, tudnak-e valamit az eltűnt gyerekről. Sok kuncogás és feszengő izgás-mozgás közepette végül megtudta, hogy nem volt kimondott barátja, magányos és indulatos gyerek, a csínyjei durvák, de ötletesek – például amikor az osztályfőnököt bezárta a vécébe, hogy ne tudjon dolgot íratni – mesélték, vagy amikor kijavította a naplóban a jegyeit, de véletlenül más nevéhez írta a jó jegyeket, az ő elégtelenje pedig megmaradt, meg is bukott félévkor, a jó bizonyítványért beígért biciklit sem kapta meg az apjától (itt nagy röhögésben törtek ki néhányan).

A padtársa, egy vékony, szemüveges kisfiú azt mondta, *sokszor, utoljára épp tegnap mesélt arról, hogy megszökik, felmegy Pestre, vagy Ausztráliába, amelyik messzebb van*, mondta bizonytalanul. Abban egyetértettek, hogy a tegnapi tanítás vége óta senki nem látta, egyikük állította, hogy nem haza, hanem az ellenkező irányba, a pályaudvar felé indult.

Árulja már el, Mária, mi a fene esett ezekbe az emberekbe?, kérdezte Gyulai jó két órával később az autóban, amikor a vasútállomás felé tartottak, *ezek a tanárok a gyerekről alig tudtak valamit, csak hogy összeférhetetlen és lusta, de egymást úgy szidták, mintha az életük múlt volna rajta. Tényleg érdekli?*, kérdezett vissza a tizedes, *mert hosszú a történet, és nem vágok bele, ha csak idegességében kérdezi.* A nőgatásra hozzáfogott: *a régi igazgató több mint húsz évig vezette az iskolát. Nem mondom, hogy minden rendben volt, voltak ellenlábasai, de nyugalom volt. Amikor elment nyugdíjba, egy erőszakos nőt, a városi önkormányzat kormánypárti frakcióvezetőjének a feleségét nevezték ki igazgatónak. Őt jobbra mindenki utálja, mégis sokan elkezdték támogatni, mert tudták, hogy miután politikai kinevezett, megszabadulni úgysem lehet tőle, de előnyöket várhatnak. Amíg a nő csak tanított, nem volt vele sok baj, én is hozzá jártam magyarórákra, ám miután igazgató lett, kettészakadt a tantestület, és eluralkodott az irigység, mert csak a támogatói közül kerültek ki helyettesek, munkaközösség-vezetők, hiába nem ők voltak a legjobbak a feladatra. Én felsős voltam, amikor ez elkezdődött, de alig vártam, hogy kikerüljek innen, kezdett bolondokházára emlékeztetni az egész. A színvonal romlott, akárcsak a hangulat. Lassan átalakult a gyerekállomány is, a jobb családok inkább az újonnan alakult református iskolába írtatták a gyerekeket, ide pedig egyre több roma gyereket hoztak, meg a tanyavilágból jöttek a hátrányos helyzetűek. Minden kicsinyes szembenállás felerősödött, a tanárok csatározni kezdtek, ki a másik termét akarta, ki a számítógépét, netán a csoportját, ágáltak a kinevezések ellen, a régiek utálni kezdték az újakat, volt, aki a folyosóról becipelte a termébe a másik osztály virágát, szóval neveléses háborúzás alakult ki,*

mindenki mindenki ellen. A tanulók szempontjából a legrosszabb az volt, amikor az iskolai ünnepek háromórásra nyúltak, aminek nagy részében az igazgatónő mondta a magáét. Alig lehetett kibírni, nyolcadikban már el se mentünk, egy március tizenötödikén az egész osztályunk hiányzott, abból nagy botrány lett, majdnem kicsaptak, mert felvettem, hogy menjünk inkább kirándulni. Felvételi előtt ezért is kaptam kettést magyarból. Szerencsére a rendészeti szakközépben ezt nem nézték... Szóval maga ilyen vezető személyiség volt, Mária?, kérdezett közbe Gyulai. Aznap először mosolygott. Még olyanabb, Gyulai, évődött a lány, majd megtudja az esküvőnk után, addig még jól viselkedem...

A vasútállomáson nem látta senki a fiút, a pénztárosnő esküdözött, ő nem adott neki jegyet se Pestig, se Ausztráliáig, de még máshová sem. *Ne nézzen má' madárnak, csak tudom, hol van Ausztrália, odajárnak síelni a nászomék, győri átszállással megy a közvetlen vonat, erre a gyerekre meg amúgy is emlékeznék, a vérém rérikéje barátnéjának az unokája az, szoktam is látni a nagyanyjánál, ámbátor ritkán, nincsenek jóban a fiú szüleivel,* mondta. Gyulai fortyogott magában, miféle nyelven beszél ez a nő. *A címet tudja?,* kérdezte meg végül, *beugranánk a hölgyhöz,* mondta.

Végül nem ugrottak be, mert üzenet jött a kapitányságról, miszerint kész a lista az építési vállalkozó elégedetlen ügyfeleiről, illetve, ami azt illeti, az összes ügyfeléről. Gyulai úgy döntött, ideje inni egy kávét, és visszamentek az őrre elolvasni a jelentést.

A délután a felsorolt személyek ellenőrzésével telt. Egy járőr egyik embert a másik után szállította be a kapitányságra kihallgatásra. Majdnem este lett, mire végeztek, csak két név maradt ki, akik nem tartózkodtak a városban. Az eredmény egybehangzó volt, azon kívül, hogy mindenki kikérte magának, hogy a rendőrség zaklatja őket, egyetértettek abban is, hogy a vállalkozó jól dolgozik, szép munkát ad ki a kezéből, de a kezdeti ajánlatához képest a ház mindig megdrágult, volt, ahol több, mint másfél-szeresére nőttek a költségek, és mivel az építkezés közepén nem ajánlatos kivitelezőt váltani, a legtöbben inkább lenyelték a több-

letet, aki meg nem, annak a mai napig nincs befejezve a háza, hol építőanyagot nem kap, hol a hitele drágul meg, attól függően, hol veti be ellene a befolyását az építő, de beszéltek olyannal is, aki tíz éve vakolatlan házban lakik, mert a többletköltségek miatt elfogyott minden tartaléka. Mindenkinek lett volna indítéka bosszút állni a vállalkozón, de senki sem tette, az összes alibi helytálló, még azoké is, akik elutaztak, mert már azelőtt elhagyták a várost, hogy eltűnt a gyermek. És persze váltságdíjat sem követelt senki, úgyhogy ezt a vonalat el kell engedni, döntött Gyulai. De még így is rengeteg eshetőség van, gondolta, a pedofil elkövetőtől a világgá menésig.

*Már tíz órája nyomozunk, és semmi eredmény, sóhajtott Gyulai fáradtan, érezte, hogy egyre ingerültebb az egyhelyben topogástól. Ahogy múlik az idő, egyre kisebb az esély arra, hogy épségben megtaláljuk, dühöngött. Ilcsik tizedes próbált érvelni, hogy hiszen nem is tudják pontosan, mi történt a gyerekekkel, de az ideges Gyulai letorkollta: *annál rosszabb, Mária, mit tud maga erről, majd ha találunk egy harminc kilós kis hullát egy elhagyatott helyen, amit már félig megettek a vaddisznók, akkor álljon neki vigasztalni, tudom, miről beszélek, higgye el, az idő ellenünk dolgozik.**

Jobb ötlet híján, hogy ne csak várakozással teljen az idő, amíg valaki valahol a körözés alapján felismeri, elmentek újra a gyerekek szüleihöz. Az apa gyalázni kezdte őket az eredménytelenség miatt, de látták rajta, hogy már nem színjőzan. A felesége összetöpörödve ült a fotelben és csendesesen válaszolgatott a kérdéseikre. Gyulai a rokonságról kérdezgette őket. A nő elmondta, a családjakkal nem tartják a kapcsolatot, az ő rokonsága messze lakik az ország másik végén, a férjének meg csak az anyja él, itt a belvárosban, de elmondása szerint bolond az öregasszony (*az nem is kifejezés, tökhülye az anyám, óbégatta közbe a férfi*), *az apósom halála óta becsavarodott abban a nagy házban egyedül, folytatta a nő, és furcsa dolgokat beszél, nem is látogatjuk, mióta mindenbe beleüti az orrát, folyton mondja, mit hogy tegyünk a gyerekekkel is, és nem értette meg, hogy mi nem kérünk a segítségé-*

ből. A fiunkat eltiltottuk tőle, és megmondtuk az öregasszonynak, hogy ne keresse, mert nem akarjuk, hogy találkozzanak. Ennek van már vagy három éve, azóta nincs közöttünk kapcsolat, csak a férjem néz felé időnként. (Rusnya vén szipirtyó lett az anyám, szipogta részegen a férfi, egy elviselhetetlen minden-lében-kanál boszorka.)

Akkor összefoglalom, mit tudunk eddig, mondta Gyulai a tizedesnek az irodában kávéval a kezében: van egy lusta, gyakorlatilag analfabéta gyerek, akit vernek a szülei, és utálnak a tanárai, és aki magányos, a többiekkel nem nagyon keveredik. A szülein kívül nincs más rokona, csak a nagyanyja, akitől eltiltották, mert bolond. Tudja, Mária, az a véleményem, a gyereknek minden oka megvan a szökésre. Ha biztos lenne, hogy tényleg erről van szó, meg is nyugodnék... Gyulai, maga még érzélgős lesz öregkorára, válaszolta Ilcsik tizedes, és rosszul tenné, ha kiengedné a szálakat a kezéből. Tudja mit, hazafelé benézek a nagymamához, hátha mond valamit, őt még nem kérdeztük, fejezte be a lány. Gyulai felsóhajtott, az a baj, Mária, hogy maga nem nyomozhat egyedül, úgyhogy magával kell mennem, bár szerintem fölösleges. Viszont sosem bocsátanám meg magamnak, ha kihagynánk egy nyomot, és kiderülne, hogy ott lett volna a megoldás, tette hozzá.

Mária, a maga családja mivel foglalkozik?, kérdezte Gyulai útközben. Ne izéljen már, Gyulai, incselkedett Ilcsik tizedes, észrevette, hogy feltett nekem egy személyes kérdést, maga tényleg tudni akar rólam valamit, magával valami nagy baj lehet, csak nem beteg? De kihasználok az alkalmat, elmesélem, apám lakatos volt a téesz karbantartó részlegén, anyám meg eladó az áruházban. Tesóm nincs, sajnós, tette hozzá sóhajtva. Nekem sincs, mondta Gyulai. És maga, kérdezte a tizedes, magának mik a szülei? Már nem élnek, felelte Gyulai, apám ügyvéd volt, anyám könyvelő, gazdag családnak számítottunk az előző rendszerben, én is jogot tanultam, csak később lettem rendőr... Sajnálom, mondta a tizedes. Hogy később lettem rendőr?, kérdezte Gyulai csodálkozva. Nem, hanem hogy nem élnek már, magyarázta bosszankodva Ilcsik, hogy lehet ezt félreérteni, értetlenkedett.

Tudja, miattuk lettem rendőr, mondta Gyulai halkán, ügyet sem vetve a lány indulatos beszólására, egy nap balesetet szenvedtek, folytatta, üres úton fényes nappal fának hajtottak a vadonatúj Jaguárral, az nagyon menő kocsi volt, mindössze három volt belőle Pesten. Azonnal meghaltak, és én máig sem hiszem, hogy baleset volt, apám jól vezetett, és sosem ivott, bár azt állították, részeg volt. Nem is indítottak nyomozást, hiába ágáltam, úgyhogy magam vágtam bele...

Az öregasszony lakása szedett-vedett múzeumra hasonlított, régi tárgyak egymás hegyén-hátán, padlón, lépcsőn, polcokon, mindenütt, és rengeteg fénykép, mozdulni sem lehetett az arcoktól, barátok, rokonok, ismerősök, az unoka százféleképpen megörökítve: *így nem vagyok annyira egyedül, súgta oda Gyulainak. Hellyel kínálta őket és teával, Gyulai inkább kávéért. Ilcsik tizedes felemelte a nyitott könyvet a fotel mellett, és belenézett, a Pál utcai fiúk, mondta, ezt szerettem, kötelező volt a suliban, csak túl kicsik voltunk hozzá, azt hiszem... Az unokámnak olvasom, mondta az öregasszony, míg tálalta a kávé, tudják, tanulási nehézségei vannak, de az a fafejű fiam képtelen belátni, azt hiszi, gyengeelméjűnek tartom a gyereket, pedig csak tudom, hogyan segíthetek rajta. Nem verem, mint ő, nem is gúnyolom, mint a tanárai, én elolvasom neki a könyvet, és részletesen elmesélem, ő pedig megjegyzi, nagyon jó esze van, számtanból például kitűnő. Nem is tetszik tudni?, kérdezte Ilcsik tizedes megrendülve, nem is tetszik tudni, hogy az unokája eltűnt? Dehogy tűnt el, tiltakozott az öregasszony, itt van nálam, odafönt alszik az emeleten, ha kipihente magát, folytatjuk, addig én előre olvasok... dolgozatra készülünk, magyarázta, mikor Gyulai felpattant. Szó nélkül kicsörtetett az előszobába, fel az emeletre, és azután csak a megkönnyebbült kacagását hallották.*

Tudják, magyarázta az öregasszony, sokat beszélgetek a magyartanárával, aki azt hiszi, nem tud olvasni, mert buta és lusta. Pedig csak diszlexiás, beszéltem egy pszichológussal, az is igazolja. A fiam azóta nem áll szóba velem, mióta felvettem, vigyük el hozzá a gyermeket. Nem engednek a közelébe sem, de mi túl-

jártunk az eszükön. A gyerek megtanított, hogyan kell használni a telefonomon a Fészbúkot, azon üzengetünk egymásnak, így az írást is gyakorolja, és kapcsolatban is lehetünk. Ha felelnie kell, ide szökik. Tavaly pár óra alatt el tudtam neki mesélni a Kincskereső kisködmönt, mert jóval rövidebb, ráadásul olyasmit ír, amiben magam is felnőttem, tudják, négyéves koromtól dolgoztam apám mellett a tanyán... Szóval megbeszéltük a telefonos üzengetőn, hogy kifogom az iskolából két napra, és végigvesszük a Pál utcait... még meg is kéne beszélnem a tanárával, hogy dolgozat helyett inkább feleltesse őt... Tudja maga, hogy az egész rendőrség, velünk az élen, ezt a fiút kereste egész nap?, kérdezte Gyulai vádlón, de a néni tekintetétől megenyhült. Tudom én, folytatta Gyulai, hogy a fia nem könnyű eset, és az iskola is elég necces, és hogy maga csak jót akart, de haza kell vinnünk a gyermeket. Ilcsik tizedes közbeszólt: már csak harminc oldaluk van hátra, azt még este és reggel be tudnák fejezni... mi lenne, ha csak reggel találnánk rá a fiúra?

Gyulai vállat vont, és szó nélkül kifordult a házból. *Végül is nem történt bűncselekmény, inkább csak családi perpatvarnak nevezném az eseményeket, nyugtatta magát.*

Tóth Csilla versei

óriáskígyó

*a test hófehér,
nem takarja illatos gyolcs,
kence, olaj.
az arc gyékény,
épp hogy hozzáérnél,
leperesz róla,
tavalyi képekről nézel rám,
hirtelen haragú a tekinted,
nem nézek félre, nem engeded.
hiányzol, minek is tagadjam,
kelek-fekszem veled,
a karom vagy és a lábam,
mindegy, melyik, lényegtelen,
most épp a jobb kéz emlékezik,
utánad nyúl, megállít, szeret.
óriáskígyó mászik ki a szem üregéből,
a világ már majdnem életszerű veled,
mindenféle limlommal teli váza az emlékezet,
egy gyerek a labdával könnyedén leveri.*

magamat néha

*magamat néha altatom,
ragadj meg engem, alkalom,
grabancon, fülön, ahogyan tetszik,
rázz ki magamból még ma estig,
essek a földre, göröngyre, sárba,
a hajnalokból az éjszakába,
oltsd el a Napot felettem,
a kapcsolóját se keressem,*

*küldj ki a hóra, hólapáttal,
szánkóval, sóval, bármi mással,
szorítsd a testem csuromvizesre,
vess a folyóba, eltemethetne,
mosson a partra magából engem,
hisz nincs, ami mélybe rejtsen,
kilóg a fülem, a fogam, a lábam,
kilógunk magunkból mindahányan.*

Barta Zsolt

Száz

Mindent parancsra tettem, cselekedtem. Békén hagyhatna már ez a vénasszony. Minden reggel jön, bejön, elhúzza a függönyt, azt a sárga függönyt, aminek az elrozsdásodott csíptetői hangos, velőtrázóan hangos nyikorgással végzik szenvedő mozdulataikat a pókhálós karnison. Békén hagyhatna már. Minden reggel tejet hoz, meleg tejet, mert az jót tesz a bélműködésemnek, mosolygóssá teszi az ébredésemet. Huszonhárom éve fekszem ebben az ágyban, huszonhárom éve mosolyogtam utoljára. Békén hagyhatna ez az asszony. Minden reggel bejön, elhúzza a függönyt, kitarja az ablakot, néz, engem néz, mosolyog közben. Jó reggelt kíván, megcsókolja a homlokomat, és leteszi az ágyam mellett álló éjjeliszekrényre a meleg tejet. Megvárja, amíg megiszom, lassan iszom pedig, reggelente szűk még a torkom, a nyálamat sem tudom lenyelni, nemhogy a friss, meleg tejet. Igyekszem kortyolni, az ádámcsutkám is beleremeg az igyekezetbe. Van, hogy nem megy, az istennek sem megy, akkor sem, ha a Mindenható személyesen lépdelne le a garádicson, angyalai között, a friss, életet adó tej lassan csurog lefelé a gyűrött pizsamafelsőmön. Lecsurog a gombok mentén, hasam tájékán beissza a bőr, ott, ahol az a régi forradás látszik. Mintha csak áldozat lenne az a pár csepp tej. Hajnali, kora reggeli áldozat, régi bűnökért, vezekelnivalókért. Mindent parancsra tettem, cselekedtem. Felkelhetnél abból az ágyból, mondja a vénasszony, miután kiveszi remegő kezemből az üres bögrét, s megtörli a számat gyűrött papírszalvétával. Felkelhetnél, mondja nyomatékosabban, ingerültebben. Huszonhárom éve fekszem ebben az ágyban, azóta nézem fejem fölött a plafont, azóta fütyülök erre a világra. Két ablaka is van a szobának, két hatalmas ablaka, de nem érdekel a kinti világ, éppen eléggé nyomaszt a sajátom. A szoba az én birodalmam, a mindenség közepe, ahol éjjelente démonok tánca zavarja ál-

momat, vagy tán nem is pokolfajzatok, hanem a lelkiismeretem által teremtett lények azok. Gyerekkoromban, abban az igen távoli mesevilágban rettegetve vártam az estét, a lefekvés keserves idejét. Miután a cseléd, az a jószagú parasztlány elfújta a lámpát, és jóéjszakát kívánt, megelevenedett a gyerekszoba. Kísértetek, rettenetes szörnyek kandikáltak ki a szőnyeg alól, a szekrényből mocorgás hallatszott, mintha éppen előjönni készülne valami, ami csak nappal odavaló. Hangos jajkiáltásomra mindig anyám rohant be, nehéz parfümillatot árasztva. Rosszat álmodtál kicsim, súgta a fülembe, pedig hol volt még akkor az álom, éberen forgolódtam a hatalmas dunna alatt. Volt, hogy a szalonban esti életet élő vendégek is betódultak, s kinevették rettegetésemet. Tréfálkoztak, egymást ugratták, és rémtörténeteket meséltek, ám anyám gyorsan kizavarta őket. Kettesben maradtunk néhány percre, ő az ágyam szélére ült, s jelenléte gyorsan megnyugtató. Édes kisbogaram, sóhajtotta, és már tudtam, hogy ilyenkor nem rám gondol, hanem a kinti vidám társaság egyik, éppen aktuális tagjára, akivel az éjszaka hátralévő részét kívánta tölteni. Apám nem élt már ekkor, anyám pedig a vígözvegy szerepét játszotta. Ahogy felcseperedtem, gyorsan meg is szabadult tőlem, s bár nem szerettem a katonaéletet, mégis hadapródnak adott. Nem szívesen emlékszem vissza ezekre az évekre, a durva társakra, a tiszték gúnyos kacajára, amikor rosszul fogtam a fegyvert, és kevéske kimenőinkre, amikor a többiek a bordélyba, jómagam pedig a folyópartra mentem. Szerettem nézni a lomhán mozgó vizet, ahogy némán, sejtelmesen folyt, titokzatos helyről eredt, és a misztikumba futott. A színe inkább sárgás volt, mint átlátszó, a partján boldog gyerekek játszottak. Mindent parancsra tettem, cselekedtem. Kegyetlen esztendőök voltak, szenvedtem, ám egyvalami mélyen belém ívódott: a parancsot teljesíteni kell. Nincs az az Isten, nincs az az elme, legyen evilági vagy sem, ami megakadályozhatja annak elvégzését. Talán mindig is ez hiányzott, egy hang, ami felszólított, ami nem kért, nem rimánkodott, mint anyám hajdanán, hogy legyek szíves, hanem határozottan megparancsolta a megparancsolnivalót. Hideg fej, nem gondol-

kodni, hanem cselekedni. Ahogy az ókori görög hősök. Elvégezni a rájuk bízott feladatot, nem firtatni a parancs hitelességét, igazságosságát. Ebben a szellemben nőttem fel, választottam hivatásomat, a Magyar Királyi Csendőrségnél, s amikor asszonyt kerestem magam mellé, ugyanez az elv vezetett. A parancs a fejemben szólalt meg, és én engedelmeskedtem neki. Az a vénasszony, aki reggelente az ágyamnál áll, s néz, hajdanán sem volt tökéletes teremtménye a Teremtőnek. Egy bálban ismerkedtünk meg, s bár jócskán akadt nála szebb leány, a hang a fejemben azt parancsolta, hogy őt, csakis őt választhatom. Hamarosan megesküdtünk, s ide költöztünk, ebbe a lakásba, ahol ma is élünk. Az ablakok a folyóra néznek, amely már nem sejtelmes, és nem misztikus számomra. Fekszem ebben az ágyban, nem akarok már felkelni, nem akarok már beszélni régen senkivel.

Mi atyánk, Isten, ki vagy a menyekben. Felkelhetne már ez a vénember. Minden reggel úgy lépek be ebbe a szobába, hogy ma, egészen bizonyos, hogy ma fog megtörténni. Hogy amikor belépek, ő már fent van, ül az ágya szélén, és mosolyog. Rám mosolyog. Én pedig kezébe adom a bögrét, és megvárom, amíg apró kortyokban kiissza belőle a tejet. Aztán feláll, megfogja a kezemet, és kilépünk a szoba, az ezerszer átkozott szoba ajtaján, és magunk mögött hagyjuk. Hányszor elképzelttem már. Átmegyünk a másik helyiségbe, ahol én alszom, huszonhárom éve egyedül. Átmegyünk, és lefekszünk az ágyra, az én ágyamra. Ő, mint egykor, melleim közé hajtja a fejét, és a szívdobbanásaimat hallgatja. Lassan megsimítja közben a homlokomat, lisztes fűrtjeim önfeledten kacagnak pajkos ujjai alatt. Érzem, ahogy melleim megtelnek, csípőm és fenekem feszessé válik, karjaimba, amellyel ölelni fogom, erő költözik. Mi atyánk, Isten, ki vagy a menyekben. Polgári családban nőttem fel, a derű és a mosoly napi vendég volt nálunk. Apám és anyám mindig önfeledten kacagott, a szomorúságot hírből sem ismertük. Mindig úgy képzeltem, hogy majdani családom, hol három gyermek is lesz, vidáman éli majd napjait. Ahogy a madarak röpködnek tavasszal az égben, ahogy a forrás csobog a hegyről, ahogy az életnek zajlania kell. Tizennégy éves

koromban voltam az első bálban, és egyben az utolsóban is. Ott ismerkedtem meg a későbbi férjemmel. Daliás termetű volt, nekem legalábbis annak tűnt. Csendőr egyenruhát hordott, némán biccentett, amikor felkért táncolni, és többé nem engedte el a kezem. Hideg kék szemei voltak, keveset mosolygott, merev katonameger, felettesei által dróton mozgatható bábember, mégis azt hittem, majd megváltozik. Mert megváltoztatom. Mert olyan családot akarok, mint amilyenben magam is felnőttem. És ha erősen akarom, akkor teljesülni fog. Mert így működik a világ, így kell működnie. Tíz évvel voltam fiatalabb nála, amikor elvett, a bál után hamar összeházasodtunk. Idehozott ebbe a lakásba, ahol született, és ahol felnőtt. Nem akartam ide költözni, nem akartam a múltjával együtt élni. Megszoktam, beletörődtem, mint a déli harangszóba, a tavaszi méhrajzásba. Csendesekén éltünk, gyermekünk nem született. Ő dolgozni járt. '44 telén is járőrözött, azon a napon sem volt otthon, amikor Jakabbal először találkoztam. Fiatal fiú volt, talán annyi idős, mint én. Mi atyánk, Isten, ki vagy a menyekben. Olyan csengő hangja volt, mint a felszentelés után először megszólaló harangnak. Cipésznek tanult, de magát csak suszterinasnak tartotta. Fürgén szaladt végig a lépcsőházban, szakadt topánkákért rimánkodott, közben kacagott, zengett a ház, s vele örvendeztek a lépcsőfordulókban unatkozó, mezítelen férfiszobrok. Hozzánk is bekopogott, s az a hang megváltoztatta az életemet. Adja topánját, kérte fürgén, miután beengedtem a lakásba. A valahonnan előkapott cipőt hosszan, szakértő szemmel vizsgálta, majd kijelentette, nincs ennek komolyabb kára, csak többet kellene táncba vinni. Attól kezdve sűrűn találkoztunk. A város kevésbé forgalmas helyeit kerestük fel, fogta a kezem, s addigi életéről mesélt, arról a titokzatos világról, ahol felnőtt, nevelkedett. Kíváncsian hallgattam történeteit, családjának számomra fura szokásait. Krisztus gyilkosa volt ő és népe is, sokat hallottam róluk, az elátkozottakról, akiknek a földi rosszat, kínt, szenvedést köszönhattük. Jakabot mégsem láttam annak. Nem volt nagy orra, a szemeiből nem sütött a kapzsiság, a kezeivel nem akart mindent mohón a magáénak. Engem sem

akart, nekem kellett először megcsókolni, amire tétova, zavart mozdulat volt a válasz. Furcsa, s tán az égiek akaratával is ellenkezve a szeretőmmé tettem. Aztán zavaros idők jöttek. Jakab egyre kevesebbszer jelentkezett, s akkor is azt hangoztatta, hogy Amerikába akar eljutni. Egyszer aztán nem jött többet. Vártam, hogy felhangzik csengő hangja, s a lépcsőház falai visszaverik szavait, de csak a csend maradt. Miatyánk Isten, ki vagy a menyekben. Máig hiányzik. Ha lemegyek a folyópartra, itt a házunk előtt szemben, furcsa, sírós érzés fog el. Bámulom a vizet, és folynak a könnyeim. Magam sem tudom, miért.

Mindent parancsra tettem, cselekedtem. '44-től járőrszolgálatra osztottak be, örömmel fogadtam a parancsot, anélkül máig nem létezem. A folyó partján és a környező utcákban tettük a dolgunkat, igazoltattunk, és likvidáltuk a gyanús, gyakran papírok nélkül lézengő elemeket. Társaimon időnként láttam, hogy megesik a szívük a nyomorultakon. Egyszer egy fiatal, a feleséggel egykorúnak látszó legény került a kezeinkbe. Nem kértelt, megmondta, hogy zsidó. Egyenes jellem, becsületes arc, a többiek kérték, engedjem el. Cipésznek mondta magát, munkája is volt, egyáltalán nem látszott rajta, hogy népünkön élőköddene. Bajtársaim könyörögni kezdtek, hadd menjen, nem ártott senkinek, cipészre szükség lesz majd a háború után is. Mindent parancsra tettem, cselekedtem. Egyedül vittem le a folyópartra a fiút, s itt szemben löttem bele a folyóba. Nem sírt, nem is könyörgött, a szívére és a házunkra mutatott, mielőtt eldőrdült a puská. Mindent parancsra tettem, cselekedtem. Az ostrom alatt társaim elestek, én valahogy életben maradtam, s mivel nem volt tanú, az igazságszolgáltatást is elkerültem. Lelkiismeretem tiszta, parancsot hajtottam végre, a parancs szent. A végrehajtó a szentelő. Huszonhárom évvel ezelőtt furcsa álmom volt. Itt szemben, a folyóparton kinyúlt a vízből egy kéz. Kinyúlt, és rám mutatott. Azóta fekszem ebben az ágyban, azóta fütyülök erre a világra. Ma vagyok százéves. Lelkiismeretem tiszta. Mindent parancsra tettem, cselekedtem. Nem kelek már fel ebből az ágyból. Ma vagyok százéves. Ma vagyok. Ma.

Boda Edit

Két szín

*Negyvenhárom vagyok.
Sokat gondolok korábbi magamra,
a valamikori magamokra,
akik léteznek ugyan a mások diafilmjeiben is,
de mindenekelőtt a sajátjaimban.
Az időből magammal ragadok egy marék szemcsét,
ebből lesz az arcom, mert kell az arc a végső pillanatra,
anélkül nem érdemes meghalni sem.*

Piros

*Amikor felkerültem a kolozsvári egyetemre,
amikor bentlakásban nyomorogtam,
akkor én rendkívül örültem. Azon is méléztam
Kierkegaard könyveinek üldözése közben,
hogy az úton akár Dsida Jenő lábnyomába is beleléphetek,
a Dsidáéba, akit már régen kiválasztottam magamnak,
és akibe, el kell ismerni, kicsit szerelmes voltam,
mit sem számított, hogy régóta halott.
Olcsó ruhákban jártam,
de legalább volt aranykeretes, néhol
pirossal bevont szemüvegem meg
hosszú, igen hosszú hajam.
Kinek elég ennyi? Valljuk be, senkinek sem.
Így aztán februárban piros korallvirágot tűztem a fülem mögé,
így rohangáltam. Több napig folyt ez,
kiderült, jól bírja a strapát az a növény,
esténként vízbe tettem, reggelre teljesen magához tért.
És minden kezdődött előlről.
„Mit bámultok? Nem láttatok még ilyet?”*

Fehér

*Vége lett az egyetemnek, elég tragikusan,
mert boldogtalan szerelembe estem.*

*Magam sem értettem, hogyan történhetett,
hiszen először csak kacagtam.*

*Akkoriban már a Vasutasok utcájában laktam,
Hófehérekének meg a hét törpének való rozoga házikóban.*

Sokféle növény volt a kertben. Meg rigó.

Lonc méterhosszak. Ősszel illatos szőlő.

*Mindig unter-den-linden sétáltam, mellettünk
hársfasoros utca.*

A közeli temetőben Nietzsche Zarathrustráját bogozgattam.

*Egy májusi reggelen kialvatlan voltam. Semmi sem történt,
mégis ott aludt, akit szerettem.*

Jól aludt. Mondhatni, mint a bunda. Inkább a cifra szűr.

Ejh, rettegjétek a bosszúmtól, emberek!

*Kimentem a ragyogó reggelbe, marokkal téptem a lefolyó,
ezüst levelű, fehér virágot, egész halommal cibáltam ki
belőle. Bevittem, hosszú, göndör hajára tettem, arcára,
egész fejére.*

Felébredve megkérdezte: „Ez most szimbolikus?”

„Legyen hát szimbolikus” – mondtam.

*Azóta sem tudom, miféle virág volt,
nem madárhúr, abban biztos vagyok.*

Lesovics István

Indián

Alkony előtt ért oda a testtel. Az utolsó szakaszon már az erdő takarásában cipelte. *Senki meg ne lásson.* Lassan haladt. Az orom meredek, poros-köves oldalán hasalva, fák tövébe, kiálló gyökereibe, sziklaszeletekbe kapaszkodva vonszolta fel magát és gyolcsokba csavart terhét.

Amint zihálva a kis fennsík porába gördítette, izmai megszabadultak. Dobhártyáiban érezte szívét. Ahogy a lüktetés fokozatosan eltűnt a belső végtelenben, fejét is teljesen leeresztette. Fülét egy kőfoltra simítva hallgatta, hogyan lélegzik egész testében a hegy. *A hegy hatalom. A mélység ura. Úrnője az erdő. Apa. Anya. Tenyereimen melegség csorog.*

Feltápászkodott. Kezeit a kabátjába törölte. Amit aznap hajnalra épített odafenn, érintetlennek tűnt. Megóvták a sűrűn köré rakott, méretes ágak. Fogyott a fény, elkezdte kiszabadítani alóluk a szabályos farakást. Egyesével dobta őket a lejtőre, ahol felkúszott. Egyre gyorsabban elhaló süvítéssel zuhantak, eltorlaszolta az utat, ahogy fennakadtak a fák törzsén és egymáson. *Reggelig erre senki fia ne jöjjön.* Az utolsó után mélyet sóhajtott. Épp a test fejénél állt. A távot figyelte. Az orom körül mozdulatlan óceán lett a tér. A szinte mindent elborító erdő pedig az óceán mélye volt. A hegyek ívei kezdtek elveszni a messzeségben. Alig derengtek a Vadálló-kövek. Még nem esett rájuk a holdfény. Egy keskeny bozótos, ami a sűrűbe vezet, meg az ösvény, amit most a gallyak hálója borít – a többi szakadék. Ez vette körül a sziklát.

Térdre ereszkedett, mindkét karját a terhe alá csúsztatta, felállt vele, és a faszerkezet tetejére emelte. Megigazította. Poros lett a durva szövet, ami fedte. Száraz ág akadt meg az anyagban a szíve fölött, néhány apró, összecsavarodott levél ékeskedett rajta. Leseperzte róla, majd leült az építmény mellé.

Lágyan kezdtek áramlani a gondolatai, akár a levegő. Hagyta. A szemeit nyitva tartotta. Megpróbált eggyé lenni a sötétedéssel. Látni, ahogy a farkasok látnak. Érezni, amit a farkasok éreznek. Mérföldekről meghallani a lódobogást. Belső éber csendjében venni észre azt, ami kívül történik majd. S ha kell, egyetlen mozdulattal állítani meg a vágatást. *Öreg vagyok. Születésem éjjelén apám apja szabad lovakkal álmodott. Nyerítve zúdultak át a patakon. Patáik zuhogása kettémetszette a vizet.* Lehunyta a szemét.

A környező neszek felerősödtek, majd közelgő suhogássá álltak össze. Hirtelen villanással bagoly érkezett a holdból, árnyék az árnyak közé. A furcsa faépítmény sarkán vált majdnem mozdulatlaná. A mélykék lassan teljesen átadta helyét a feketének az égbolton. *Hús folyóban úsztam meztelenül a nagy szerelem éjszakáján.*

Háta mögött a bokrok burkát két farkas szakította fel. Egészen a tarkójáig lépdeltek. Félelem nélkül. Csukott szájjal szagolgatták a ruháján a vért, ami nem volt idegen, orruk érintette a haját, meleg párát lélegeztek az arcára. Majd a hím kiállt a sziklatömb legkiemelkedőbb részére, s megemelt fejjel figyelte, ahogy a nőstény eloson a két embertest között, és a rakást megkerülve fel-felszimatol. Amikor újra kinyíltak a szemei, tudta, hogy még mindig ott ül a madár. Érzelte feje apró rezzenéseit. Mélyet szippantott a levegőből. Édeskés húsillata volt.

Hátrafordult kissé. A farkasok sehol. A lejtő felső pereméből kivált egy őz, mintha mély tóból kapaszkodott volna elő. *Átküzdötted magad a gátamon. De az ő területükön vagy. Szusszanj, és tűnj el! Érzed a szagukat, ugye? Ha ők megérik a tiéd, halál fia vagy.* A bak megrázta magát. Nem jött közelebb. Várt néhány másodpercet, fújta párat, aztán visszairamlott a gallyak tavába.

A bagoly elröppenése jelezte: éjfél. Szürke hold izzott a Szerkövek¹ felett. Kést vett elő, és megkereste a fáklya elrejtett tartozékait a tölgyszerkezet belsejében. A nedves levelek közt nem száradt ki a szurok. Felállt, lehasított egy csíkot oldalt a lepelből. Egy pillanatra megtorpant, de végül az arcot mégsem szabadított-

ta ki. A kezében belobbanó lángcsóvával nyolcast írt a test fölött az éledő szélbe, majd keresztben áthúzta azt. A máglya olajos mélyébe tolta a fáklyát.

Visszaült. De már annak a legszélső sziklafoknak támaszkodva, aminek előbb a vezér hím. Nyitott tenyereit a térdein tartva, időnként elmosolyodva hallgatta a vad ropogást, melybe távoli farkasüvöltés vegyült. Nézte a tűzfény káprázatát, fa és test füstjének táncát a magasra csapó, rézszínű nyelvekkel. S egy hosszú bölcsődalt dúdolt újra és újra, míg a hamvak bele nem vesztek a hajnali szélbe.

¹ A Szer-kövek Dobogókő közvetlen közelében található sziklák, amelyek a régmúlt időktől fogva „szer”-tartások színhelyéül szolgáltak.

Theodore Rousseau (1812–1867) rajza

Varga Melinda

A tizenkét kagyló

skorpió

*Artemisz, a hold és a vadászat istennője
védelmez engem, a hatalmas és erős isten
skorpióval ölette meg Óriót,
ezért rettegnek tőlem más nők,
pajzán vagyok, szexre éhes,
a legszebb hím nekem jár.
miután levadásztam,
birtoklom, uralom,
nem tűnök meg környékén
kolléganőt, női barátot,
minden csinos lánynak
kikaparom a szemét.
ha félrekacsintok,
senki meg ne lássa.
Artemisz vadászni tanított,
nem konyhában sütni-főzni,
elejtem vadam, jóllakottan megyek haza,
férjecském gyertyával, vacsorával vár,
elnyúlok a díványon,
hagyom, dédelgessen,
étvágyamhoz kevés egy egész éjszaka,
reggel is nassolnék.
megfejtetni ne próbálj,
csak becézz, halmozz el jóval,
ne kérdezősködj,
ha férfiak illatát hozom haza.*

Bíró Tímea

Határok között

*sokáig nem léptem át
anyám cserébe óriási táskákban
hordozta haza az országhatárt*

*ha istennek és a határőrnek jobb napja volt
ha anyámon szoknya volt
ha nem káromkodtak a szerbek*

*aransárga magyarországot
kentünk a kenyérre
a szegedi szalámi úgy tapadt a krémre
mint az anyajegyek a bőrre*

*még alig éltünk így a konyakosüveget
csak üresen emelhattük a szánkhoz
a szüleim torkán viszont könnyedén
csúszott le egész Csongrád megye*

*miután apám elszökött az apaságától külföldre
nélküle keltünk reggel feküdtünk este
sírtam hogy a magyar termék behozatala helyett
miért nem vagyunk inkább embercsempészek*

Megkoronázott félelmek

*Edit az erdön keresztül fut és ha
megáll az erdő szalad benne tovább
néhány pillanattal mögötte az ordítás
széltől gyűrt fák testébe horzsolja magát
nem tudja szerbül elmondani a baját
nem tudja angolul elvállalni a munkát
csak a mozdulat nyelvén beszél leköti
a monotonitás rutinosan cseréli a borogatást
bezárja az imaszobát nincs hangja a könnyörgésnek
isten kinőtt kezeslábasként hever a szekrényben*

*Editben éjszakánként magasra nőnek a fák
mégsem érik el a csillagok legalsó sarkát
mint a nyújtózkodó gyerek aki nem ér fel
az asztalnál ülő szeretethez hiába kiabál
a mellkastérben megkoronázott félelmek ülnek
kiskanállal etetik a zihálást
a lombok között elkoptatott szerelmek halott családtagok
nehezítik a növekedést és a nemlétük súlya
elindítja a szervekben a kontakthibát*

részlet egy készülő emlékezésből

a félelem egyik télálló fajtája átsüt a falakon, az épületekben megremeg a szigetelés. nem találja a mézeskalácsházakat, a díszes fakeretbe foglalt, bizakodó tekinteteket az ablaküveg túlsó oldalán. kevesebb zsebretett kezű ember mászkált az utcán, mert volt mit fogni, ki lehetett tapintani a gerincet, az arc- és a szívéleket. a konyhában a béke meleg kifűjt levegője itatta át a bőrt és filmkockaszerűen mosolyogtunk a gőzben. a paranoia gazdátlanul hánykolódott a sarkokban és a párkányok alatt. és egyesek megálltak. az ég, a fák, a szecesszió, a lámpafény alatt, de ma már menekülés közben nem lehet ölelkezni. csak egy túlfeszített ködös kergetőzést folytatunk le magunkban, a kijárat a száj lesz, de arra inkább nem merészkedünk, növekedjenek bennünk a ciszták, a kezelhetetlen csomók és a télálló félelem. a temető középpontján állva a jobb és a bal oldalon is van halottam, nem tudok dönteni, liberálisra gyászoltam volna magam? egyik délután leültem velem szemben a rákot, és felszólítottam, hagyja abba az ásatásokat. anyámban egy sötét lyuk tátongott, hangtalanul tűrte a munkálatokat, tudtam, hegedű szeretne lenni, hogy visszaköltözzenek belé a dallamok. kitöltik a teret a fűrészek és a magasba emelkednek a daruk, más családok is csonkítják a jövőt. a fák törzseit próbára teszi a széles vállú szél. egy francia gyerekkórus éneke körkörösén diktálja bennem az ütemet. a kiábrándultak éjszakánként a földbe bújtatott szókinget assák ki és próbálják megtisztítani a nyelvet. váltják egymást, mert néhány naponta minden értelmét veszti, és olyan fáradtan fekszenek az ágyban, hogy csak a csend merészkedik a közelükbe. más ingerekkel tanultak meg élni, és valahogy fel kell dolgozniuk, hogy a balta nemcsak eszköz, hanem fegyver is lehet.

Endrődi Gábor

Ilza levele

Nagyanyám csodaszép nő volt. Arca, mint a természete: kemény. Amolyan márványba vésett elegancia. Tekintete hideg és sebző, lelke lágy és simogató. A kudarcot nehezen viselte, igaz, sok része nem volt benne, valahogyan mindig megtartotta saját magára erőszakolt felsőbbrendűségét, amely az évek során ösztönössé vált. Így élte túl a világháborút, ötvenhatot, légópincéket és tanklövészeket leomló épületeket, megszállókat s felszabadítókat (utóbbi kettő között felnőttkori beszélgetéseink során sosem húzott éles ellentétet), s így lett majd az, aminek ismertem: az elegancia jégcsaphúvös márványszobra, de olyan szobor, ami kecsességével szinte könyörög alkotójának, hogy legalább a legfelső – és leghidegebb – réteget faragja le róla.

Nagyanyám alakítását egészen kis koromban kezdtem, mivel nyugdíjazása és az én születésem egy napra esett. Kölcsönösen függő viszonyunk óvodás koromban kezdődött, valahogyan úgy, hogy egyik reggel berontottam a szobájába (szalonjába, ha tetszik, polgári lakásunk óra eső lakrésze több helyiségből állt, az egyikből egészen kiváló kilátás nyílt a Parlament kupolájára), és a nyakába kapaszkodtam. Valamiért arra gondoltam, hogy így nem tudnak óvodába vinni. Ettől kezdve ez minden reggel pontosan ebben a formában lejátszódott. Célokat csak ritkán értem el, akkor is csak kisebb mértékű hazugságok árán, mint egy sajgó gyomor vagy láb fájdalom emlegetése, esetleg a sajgó gyomor következményeként fellépő heveny hányinger, amely okoknál fogva időnként felmentést nyertem: megengedték, hogy otthon maradjak vele, s ne kelljen az óvoda kínjait kiállnom. Ezeket a napokat nagyanyám olyan hasznos információk átadásával töltötte, mint például a fura nevű Popocatépetl vulkán (melyet egyébként a köznapokban El Popóként emlegetnek, s mely minden bizonynyal kitűnő vulkán felemlítése ma is nevetésre ingerel) összes

jellemzője, kitörésének dátumai, magassága, elhelyezkedése, és minden egyéb, amit egy ilyen szépen hangzó nevű hegytől elvár az ember. Tudom például, hogy fordításban az elnevezés Füstöl-gő Hegyet jelent, ami feleannyira sem mulattató, mint az eredeti név, de tény: a név a *popoca* (füstölög) és a *tepétl* (hegy) szavakból alakult. Aki nem hiszi, járjon utána.

Rövidre szabott fiatalkorom s hasonlóan kurta tanulmányaim során kiválóan elevickéltem a korán megszerzett ismeretanyag-gal, melyet az iskolapadban nem nagy igyekezettel bővítettem, de annál nagyobb lelkesedéssel fordultam a könyvek, később pedig nagyanyám könyvszekrénye irányába. A szekrény alatti zárt részben (nem tudni, miért volt zárva, mert a kulcs mindig is benne volt, bárki kedvére nyitogathatta) érdekes dolgok rejtőztek: régi hanglemezek, képeslapok, melyeket utazásaik során gyűjtöttek nagyszüleim, foszlott térképek, pár korabeli pajzán kártyanaptár (úgy sejtem, nagyapám kizárólagos használatára), melyekre a nagymama örökké remegő keze filctollal „bugyogót” (ahogyan ő mondta) rajzolt. Itt tartottuk a „kulcsi kulcsot” is, a Duna-parti kisház kulcsait, amiket mindig otthon felejtettünk, és csak Budapest határán, az Osztyapenko környékén jutott eszé-be megkérdezni nagyapámat, ugyan, a kulcsi kulcsot hozta-e, s ha nem hozta, azonnal forduljon vissza a belváros irányába. Nagyapám morogva sávot váltott, és a lomha, fehér Moszkvics, a Merkúr-szalon egykori újdonság bemutatódarabja meglódult Újlipótváros irányába. Én a hátsó ülésen nevettem, nagyanyám az anyósülésen cigarettázott, nagyapám a bal elsőn káromkodott, meglehetősen cifrán, ami engem mindinkább nevetésre ingerelt, s amit valahogyan mindig a nagyanyám juttatott tető-fokára a cigarettafüst fátylából érkező valamely megjegyzésével.

Szóval a szekrény ilyesfajta titkokat rejtett, de némely komo-rabb dolgok is előkerültek belőle bizonyos alkalmakkor, mint például a borítékba zárt hajtincs, melyet nagyanyám halála után találtam, s amelyről megtudtam, hogy nagyapám a frontra vit-te magával. Neje halála után az örökké vidám nagyapám csak a szomorú emlékek között engedett kutatni, ami engem egyfelől

elkedvtelenített, másfelől viszont megismertetett az életük egy olyan szakaszával, amiről korábban fogalmam sem volt, nem a dolgok titkossága miatt, hanem inkább azért, mert meggyőződésük szerint az eltemetett, szomorú emlékeik egészen egyszerűen nem voltak fontosak, legalábbis – mint kiderült – addig nem, amíg mindketten életben voltak, és a mindennapjaikat kitöltötte az, hogy nagyapám állandóan otthon hagyja a kulcsi kulcsot, nagyanyám pedig az összes televíziós vetélkedő minden egyes kérdésére bemondja a helyes választ.

Az ilyesfajta, szomorú emlékek közötti kutatómunkám eredményeként jutottunk el nagyapámmal a Levélhez is, melyet Ilza írt, saját kezével, s akiről a családi krónika soha nem ejtett egy szót sem, így aztán nem is tudtam, ki ő. Ezért, amikor a kezembe került Ilza levele, rögvest adódott a kérdés: kicsoda Ilza, s miféle levél ez? Mert a levelet németül írták (írta Ilza), s abból én egy kukkot sem értettem. *Liebe Franz*, így kezdődött, ezt azért nem volt nehéz kikövetkeztetni, nagyapámat Ferencnek hívták. *Ich vermisse dich*, folytatta – szótárból tudtam meg, azt jelenti: hiányzol. Ez az intimitás felkeltette az érdeklődésemet. Személyes volt a levél, de egyszersmind titokzatos is, hiszen nagyanyámat nem Ilzának hívták, s bár németül úgy beszélt, akár magyarul, mégsem feltételeztem, hogy nagyapámnak álnév alatt németül írt volna levelet. Így a haloványkék, gondosan összehajtogatott papiroost nagyapám gyűrött kezébe adtam. – Ki az az Ilza? – kértem számon. Nagyapám csak nézett rám hatalmas, mélybarna szemével, majd megjelent egy halvány mosoly a szája szegletében, amint széthajtotta a levélpapírt. A mosoly azonban inkább keserű volt, semmint afféle, amit akkor lát az ember a másikon, ha az szívesen emlékezik valamire. Mindenképpen másféle volt ez a mosoly, mint amikor a nagyanyámról mesélt valami régi történetet, vagy a saját fiatalkoráról. De mivel az arcán semmi elutasítót nem láttam, tovább feszegettem a kérdést.

– Kicsoda Ilza? Él még?

Az utóbbi kérdés csak kicsúszott a számon, fogalmam sincs, miért. Igazából mindenekelőtt annak van jelentősége, hogy ki ő.

– Nem tudom – mondta, és belemerült a levélbe. Látszott rajta, hogy régen volt a kezében. – Mármint, hogy él-e – tette hozzá. A szokásos, szobormerevségű olvasópozícióba merevedett, azaz hátradőlt a fotelban, egyik kezében a papírt fogta, másik keze mutatójja pedig kinyújtva hozzáért szájszegletéhez, éppen ott, ahol nem sokkal korábban a keserű mosoly rejtezett. Ebből tudtam, hogy bármit is kérdeznék, úgysem hallaná meg, így inkább magára hagytam Ilzával. Mire visszatértem a szobájába, már aludt a fotelban. A levél a földön hevert, keze ernyedten lógott a karfán, ő maga ütemesen szuszogott. Egy pillanatra megfordult a fejemben, hogy kiszótározom azt az átkozott levelet, de nem tettem.

Pár órával később pohár bort töltött, leült velem szemben az étkezőasztalhoz, letette a levelet, és azt mondta: – Az élettársam volt. – Sóhajtott, majd hozzátette: – Ilza az élettársam volt a hadifogság alatt.

Természetesen tudott dolog volt a családban: nagyapám mintegy másfél évet töltött amerikai hadifogságban, valahol az osztrák vidéken, a hegyek között. És bár a hadifogság megfogalmazás talán kissé túlzó, ha azt tekintjük, hogy az úgynevezett fogva tartása alatt kétszer találkozott amerikaival – egyszer, amikor elhelyezték egy osztrák gazdaságban, és egyszer, amikor ugyanaz a tiszt közölte vele, hogy hazamehet –, mégiscsak az a helyzet, hogy másfél évig ott volt. Bár azt sosem értettük, hogy miért nem jött haza, ha nem őrizte senki... Most azonban kezdett felderengeni az indok. Ilza ugyanis a gazdaságot fenntartó parasztcsalád egyetlen gyermeke volt, aki természetesen azonnal beleszeretett a jóképű magyar tisztbe, akit az őrzésükre bízta. Részleteket nem tárt fel nagyapám, de arra azért fény derült, hogy a nagymama tudott erről az egész dologról, sőt gyakran javította nagyapám gyér német tudásával – már itthonról írt – leveleit, melyeket kisebb-nagyobb rendszerességgel, de évtizedekig küldözgetett Ilzának, aki válaszaiban szintén beszámolt élete további alakulásáról. Így tudtam meg, hogy Ilza a későbbiekben nagyanyám nagy tisztelője lett, tudott apámról, aki a nagyszüleim egyetlen gyermeke volt, és rólunk, unokákról szintén.

Azután egyszer a levelek elmaradtak. Nagyapám rám nézett, és kortyolt egyet a borospoharából.

– Nem tudom, hogy melyikünk nem válaszolt a másiknak – mondta. – Nem emlékszem. De tény, hogy évtizedek óta nem járt a kezemben ez a levél.

– Él még? – kérdeztem ismét.

– Azt nem tudom – vonta meg a vállát. – Később férjhez ment, és jó darabig Amerikából küldte a leveleit.

– Talán lecsapta a kezdről egy amerikai tiszt.

– Talán – merengett. – Végül is én hazajöttem nagyanyádhoz.

– Tulajdonképpen hogy jöttél te haza? – kérdeztem, mint ha nem ismerném a történetet. Tudtam, hogy mennyire szereti mesélni azt a pillanatot, amikor ismét találkozott a nagyanyámmal.

– Hát úgy – kezdett bele –, hogy egyszer csak jött a fiatal amerikai tiszt, és meglepődött, hogy én ott vagyok még, hiszen senki nem őrzött. Erre közölte, hogy menjek haza. Persze nem tudtam, hogy mitévő legyek, hogyan jutok el bárhova is. Szerzett valami teherautót, ami elvitt az állomásig, adott egy karton cigarettát, és kieszközölte, hogy a vonatra felszállhassak. Valami szállítmányt hozott Budapestre a szerelvény.

– És mit csináltál?

– Elcseréltem a cigarettát kenyérre... és rövidesen a Keletiben találtam magam. Onnan egyenesen rohantam a nagyanyádkhoz. A nálam lévő ejtőernyőből a te dédmamád nagyon szép menyasszonyi ruhát varrt a nagyanyádnak. Másnap össze is házasodtunk.

– Szép nő volt Ilza? – kérdeztem.

– Szép. De nem úgy, mint a nagyanyád.

– Biztosan ez az amerikai csapta neki a szelet.

– Biztosan. Végül is én hazajöttem – legyintett ismét.

– És miért Ilza nélkül jöttél?

– Megbolondultál te? Én a nagymamádhoz jöttem haza!

Fürkésztem, hogy a felháborodása valódi-e.

– Fel sem merült, hogy ott maradsz?

– Soha. Mindketten tudtuk, hogy amint vége a háborúnak, vége ennek is, és elválnak útjaink. Akkor együtt éltünk, ott, a gazdaságban. Két fiatal paraszt: egy legény és egy lányka. Ennyi volt, semmi több. Ilza tudott a nagymamáról, hiszen ott volt a holmim között az a hajtincs – mutatott a szekrény felé. – Soha nem volt ez kérdés egyikünk részéről sem.

– A nagymama mikor tudta meg?

– Nem sokkal azután, hogy hazajöttem. Mikor Ilza először írt, elmondtam mindent. De elmondtam azt is, hogy nekem eszem ágában sem lett volna maradni, és ha tudtam volna, hogy hazajöhetek, azonnal jöttem volna, mint ahogyan jöttem is, amikor végre az amerikai szólt, hogy lehet.

Többet nem nagyon mondott, én meg nem kérdeztem. Felsejlett előttem, ahogy a szolgállelkű nagypapám egész életét azzal töltötte, hogy mindenféle szidalmakat eltűr, amiért a kulcsi kulcsot otthon hagyja, és állandóan vissza kell fordulni az Osztyapenkótól. Felsejlett, ahogyan vigyázott egész életében a nagymamára, ahogyan a kedvét kereste. Előttem volt, hogy a teraszon ette a sajtot, mert a nagymama nem viselte a szagát. Eszembe jutott, hogy mennyire alárendelte magát nagymamám karrierjének. És eszembe jutott az is, hogy milyen ügyetlenül próbálta megérteni, amikor az orvos közölte vele, hogy a felesége meghalt...

Fövényi Sándor

A csóró pesti balladája

*nincs barátom, se ellenségem,
vackom a Blaha Lujza téren,
esőben fürdök négyhetente,
gyalog járok, nem villamossal,
nejlonbor, asszony fanyarka csókkal,
este puha ágyat vet nekem a lépcső,
műanyagpoharam sosem mohó,
csóró szívem hiszékeny holló,
riadtan hallgatja a rókalépteket.*

*rőzsedalokból rakok tüzet,
véremben a hideg üget,
nagykabátom a körúti szél,
puha párnám a dunai pára,
cipőm becézi járdaszegély,
majd talpát éhesen megzabálja,
kirakati fényeket rugdosok,
csörömpölve hull alá
a sárga félhomály.*

Joó József

Ügyvédek

Megsiratták a lányok, amikor katonának ment, a háborúból hat keserves év jutott neki, asztalt ott nem ismert, nem ám!, vénségére felemlegeti. Öreg már ahhoz, hogy hazudozzon, tessék, kocsit vezet, a kieszűst kitüntetését valahol elvesztette, szeptember 9-én Pestre megy, vitézavatásra a megyebeliekkel. A Don-kanyar, az elkeseredett harcok, a Sztálin-gyertyák vakító fénye, a vad gomoly, a nyomjelző rakéták sziporkázása meg nyolcvan év van a háta mögött. Lázás és zavaros időszakok.

Bizonygatják a nagybajcsi asszonyok, hogy Szeder Imre olyan, mint a kemény kő, amit senki sem tud szétmorzsolni. Merész, huncut ember, fontosnak hitt dolgok történtek vele. Mindig a talpára esett, ha le kellett ugrani a történelem bádogtetőiről. Azok pedig gyakran olyan forrók voltak, akár langallót is lehetett volna sütni rajtuk. Hányszor huppant? Sokszor. Érte csalódás? Nem egy, nem kettő. Nyolc évtized után sem nyekergő a hangja. Van, aki véneli, öreg partizánnak mondja. Pörgő nyelvű partizán farmerszerelésben. A fejéhez verték a liszteszsákot, megőszült. Fontos dolgot kell elmondani róla: azt, hogy az utolsó pézsmavadász volt a nyugati végeken. Mindig felhajtotta az állatokat, mindig elejtett párat. Egy egész élet múlt el azóta.

– Vadászik, Szeder úr?

– Elkapom én már a tekintetemet a vízről. Rég volt, amikor azt mondtam, odaállva a csatorna partjára, a pézsmatánya fölé: fogadjunk, főorvos úr, hogy itt hat ügyvédet fogok! Az öreg pézsmákat ügyvédeknek mondtuk. Mert csavart eszűek, minden hájjal megkentek, átverik az embert. Ezeknek nem sok közük van a városhoz. Figyeltem, úszott a haver, mormoltam feléje: most lehúzom a nadrágodat! Rögtön lebukott, trükköket mutatott, cselhez folyamodott, fölzavarta a vizet. Újra és újra át akart vágni. Gyanakvóan lestem, mit talál ki, mihez folyamodik, mit mű-

vel, nyugtalanul, számonkérően kérdeztem tőle: csak nem vagy öregebb nálam? Válasz nélkül hagyott. Minden zörgést tudtam körülöttük. Én már nem akarok számon kérni semmit, inkább elszaladok, hogy többé vissza se térjek a csatorna partjára. Mielőtt még felkel a nap, letépem magamról a kabátot, a sapkával együtt a földre dobom, és nem ütöm az orrom olyasmibe, ami nem az én dolgom.

Nagyokat nevet. Kutakodik, kotorászik az emlékeiben meg a fészkerben, ahol pókhálók csüngnek, minden érintetlenül áll a helyén, évek óta porosodik a felszínre húzott húsz varsa. Egyik sem ér tíz fillért, senkinek oda nem adná, ahogy régen sem lehetett volna azé, aki egymillió forintot ígért volna mindegyikért. Nem azért ragaszkodik hozzájuk, hogy az életét mentse. Ezek emlékek.

– Ki olvasta meg, hány pézsmát fogtam ki ötven esztendő alatt? Volt olyan ős, majdnem kétezret számlált összesítéskor a zsákmány. 1937-ben kezdődött a vadászat, augusztus 17-én, amikor huszonegy pézsmát vittem haza. Raktuk föl száradni a bátyámmal, csodálkozott igen Kurucz Károly bácsi, a kicsit meggörbedt cipész, hogy mindet én fogtam. Amikor a kereskedő kifizette az átvett tizenhatért a pénzt, még jobban kerekítette a szemét, mint az elmetszett nyakú kakas. Ő négy hétig kötötte két kasza után a kévét, mégse keresett annyit, mint amennyit én a prémekért kaptam.

Pézsmákért az egész országot bejárta, messzire elszólitották az ügyvédek, ha kellett, beült a kocsmába, ha drága volt a pálinka, bort ivott. Reggel, délután, éjjel. Nem temetett vágyakat, reményeket, sóvárgásokat, az érzelmeit sem pusztította ki a vándorlás. Ez volt a foglalkozása, a mulatsága, az élete. Tizenhárom hónapot töltött a Don-kanyarban, gyalogolt visszafelé ezerháromszázharminchat kilométert, hazaért épségben.

– Az emlékezetem tiszta, azt tartom, lehet élni háború nélkül. Nekünk akkor annyit hazudtak! Azóta van: engem a hazugságokkal ki lehet szalasztani a világból. Néhányszor már majdnem kiszaladtam. A zsíros állásokért marakodókat sem szívlelem. Az

apám révész volt, álmodozó, elébem rajzik a csónakja, annyira szorítom az evezőt, hogy megfájdul a kezem.

Aranyászott, szótt nádat, szedett kagylót, hordta a békateknőket, szolgált hajón. Dolgozott a vízügynél nehézgépezelőként. Vass Jenő bűvárnak akarta elvinni, pillanatig sajnálja, hogy végül nem lett az, szeretett volna, de a szülők nem engedték.

– Ezek mind feledhetőek. De az nem, hogy karácsonykor anyám angyalokat csinált kartonpapírból. A fejüket aranyosra, a szárnyukat ezüstre festette. Játszodoztam velük.

Csodálkozva emeli arca elé a kezét, nézi az ujjait, a tenyerét. Régen fogta a varsákat, régen az ásót. Régen szorította a sarló nyelét. Valamikor sok nádat vágott, amikor a hideg megcsípte a nádat, amikor lehullott a levél, akkor kezdte a munkát. Egy nap harminc nagykévére valót összeszedett, hazavitte, háromfelé osztályozta. A leghosszabb szálakból lett a stukatúrnád, a maradékból a nádpadló. Utóbbit készíteni nehezebb volt, be kellett rakni a kaptocokat, a másik felén ráhajtogatni. Igénybe vette a jobb kezét. Vette.

Néha kimegy a csatorna partjára, nézi az ügyvédekét. Nem tesz nekik szemrehányást, nem kérdez tőlük semmit, nem mond nekik semmit. Mindent tud róluk. Vannak és nincsenek. Nem vadásszák, nem lövik őket, de nem tudnak szaporodni. A permetszerek miatt? A szennyezett víz miatt?

– Megrögződött az emlékezetemben, amikor az első belement a varsába. Megijedt, meglepődött, ideges lett, tépte, nyútte a drótot, rágta, rázta, tudta, az életéről van szó. Vissza nem fordult, menekülni csak előre akart. Beosztotta jól a levegőt, de egyre kisebbek lettek a buborékok. Utoljára már gombostűfejnyiek. Aztán megfulladt, kidudorodott a szeme. Az ember mostanában majdnem olyan, mint a pézsma: rázza a fényes drótokat, várja az élete végét.

Debreczeny György

történelem

Thomas Bernhard nyomán

*nem szólni semmit ott
ahol mindenről szólni kellene
nem forгатni meg a történelem
defektes szerencsekerekét*

*mindenről szólni ott
ahol hallgatni kellene
azért vagyunk itt hogy
szívességet tegyünk a történelemnek*

*a történelem kalaptűje
a paraván
a karaván előtt
fekszik*

*és igazán nem szólhatunk semmit
ha ezzel elmondunk mindent
nagyjából itt
(botjával mutatja)*

*de nem tudjuk hol van
a történelem kalapja
mindenről elmondunk mindent
ha a történelmet megbotozzuk*

nem esik messze

Thomas Bernhard nyomán

*a kalaptű
a paraván előtt fekszik
nagyjából itt
fontos hogy ide essen*

*(megmutatja a botjával)
nem azért vagyunk itt
hogy szívességet tegyünk
a kalaptűnek*

*pedig ha idejében kalapozunk
és rendben mennek a dolgok
hamar megtelik a kassza
és futja kalaptűre*

*a kalaptű mögött
a paraván látható
nagyjából itt
(megmutatja a botjával)*

*ez itt a kassza
ez meg itt a paraván
a kalaptű pedig
nem esik messze a kalapjától*

Nagy Zopán

Átjárások / Talált írások...

Melankólia, előhívás...

(Bekezdések egy fiatalkori jegyzetfüzetből, 1997–1999)

Kora reggel, harmatos kertemben:
talpig fehérbe öltöztetett, tiszta férfit találok.
Hanyatt fekszik. A gázos fű kissé ránőtt.
Két karja a mellkasán, lazán megpihen.
Arca szép. Halott. Néhány napos borostával...

Semmit sem találok nála, sérülés nyoma sincs a testén.

33-38 év körüli, elegáns corpus.

Elvitetem. Felboncolják. A hullaszakértő és a boncmester is ismerőseim.

A férfi gyomrában egy régi, roncsolt, fekete-fehér roll filmet találnak.
Exponált negatív. Rám bízják.

Most kezdem el előhívni...

Melankólia, napkelte...

(Bekezdések egy fiatalkori jegyzetfüzetből, 1997–1999)

Napkeltekor, Szibériában, ahol a fekete enyvet és a lány enyvet is (*bitumen tenax*) búzló ördögszarnak nevezik: sötétre mázoltuk a híres jégtemplomot, hogy ne verje vissza a fényt – s melegség költözzön belsejébe (ama szentséges frizsiderbe), ahol üvegangyalok törmelékei, ősi *leheletekbe* dermedt tömjénfüst lebegése,

gyóntatótálakba dobált sérült korcsolyák, jégtábla-imakönyvek fölél
görnyedő anyókák csillannak meg: olykor-olykor (karácsonykor)...

Napkeltekor, Szibériában:
kezünkben enyvesvödörrel,
az állványon állva,
láthatatlan freskórétegek átszivárgását vizionálva,
szent (t)estének mélyülő éjjelén:
a templom falához fagyunk feketén...

Melankólia, Szaturnusz...

(Bekezdések egy fiatalkori jegyzetfüzetből, 1997–1999)

*Es manda a K.iráiy: Enid-meg re u: gad, ki"iia légyen ez írúú?
É: magár iefzefen vifeii vala; és örez Sani: Wirezeknek
Fejedeimévé tévé...*

Indiában a Szaturnuszt *Saninak* vagy *Mandának* nevezték.

Lassú. Rest.

A restség (az *acedia*) Szent Tamás szerint: „tristitia de bono
spirituali divino”.

Avagy: „szomorúság a szellemi jó miatt”.

Az *acedia* Danténál az ötödik főbűn. Ő a melankolikusokat a
Styx sáros vizébe helyezi. (Pokol, VII. 121–24.) –

„Zordon volt a lelkünk
Az édes légben, vidám napsugárban,
Mert belül méla ködöket cipeltünk:
Mélázhatunk most a fekete sárban...”

Fekete sár, fekete epe, zord, szomorú lélek: *tristi fummo...*

A lép (latinul: *splen*) is a Szaturnuszhoz tartozó testrésznek te-
kinthető.

Mélabús növények. Például: ciprus, helleborus (hunyor) vagy a kerti ruta (angolul: *rue*, ami bánatot is jelent)...

A melankóliával járó örület gyógyítható a fecske gyomrában található

lazúrkő tisztaruhába csavarásával s annak a jobb karhoz való kötözésével.

De a nyakba akasztott gránátkő (vagy jáspis, topáz) is segíthet, mely szemben áll a *szaturnikus* ólommal, türkizzel, mágnessel...

Melankóliát űzhet még a tisztátalanság, éjjeli nyugtalanság (itt: denevér), ellenpárja a sas, mely a fény madara – s Jupiter állata...

Egyébként Jupiter varázsnégyszöge (*mensula lovis*) szintén „megszabadító” lehet...

- - -

Melankólia, Szaturnusz, no. II.

(*Bekezdések egy fiatalkori jegyzetfüzetből, 1997–1999*)

„Humorom” (testnedvem): a fekete epe, amely persze, hogy melankolikus – és persze, hogy a föld jegyében képvisel állást...

„Szilárdságom”, sötétségem, női princípiumom kozmikus ereje a vér áramlását – és a *flegmatikát* simogatja leginkább...

De gyakran gondol a delfinre, a farkasra, a hegyi kecskére, a szalamandrára, a mongúz-menyét-hermelinekre is, ahogyan néhány aktív fémre, ásványra is...

Ó, ónix, opálos füstkvarc, mandragóragyökér emberke-kristály,
ó, obszidiánburokban lebegő homunculusfejlemény-rezonanci-
ák...

- - -

Melankólia, Szaturnusz, no. III.

(Bekezdések egy fiatalkori jegyzetfüzetből, 1997–1999)

Szemlélődés, csöndesen morajló, távoli utazás,
meditatívnak tűnő rezgések, idegi mormogás;
szirtek, tengerparti sziklák, éles kőzetek,
kopár, szárazan sercegő táj-maradékok, részletek...

Majd: mágikus négyszögbe karcolt
alvó „pudli”, melyet mutáns orozslánna rajzolt-
ak át. – Bezárt lények ábrándozása;
álmok számokká, jelképekké alakításának bizonyítása...

Abraxas, Agrippa, Dürer, Samael, Ninib, Gogol, Goya –
és a „hasonló erők” sokasága, árny-örvények, mélységek áramlása...

*

Szakadékrétegek, katakombajáratok, arc mögötti arc-barázdák,
erővonalak, szellemi terek egybe (befelé) gyűjtése, (a) szorongás
törései, hasadásai, csontok korai (kortalan) sorvadása,
sérülékenység, fájdalomküszöbök fölszakítása, (a) „halva-élés”
tudása...

Éjjeli *Fekete Nap* fényessége, nappali feketeség tompasága,
az „ellen Nap” belső világlása...

Nem-látszásnak titkai, ezernyi gond gomolygás-lénye,
látszatok ellensége...

JANUS PANNONIUS KÖLTÉSZETI NAGYDÍJ — 2019 —

A Magyar PEN Club és a Janus Pannonius Alapítvány immár nyolcadik alkalommal adta át a költészet egyik leg-rangosabb díját.

Az ötvenezer euró pénzjutalommal is járó elismerést idén

CLARA JANÉS NADAL

spanyol költőnek ítélte oda a nemzetközi zsűri.

A hagyományokhoz híven két műfordítói díjat is átadtak.

Kiemelkedő *műfordítói munkájáért* elismerést vehetett át

VIHAR JUDIT

(japánról magyar nyelvre)
és

PASCAL GILEVSKI

(magyarról macedón nyelvre).

FILIUS URSAE-díjat kapott

GYŐREI ZSOLT

drámaíró, dramaturg, műfordító, egyetemi tanár.

KHELIDÓN-, azaz *Fecske-díjat*

BÉK TIMUR

és

MARCSÁK GERGELY

költők.

Még kulturális eseményeken is ritkán hallhatunk idegen ajkú nagykövetet verset mondani, hát még úgy, hogy maga is költő. A 2019-es Janus Pannonius Költészeti Díj átadásán ebben az élményben is részünk lehetett, de megnézhettük Clara Janés Nadal nagydíjas költőnő videóüzenetét, és megismerhettük a társdíjak idei nyerteseit is.

„Ültessünk fákat az erődök helyén”

Janus Pannonius-díjátadó ünnepségek Szigetváron, Pécssett és Budapesten

Ibér hangulat Pécs városában

A Janus Pannonius-díjakhoz kapcsolódó ünnepségsorozat hagyományosan már pénteken elkezdődött. Szeptember 27-én Szigetváron, a Zrínyi-várban adták az idei Filius Ursae (azaz „medve fia”) és a Khelidón- (vagyis „az első fecske”) díjat. A „medvefi” **Győrei Zsolt** lett idén, a két első fecske pedig **Bék Timur** és **Marcság Gergely** (mindketten az Irodalmi Jelen szerzői is.) Az esten felléptek Kézdy Luca és a Misztrál, Kővári Eszter Sára, Papp Gyula és Török Ádám. Szintén a hagyomány szerint másnap Pécssett folytatódtak az ünnepi programok. A Szent Péter–Szent Pál-székesegyházban Janus Pannonius sírjának megkoszorúzása után Pitti Katalin, a Mecsek kórus és a Misztrál adott hangversenyt, majd a Janus Pannonius Múzeumban adták át a **Clara Janés Nadal**nak ítelt Janus Pannonius Költészeti Nagydíjat. Este a Pécsi Nemzeti Színház kamaraszínházában ünnepi műsoron vehetett részt a közönség, itt osztották ki a műfordítói díjakat, és mutatták be a nagydíjas spanyol költőnő új könyvét. Az esten Boros Misi zongoraművész is fellépett.

Szeptember 28-án immáron nyolcadszor került sor a 2012-ben alapított Janus Pannonius Költészeti Nagydíj átadására Pécssett.

A nemzetközi viszonylatban is rangos eseménynek a rendezvénysorozat középső napján hagyományosan Janus Pannonius városa, Pécs adott otthont. Az idén sajnos a díjátadó és a gála egybeesett Pécs egyik legnagyobb kulturális fesztiváljával, a Pécsi Napokkal, így a szakma és a versszerető közönség kénytelen volt megosztani figyelmét a két esemény között. Ennek ellenére nagy érdeklődés mellett zajlott a program.

Az ünnepség ezúttal is Janus Pannonius sírjának a megkoszorúzásával kezdődött. A néhai költő és püspök életművének rövid méltatását követően elsőként a 2019-es nagydíjat elnyerő **Clara Janés Nadal** helyett leánya, **Adriana Janés Veyrat** helyezte el az emlékezés virágait a Szent Péter és Szent Pál-székesegyház éppen átépítés alatt álló altemplomában. Őt követte **Anunciada Fernández de Córdoba y Alonso-Viguera**, a Spanyol Királyság rendkívüli és meghatalmazott nagykövete. A PEN Club képviselőjében **Szöcs Géza** elnök és **Temesi Ferenc** alelnök koszorúz-

tak, a pécsi Janus Pannonius Alapítvány képviselőjében **Benyhe István** és **Krizs Tamás**, Pécs városának nevében **Páva Zsolt** polgármester és **Hoppál Péter** országgyűlési képviselő helyezték el a megemlékezés virágait. A Janus Pannonius Múzeum képviselőjében dr. Csornay Boldizsár igazgató koszorúzott.

A bensőséges megemlékezést követően a székesegyházban rövid koncertet hallgathatott meg a közönség Pitti Katalin, a Misztrál Együttes, valamint a Mecsek Kórus fellépésével, közülük az utóbbi különösen maradandó élménnyel szolgált, olyan élethűen adták vissza az alkalom és a hely szellemét.

A Csontváry Múzeumban délre meghirdetett díjátadó, bár némi késéssel, de komoly érdeklődés mellett kezdődött. A számos külföldi vendégre való tekintettel a műsor végig két nyelven folyt. Az ibér világot képviselő költőnő személyével stílusos összhangot teremtettek a mediterráneum fényeit megidéző Csontváry-képek. (A festőművész egyébként bejárta a spanyol tájakat is,

*Janus Pannonius síremléke
a pécsi székesegyházban*

*Adriana Janés Veyrat,
a díjazott spanyol költő lánya
megkoszorúzza Janus Pannoniusz síremlékét*

amelyek rajta hagyták nyomukat több művén is.)

Dr. Csornay Boldizsár, a múzeum igazgatója üdvözölte a jelenlévőket, és a Janus Pannoniusz Nagydíjat „a költészet Nobel-díjának” nevezte. A díj névadójáról elmondta: az első magyar költő nemcsak azért különleges alakja az irodalomtörténetnek, mert püspökként szolgált, de emellett igazi polihisztor is volt. Páva Zsolt, Pécs polgármestere szintén köszöntötte a kül-

földi vendégeket és a hallgatóságot, illetve hasonlóképp kiemelte Janus kiválóságát. Géniusz volt, sőt „szupersztár”, jegyezte meg tréfásan a polgármester.

Clara Janés Nadal életművének méltatása során **Jenaro Talens** spanyol költő videóüzenetében Nadal lírájának arra a különleges belső koherenciájára hívta fel a figyelmet, amely képes volt költői életművének különböző szakaszait egybefogni. Nadal a hetvenes évek nagy költőgenerációjának tagja, mégis egyedülálló helyet foglal el a spanyol költészetben, ami nem hasonlítható máshoz. Szerteágazó műveltsége, poliglottsága jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy műveiben a „szenzoriális és konceptuális”

harmonikus egészlet alkotson. Ismeretei lenyűgözőek, tájékozottsága rendkívül széles körű, költészete többféle tudományterületről merít. Prózai és kritikai írásai mellett kiemelkedő műfordítói tevékenysége is, melynek révén hazájában a cseh, a török és a perzsa irodalom nagykövetévé vált.

Clara Janés Nadal első kötete, a *Las estrellas vencidas* (Legyőzött csillagok) 1964-ben jelent meg. Még a hetvenes években vehette át Barcelona város költészeti nagydíját, majd számos elismerést ítéltek oda neki. 1997-ben addigi életművét jutalmazták Spanyolország fordítói nagydíjával. Legutóbb, 2014-ben a Leóni Egyetem díját vehette át „Epsilon, avagy a gyönyörök kertje” című verseskötetért.

A betegsége miatt távol maradó költőnő videóüzenetben köszönte meg a díjat, melyet leánya, Adriana Janés Veyrat vett át, és köszönt meg személyesen is édesanyja nevében. Az oklevélen és Janus Pannonius stilizált mellszobrán kívül a kísérő ajándék Clara Janés Nadal ez alkalomra készült *Maradjon égve a lámpa* című verseskötete volt, melyet **Benyhe István, Farkas Wellmann Endre** és **Szöcs Géza** fordítottak. A kötet verseit **Mester Yvonne** válogatta, és ő jegyzi a költőnő munkásságát bemutató rövid bevezető tanulmányt is. Az elegáns kivitelezésű kötetet Szentandrassy István reflektív grafikai illusztrálják. Az ünnepi alkalomból jelent meg az első spanyol nyelvű Janus Pannonius-kötet is, melyet **dr. Alfonso Lombana Sánchez** műfordító és irodalmár – jelenleg Németországban egyetemi oktató – ültetett át spanyol nyelvre.

A délutáni programra a Pécsi Nemzeti Színház kamaraszínházában került sor. Az előtérben kialakult oldott hangulatú beszélgetések, melyeknek nagyobb része valamely idegen nyelven folyt, félreérthetetlenül jelezték nemcsak az esemény nemzetköziségét, de azt a határokon átívelő kapcsolatrendszer is, mely az alkotókat, fordítókat összeköti, és közös gondolkodásra serkenti.

A műsor kezdetekor, rövid felvezetést követően, dr. Alfonso Lombana Sánchez lépett a színpadra, aki arról a sok tekintetben katartikus élményéről beszélt, amit Janus Pannonius „felfe-

*Anunciada Fernández de Córdova
y Alonso-Viguera spanyol nagykövet asszony*

dezése” jelentett számára. 2012-ig még csak nem is hallott a magyar költőről, de verseit olvasva egyre jobban lenyűgözte nemcsak azok remek nyelvezete, metrikája és mesterségbeli tökélye, hanem az a széles körű kultúra, bölcsesség és elmélyültség,

amely ezekből a művekből árad. Mint az irodalomtudós elmondta, úgy érezte, meg kell merítkeznie abban a költői világban, melyet az egyetemes költészet méltatlanul elfeledett óriása teremtett. A Magyar PEN Club felkérésére Alfonso Lombana Sánchez örömmel vállalta a spanyol fordítások elkészítését. Mint megtudtuk, meglepő és megtisztelő volt számára az a tény, hogy ő szólaltatja meg elsőként spanyolul a reneszánsz költőt.

Janus méltatása után a nagydíjas költőnő verseiből olvasott fel kettőt spanyolul a nagykövet asszony, aki a költőnő személyes ismerőseként örömmel vállalta a feladatot. A kötet címét is adó *Maradjon égve a lámpa* (Farkas Wellmann Endre fordítása) mellett a *Macskatárs* (Benyhe István fordítása) című vers hangzott el. A hallottak alapján úgy tűnt, a költőnő áradó zeneiségű, olykor légiesen finom, máskor szinte „férfiasan” szikár, tömör, kevés szavú, szinte absztrakt versei szakavatott tolmácsolókra leltek, akik a napjainkra is reflektáló tartalmak mellett költészete szépségét is sikeresen emelték át a magyar nyelv világába. Ha Clara

Janés Nadal kötetébe belelapozunk, akkor szembesülhetünk csak igazán témái változatosságával és azzal a formagazdagsággal, zeneiséggel, képszerűséggel, amely már szinte az irodalom határára löki műveit – mintha azok valahol a szabad művészetek köztes terein „táncolnának”.

A műfordítói díjak átadása előtt Kővári Eszter Sára adott elő spanyol dalokat, melyek egyben lehetőséget teremtettek egy kis „lazításra” a nézőtérén és felkészülésre a kulisszák mögött. Az 2019-es év díjazottjai, **Vihar Judit** és **Pascal Gilevski** fordítói tevékenységét **Turczi István** méltatta. Vihar Judit, az ELTE professor emeritusa tizenhét éven át vezette az Orosz Nyelv és Irodalom Tanszéket, s bár elmondása szerint az orosz irodalom és kultúra is kedves gyermeke, elsősorban a japán irodalom elhivatott fordítójaként ismert. Nevéhez fűződik olyan világhírű írók műveinek tolmácsolása, mint Abe Kobo, Kavabata Jaszunari, Kenzaburo Oe, Macuo Basó. Pascal Gilevski macedón költő a magyar irodalom fáradhatatlan terjesztője szülőhazájában, nevéhez fűződik a klasszikus magyar irodalom számos kiemelkedő alkotójának (többek között Arany János, Petőfi Sándor, Jókai

Mór, Ady Endre, Móricz Zsigmond, József Attila, Márai Sándor, Nagy László, Juhász Ferenc) megismeretése a macedón közönséggel, míg versantológiai Janus Pannoniustól napjainkig igyekeznek bemutatni a magyar költészet fejlődését.

A formális bemutatást és a díjátadást követő rövid, kötetlen hangvételű kerekasztal-beszélgetésből megtudhattuk, hogyan is lesz az ember műfordító.

Pascal Gilevski úgy fogalmazott: „Az úgy magától jön.” Ő maga 1948-ban, a görög polgárháború miatt érkezett Magyarországra, ahol öt évig nevelkedett. Pécsen is élt, itt ismerkedett meg a magyar nyelvvel, tizenkét évesen próbálta meg először Petőfi Sándor egy versét macedónra fordítani. Vihar Judit útja a

japán irodalomhoz egészen másképp vezetett. Még középiskolás korában fedezte fel az első japán alkotásokat saját otthoni könyvtárukban, és számára a távol-keleti ország a vágyott különleges, egzotikus paradicsom volt. Japán kultúrája, ismeretlen világa hamar magába szippantotta. Így történt, hogy első fordításai már egyetemista korában napvilágot láttak a Nagyvilág című világ-irodalmi folyóiratban.

A program zárásaként Boros Misi zongorakoncertjét élvezhette a közönség, aki igazán színvonalas és friss előadásmóddal tolmácsolta Chopin, Debussy és Liszt Ferenc műveit.

Erdős Katalin

*Adriana Janés Veyrat,
a díjazott spanyol költő lánya átveszi Szőcs Gézától,
a Magyar PEN Club elnökétől
a Janus Pannonius Költészeti Nagydíjat*

A két díjazott műfordító, Pascal Gilevski és Vihar Judit Szőcs Gézával

Záróakkordok zongorán és élőszóban Budapesten

Vasárnap Budapesten a Várkert Bazár antik csarnokokra emlékeztető, pazarul tágas előterében gyülekezett a közönség az idei Janus Pannonius Költészeti Díj gálaműsorára, amelyen a korábbi évekhez hasonlóan számos külföldi vendég vett részt. Mint a műsor kezdetén **Szócs Géza**, a Magyar PEN Club elnöke felkonferálta, a spanyol nagykövet asszony, **Anunciada Fernández de Córdoba y Alonso-Viguera** mellett jelen volt többek között a Cervantes Intézet igazgatója, **Javier Valdivielso Odriozola**. A fő díjazott, **Clara Janés Nadal** sajnos csak üzeni tudott a jelenlevőknek, betegsége miatt kényszerült távol maradni. A jelentős nemzetközi hírnévnek örvendő spanyol költőnő lánya, **Adriana Janés** képviselte.

Az ünnepi műsor koncerttel kezdődött, és sokak örömére idén is hallhattuk a tavaly megismert fiatal zongoraművész, **Vajda Marcell** virtuóz játékát. A koncert első felében **Baráti Kristóf** Kossuth-díjas hegedűművésszel adták elő Beethoven F-dúr (Tavaszi) szonátáját, folytatásként Vajda Marcell játszott többek között Liszt-, Rahmanyinov- és Czifra-darabokat. Tegyük hozzá: óriási sikerrel, a közönség idén is vastappsal jutalmazta és vissza is hívta a játékában bravúros, fellépésében végtelenül rokonszenves fiatal előadót.

A gálaműsor zenés felvonását követően a szünet után a díjazottakat ismerhettük meg – többségüket azonban ezúttal nem laudációkból, hanem sokkal közvetlenebbül: Szócs Géza beszélgetett az ünnepeltekkel. Elsőként a Janus Pannonius-díj zsűrijének amerikai tagja, **Marjorie Perloff** érkezett a színpadra, aki nemrég ünnepelte 88. születésnapját – korelnöke tehát a grémiumnak. A Los Angelesben élő irodalomtudós modernista és kortárs költészettel foglalkozik, számos tanulmánykötet szerzője. A Stanford Egyetem professor emeritusa, tagja az Amerikai Tudományos és Művészeti Akadémiának. **Bollobás Enikő** is vele tartott a pódiumra, aki szintén a zsűri tagja, az ELTE Amerikanisztika Tanszékének professzora, több könyv szerzője az amerikai irodalomról. Marjorie Perloff a fődíjas Clara Janés Nadalt méltatta, és hozta közelebb a költészetét a jelenlevőkhöz, szavait Bollobás Enikő tolmácsolta. A pamplonai

költőnő egyike a legismertebb spanyol lírikusoknak, tudtuk meg, emellett valamennyi műfajban és több nyelvből fordít. Első kötete 1964-ben jelent meg. Számos díjjal tüntették ki, többek között Barcelona város költészeti nagydíjával és a Teresa de Avila irodalmi díjjal. Költeményeit eddig több mint húsz nyelvre fordították.

Mint az amerikai professzor asszony elmondta: mindig izgalmas, hogyan fordul valaki a költészet és műfordítás felé. Clara Janés Nadal első számú forrása Vladimír Holan cseh költő volt – Clara úgy érezte, eredetiben szeretné olvasni a verseit, ezért megtanult csehül. Jelentős fordítóvá érett, többek között Catherine Mansfield tolmácsolója is. Pályája elején azt nyilatkozta: célja, hogy lebontsa a keleti és a nyugati gondolkodás közötti határt. Lírája alapvetően szerelmi költészet, benne a miszticizmust és a tudományokat ötvözi. Marjorie Perloff két verset fel is olvasott spanyolul, illetve saját fordításában angolul az alkotótól, s ezek magyarázatára építve folytatta méltatását. Clara Janés Nadal változatos témákat sorakoztat egymás mellé – lírája attól izgalmas, hogy faktuális ismereteket kapcsol össze természeti képekkel. Matematikai képlet, fizikai törvény, biológiai adat ugyanúgy felvonul műveiben, s ebből születik versei sajátos misztikus erotikája.

További ízelítőt is kaptunk a díjazott költészetéből, mégpedig Anunciada Fernández de Córdova y Alonso-Viguera magyarországi spanyol nagykövettől, aki a versek előtt maga is laudálta pár szóval a nagydíjas művészt. Clara Janés Nadal személyében a kortárs spanyol költészet legemblematikusabb alakja kapja a Janus Pannonius Nagydíjat – hangsúlyozta a nagykövet asszony –, s a díjjal, mint mondta, a magyar költészet előtt is leróják tiszteletüket. Anunciada Fernández személyesen ismeri Clarát, aki a barátja is, sőt, hazájukban együtt zsűrizték a Zsófia Királyné Nagydíjat. A nagykövet Janus Pannonius *Művészetről* című epigrammáját idézte: „Mesterség a művész istápjja, igaz, de tökélyt csak / Géniusodtól nyer értelem-adta beszéd”, majd Clara néhány mondatát a táncról: „...számomra a költészet valójában a tánc helyettesítője volt, a lépések ritmusának, a test ritmusának gyümölcse...” Zárásképp Anunciada Fernández a művész két versét olvasta fel spanyolul.

Ezután hallgathattuk meg Clara videóüzenetét, aki köszönetével kezdte a beszédét. Külön megköszönte, hogy megismerhette az első magyar költőt, Janus Pannoniust, aki nemcsak lírikus, de a kultúra – így például az olasz reneszánsz – széles látókörű terjesztője volt. Költészete emlékezetünkbe idézi Platón, Püthagorasz és számos ókori bölcselőt – magyarázta a spanyol alkotó. A dunántúli mandulafához írott verse a mitológia életre keltése. A fa egyébként – emlékeztetett a költőnő – tavaly az európai Év Fája díjat nyerte. Janus Pannonius költészetéből azt is megtanulhatjuk, hogy mindannyian a történelem része vagyunk. Még a halál témáját sem kerüli meg: megverseli anyja és saját halálát is. Clara Janés Nadal számos közös pontot vélt felfedezni önmaga és Janus Pannonius között, ezért is örvendeztette meg a díj. Mint elmondta, messzemenő rokonságot tud vállalni Janusszal és szellemiségével. Már nevük hasonlósága is érdekes, s bár a Janus és a Janés más tőből ered, mégis a rokonságot hivatott megjeleníteni. Végezetül Calderón világhírű drámáját, *Az élet álom* című művet említette a költőnő, amelyben szerepel a magyarok Zsigmond királyával azonos nevű király. S hogy mi az álom és mi a valóság? Minden, amit az elménk létrehoz, az valóság – fogalmazott Clara. A költészet szándéka, hogy megragadja, ami megragadhatatlan. A szó képessége csak az embert jellemzi, és úgy tartozik hozzánk, mint a virághoz a szépség és az illat. Ünnepejük hát ma ezt a szépséget és illatot, a költészet csodáját – zárta szavait Clara Janés Nadal.

Szócs Géza a műfordítói díjak friss tulajdonosait: **Vihar Judit** japán fordítót és **Pascal Gilevskit**, macedóniai alkotót, a magyar költészet kiváló macedón tolmácsolóját hívta a színpadra egy beszélgetés erejéig. Vajon megszólal-e a fordítóban a költő is, amikor dolgozik? – vetette fel a kérdést a PEN Club elnöke. Hiszen ha például Janus Pannonius Homérosz-fordítását olvassuk, átüt rajta a költő saját hangja. Vihar Judit úgy válaszolt: az eredeti mű mindig más kultúrában születik, s a fordítónak ezt úgy kell visszaadnia, hogy az olvasók a sajátjuknak érezzék, ugyanakkor ne vesszen el a mű hangulata. Ez igen nehéz feladat, sokszor megalkuvással jár. Cervantes egy gobelin hátuljához hasonlította a műfordítást: míg elöl a szép minta, hátul a szálak szövevénye.

Pascal Gilevski két történetet mesélt el válaszképp. Amikor Nagy László 1976-ban átvehette Macedóniában az Aranykoszorú-díjat a *Versben bujdosó haramia vagy* című verséért, bejelentette, hogy a díj fele Pascal Gilevskit illetné, hiszen ő ültette át macedónra a művet. Hasonlóképp emlékezetes eset, amikor Gilevski egy Kínába látogató delegáció tagja volt, s a csoportot fogadók egyike váratlanul megölelte őt. Kiderült, hogy ugyanazokat a francia és görög költőket fordítják a maguk nyelvére, ezért érzett kitörő örömet kínai kollégája. Pascal Gilevski nem kevés érdekes adalékkal szolgált a macedón és magyar nép kapcsolatáról: köztudomású, hogy Liszt 1870-ben járt náluk, de az már kevésbé ismert, hogy Petőfi, Juhász Ferenc, Weöres Sándor, Nagy László is. Pascal Gilevski könyvet is írt *Magyar írók Macedóniában* címmel, Petőfiről külön tanulmánya is megjelent. Amikor Juhász Ferenc 1992-ben átvette náluk az Aranykoszorú-díjat, Pascal azt mondta a fordításai kapcsán: „Eddig azt hittem, én vagyok a legbolondabb ember, de most már látom, hogy te!” Szöcs Géza hozzáfűzte: Gilevski a Strugai Költőfesztivál alapítója, itt osztják ki évente az emlegetett díjat.

A zárókérdésre, hogy mi lenne, ha ismét visszaállna a Bábel előtti időszak, Vihar Judit úgy felelt: bár óriási fejlemény a Google Translate, és ezzel a Bábel előtti ígérettel kecsegtet, de

a szó, a gondolat, a vers dallamát, ritmusát sosem fogja tudni visszaadni a gép. A japán fordító búcsúzóul felolvasott egy haikut Macuo Basótól, mivel a műfaj a Janus Pannonius révén is szívesen művelt epigramma rokona. Pascal Gilevski azzal csatlakozott a hallottakhoz: ő maga franciából fordítja a legnagyobb japán költőt – lám, egy újabb kapcsolódási pont. Egyébként a néhány évvel ezelőtti Janus Pannonius-díj-nyertes Adonist is átültette már macedónra, s amikor elakadt, és a költőt kérdezgette, az csak annyit mondott: úgy lesz jó, ahogy gondolod.

Az idei Filius Ursae-díjat elnyert **Győrei Zsolt** drámaíró, költő, műfordító, irodalomtörténész és egyetemi tanár lépett a pódiumra, aki egy képzelt 16. századi költő megalkotásával nyerte el a zsűri tetszését. A Velemi Névtelen apja egy világot járt könyvkötő, neki köszönhetően adaptálja a fiú az idegen versformákat magyarra. A verseskötetből meg is hallgathattunk egy művet Győrei Zsolt előadásában, amelyet a villoni balladaforma ihletett. A *Czakó Kata nagy szerelme volt* humorosan induló, majd torokszorítóan szép történetté alakuló balladás szerelmi dráma, mesteri formába öntve.

Szöcs Géza az est végén bemutatta a Magyar PEN Club ünnepi kiadványait: Clara Janés Nadal első magyar nyelvű verseskötetét

Szentandrás István illusztrációival; Janus Pannonius első spanyol nyelvű verseskötetét Orosz István illusztrációival (Orosz István jelen is volt a közönség soraiban); illetve Federico García Lorca *Cigányrománok* című kötetét eredeti nyelven és Nagy László fordításában magyarul, Picasso illusztrációival. Ez utóbbi kiadás különlegessége, hogy egy olyan példány hasonmása, amelyet egykor Szentandrás István rajzolgatott tele a lapszéleken kislánya számára – most ezekkel az illusztrációkkal kiegészítve adja közre a PEN Club.

Búcsúzóul színészi előadásban hallgathattuk meg magyarul a korábban a nagykövet asszony felolvasta két Clara Janés Nadal-verset Farkas Wellmann Endre, illetve Benyhe János fordításában, valamint Lorcától az *Antonito el Camborio elfogatása a sevillai úton* című költeményt Nagy László fordításában. „Szedjük össze a holttesteket és temessük el, / ültessünk fákat az erődök helyén” – szölktek Clara Janés Nadal versének sorai, s ez a hitvalás voltaképp egész költészetének mottója lehetne.

Laik Eszter

Jenaro Talens

Clara Janés Nadal méltatása

A Janus Pannonius Nemzetközi Költészeti Nagydíj
átadása alkalmából

**Tisztelt Magyar PEN Club-tagok,
Hölgyeim és Uraim, Barátaim!**

Clara Janés nemrég megjelent válogatott verseskötetének – *Álmatlan mozgások (Maradjon égve a lámpa)* – összeállítója, közös barátunk, generációnk jeles képviselője, Jaime Siles, költő és akadémikus az alábbiakat említi a kötet kapcsán: „Angel J. Battistessa Góngorára hivatkozva azt írja: »az igazi költő, bármilyen fejlődési folyamaton megy keresztül, mindig önmagával azonos«, és ebben Clara Janés sem kivétel. Mint Quevedo esete is igazolja, akihez mindig hűséges volt, először az egészet érzékeljük, és utána részeket.”

Valóban, Clara Janés Nadal költészetét állandó és abszolút koherencia jellemzi már a kezdetektől, az 1964-es kiadású *Legyőzött csillagok* című kötettől egészen a későbbi, 2015-ben megjelent *Gyönyörök kertje* című versgyűjteményig.

Clara Janés a hetvenes években indultak generációjához tartozik, de céljai eredetiségét tekintve mindig a fősodoron kívül állónak tartották. Művei komoly tudásról árulkodnak, nemcsak a hispán tradíciók ismeretét illetően, hanem az egyetemes költészet történetében való tájékozottság terén is. Clarát poliglott műveltsége elismeréseként Nemzeti Fordítói Díjjal tüntették ki. Számos költő művét ültette át kasztíliai spanyolra – nemcsak európai alkotókét, hanem keleti nyelveken írt műveket is, gondosan ügyelve arra, hogy saját kultúrája ne befolyásolja fordítói hozzáállását. Clara a világ esszenciáját akarja megragadni, azt a maximát követve, hogy a kevesebb több. A minimalizmus jegyében minden feleslegestől megtisztítja műveit. A 70-es évek

végén, a 80-as évek elején életművében a csend költészete lett a meghatározó. Clara Janés Nadal ekkortól egyre elismertebb költővé vált, ennek köszönhetően a Real Academia de la Lengua Española tagjának választják – ez az elismerés csak kevés kortárs költőnek adatik meg.

Széles látókörű, sokoldalú írói-költői tevékenységéhez hozzátartozik a regény- és esszéírás, antológiák szerkesztése, librettók írása, de mindenekelőtt fordítói tevékenysége, az egyetemes kultúra terjesztése a legmagasabb szinten. Mindez nem befolyásolja, hogy életét alapvetően a költészetnek szenteli.

Véleményem szerint életművében négy markáns vonulat fedezhető fel. 1) A miszticizmus hatása, amely egyértelműen kimutatható költeményeiben, és Sor Juana Ines de la Cruz, Szent Teréz, Yunus Emré, Mansur al-Hallach, Rumi vagy Hafel Shirazi inspirálják. 2) Az érzékek felsőbbrendűsége az értelem/szellem felett. 3) A zene jelenléte nemcsak mint téma, hanem mint alkotásmódjának fontos eleme. 4) Állandó utalások a tudományokra, például a fizikára és a matematikára, ami nem szokványos a kortárs irodalomban.

Még sokáig folytathatnám, és mélyen belemerülhetnénk ebbe a nehezen megközelíthető univerzumba, amelyet Clara Janés költészete testesít meg.

Végezetül szeretném sajnálatomat kifejezni, hogy nem tudok személyesen jelen lenni e rendkívül megérdemelt elismerés, a Janus Pannonius Nemzetközi Költészeti Nagydíj átadásán. Clara Janés a kortárs spanyol költészet legjelentősebb hangja, a legjobb barátomnak tekintem, ezért is nagy megtiszteltetés számomra, hogy bár csak videófelvételen, de hozzájárulhatok a díj megünnepléshez.

Köszönöm szíves figyelmüket!

CLARA JANÉS NADAL köszönőbeszéde a Janus Pannonius Költészeti Nagydíj átadása alkalmából

Mester Yvonne fordításában

Janus Pannonius (1434–1472)

**Tisztelt Magyar PEN Club-tagok,
Hölgyeim és Uraim, Barátaim!**

Engedjék meg, hogy mindenekelőtt bizonytalansággal vegyes ámulatomnak adjak hangot, amely eltöltött – s amely még mindig uralkodik rajtam –, midőn tájékoztattak arról, hogy a Janus Pannonius-díjban részesültem. Értetlenül állok a titokzatos tény előtt. Ugyan mi volna méltóbb kísérője a költészetnek, mint a titok? A költészet rendre az ismert – jelen esetben a szó – és az ismeretlen között hullámszik, mely utóbbi kifejeződésért kiált, de még nem öltött betűben testet. Erről versel Keresztes Szent János: „...és nem tudom, magukban mit dadognak”¹, írja, a virágok és a mezők, a fák és a folyók, a hegyek és a fellegek, az éj és a csillagok...

Egy efféle esetben a ragyogó, egyszerű „köszönöm” szó, amelyet ezennel tisztelettel kinyilvánítok, e titok fényében szárnyra kel, s megtelik lehetőségekkel. Köszönöm, hogy engem részesítettek e váratlan megkülönböztetésben; köszönöm, hogy megcsillantották előttem Janus Pannonius nevét, s egyben az írás gyökereihez repítettek; hisz ő volt az első magyar költő, még ha latinul – kora, a XV. század egyetemes nyelvén – írt is, egyben a kultúra nagy terjesztője. Janus Pannonius kétségkívül az első

¹ Keresztes Szent János: *A lélek éneke*. Takács Zsuzsa fordítása (a ford.)

között volt, akik az olasz reneszánsz virágzó, újíto erejű törekvéseit megértették, melyeket nem csupán saját hazájába plántált, hanem más európai helyekre is „elszállított”. Világosan látta, hogy a szó nemcsak a kifejezés, hanem a közvetítés eszköze is. S e tekintetben elkötelezetten Janus Pannonius mellé állok.

Ha elidőzünk Janus Pannonius hagyatéka felett, láthatjuk, hogy a költő örök párbeszédet folytat; előbb önmagával, majd mestereivel, más költőkkel, politikusokkal, egyházi méltóságokkal, sőt az egész történelemmel.

Így vagy úgy, valamennyien a történelem részét képezzük, akár cselekedeteink, akár szavaink által. „A szavak tettek”, fogalmazta meg kristálytisztán Wittgenstein. S aki megformálja őket, többet is megmozgat a fonetikában hordott szellemnél. Az első magyar költő műveiben a nagy nevek a föld legegyszerűbb gyümölcsfáinak neve mellett tűnnek fel. Janus Pannonius Püthagoraszt idézi a betű kapcsán; Platónt és Epikuroszot a halál említésekor; a Marsot, a Holdat és az üstököst szemléli mint égi, s az áradást mint földi jelenséget.

Szintén a Földdel összefüggésben kell szólnunk a pécsi mandulafához intézett, híres verséről; ebben a városban volt püspök, előtte pedig Corvin Mátyás királyi kancellárja. Érdekes adalék, hogy a régi mandulafa helyén álló jelenlegi fa 135 éves, és nemrégiben „nevezték ki” Az év fájának. Janus Pannonius verse lírai stílusának megfelelően mitológiai személyekről versel, például Phülliszről, aki – a mítosz egyik változata szerint – miután férje, Démophón elhagyta, felakasztja magát egy fára, s ahol eltemetik, mandulafa nő, mely akkor borul virágba, ha a férfi visszatér. Alfonsina húgom így fordította spanyolra a költeményt:

SOBRE UN ALMENDRO PANONIO

*Lo que Hércules no vio en el jardín de las Hespérides,
Ni en la corte de Alcinoos, entre los feacios, el rey de Ítaca,
lo que es admirable en las tierras afortunadas,
con mayor motivo en el suelo frío de Pannonia.*

*He aquí que en los meses helados florece audaz un almendro,
y el invierno más triste esparce retoños de primavera.
Filis, ¿tuviste que esperar mucho tiempo a la alondra? O bien
¿aborreciste toda demora ya con Demofonte?*

EGY DUNÁNTÚLI MANDULAFÁRÓL

*Herkules ilyet a Hesperidák kertjébe' se látott,
Hősi Ulysses sem Alkinoos szigetén.
Még boldog szigetek bő rétjein is csoda lenne,
Nemhogy a pannon-föld északi hűs rögein.
S íme virágzik a mandulafácaska merészen a télben,
Ám csodaszép rügyeit zuzmara fogja be majd!
Mandulafám, kicsi Phyllis, nincs még fecske e tájon,
Vagy hát oly nehezen vártad az ifju Tavaszt?²*

Említettük, hogy „mindenki történelem”, s ez igen határozott vonalban mutatkozik a költő tolla nyomán. Az uralkodó személyek közül megszólítja Leonellót, Ferrara fejedelmét; Pál pápát; és a Bizánci Birodalom bukása kapcsán megemlékezik Constantinusról. Ismét Alfonsina húgom fordítását ajánlom figyelmükbe:

LAMENTO DE JANUS PANNONIUS SOBRE EL DERRUMBAMIENTO DE CONSTANTINOPLA

*¡Bizancio, que fue imagen de la antigua Roma, ha caído!
¡Oh, qué vicisitudes del inseguro destino acosan sin descanso!
Bajo Constantino adquirió su grandioso nombre,
Bajo Constantino desaparece despoblada.
El nombre se ha mostrado como presagio de desgracia,
ahora es funesto lo que antes fue bueno.*

² Weöres Sándor fordítása (a ford.)

KONSTANTINÁPOLY ELESTÉRŐL

*Ókori Róma vetélytársnője, Bizánc, leomlottál.
 Jaj, hogy váltja a sors kétszínű arculatát!
 Constantinus alatt emeléd nevedet fel az égig,
 Constantinus alatt dőlt le a porba fejed.
 Egy név rejt kétféle jövőt néked, nyomorultnak:
 gyász jele most, ami jó sors jele volt azelőtt.³*

Janus Pannonius hasonlóképp Mátyás magyar királyról is megemlékezik:

A MATÍÁS

*¿Qué otra tierra se inclinará ante ti, oh ilustre entre los reyes?
 ¿Quién no se arrodillará al escuchar las trompetas
 Ahora que los indómitos bohemios se han entregado,
 Una nación que nunca se dobló al yugo exterior?
 Si el triunfo contra todo enemigo es insigne,
 ¿cómo es el que se obtiene sobre el enemigo invicto?⁴*

MÁTYÁS KIRÁLYHOZ

*Mondd, van-e föld, van-e nép valahol még harcra kiszállni?
 Mert ki nem omlana le, hallva a kürtjeidet?
 S minthogy a hős csehek is meghajtva előtted a zászlót
 Hódolnak, pedig ők még soha senki előtt:
 Így hát bárki fölött győztes lesz majd a te harcod,
 Mert már vesztes az is, kit sosem ért vereség.*

Ami az irodalomhoz fűződő viszonyát illeti, a költő nemcsak a nagy műveket benépesítő történelmi személyeknek szentel figyel-

³ Kerényi Grácia fordítása (a ford.)

⁴ Csonka Ferenc fordítása (a ford.)

met, hanem olyan kimagasló szerzőknek is, mint Aiszkhülosz, Vergilius, Cicero, Theodórosz, Guarino vagy Martialis, akit mesterének tekintett az epigramma mesterfogásait illetően, amelyet előszeretettel művelt. Ezen kívül fordított is – többek közt Homérosz, Plutarkhosz, Démoszthenész és Plótinosz műveit.

Önmaga vonatkozásában az olvasó elé tárja magyar (-horvát) nevét (Csezmiczei János vagy Ivan Česmički); önnön lelkét, vagy épp édesanyja, Borbála halálát, illetve saját halálának képét:

JANUS PANNONIUS AGONIZANDO

*El día aciago junto con el cuerpo se lleva el nombre;
A nosotros, desdichados, que acumulamos riquezas, nos toca lo mismo.*⁵

A HALDOKLÓ JANUS PANNONIUS

*Együtt lett prédád élet s hírnév, te sötét nap.
Kincset mért gyűjtünk, ó, mi szegények? Ezért?*⁶

Janus Pannonius a konkrét dolgok költője, amelyek a valósághoz kötődnek. Olyan bölcs, aki önmagából táplálkozik; aki békében él a saját igazi természetével. Ilyen értelemben nem vonhatjuk kétségbe ferrarai és padovai tanulmányai jelentőségét. Ez utóbbi városban – más kitűnő tehetségekhez hasonlatosan – kapcsolatba lépett Mantegnával, akihez szoros barátság fűzte, s akit irodalmi portrén örökített meg, őt magát pedig egy vásznon ábrázolta festő barátja, amelyet jelenleg a New York-i Metropolitan Művészeti Múzeumban őriznek. Ki tudja, ismerhette-e vajon Nicolaus Cusanust (cusai Miklóst) (1401–1464), aki – hozzá hasonlóan – szintén latin nyelven írt?

⁵ Alfonsina Janés fordítása (Clara Janés)

⁶ Kálnoky László fordítása (a ford.)

Egy évszázaddal korábban oly nagyszerű tudósok alkottak a Földön, mint Duns Scotus, Roger Bacon vagy William of Ockham (Ockhami Vilmos, 1280/90–1350), kiknek kétségbe vonták az elképzeléseit, és kiközösítésben részesültek. Ockham ekkor Bajor Lajos udvarában keresett menedéket, akihez a következő szavakat intézte: „*Tu me defendas gladio, ego te defendam calamo.*” („*Ha te megvéded engem karddal, én megvédelek téged tollal.*”) Számára a hit a tiszta ész fényénél beláthatatlan. A kézzel fogható dolgoknak a megfoghatatlanoktól való megkülönböztetéséről van szó, ami Arisztotelész távoli visszhangjaként cseng, s tisztán csatolja a *Kategóriákat* gondolati rendszeréhez. Jóval később, az időbeli távolságból fakadó különbségekkel Einstein valami hasonló értelmű gondolatot fogalmaz meg, amint újraértelmezi az anyag fogalmát: „Úgy vélem, semmilyen tapasztalatból nem következtethető a szám fogalma.”⁷

Ami Ockhamet illeti, a polémia az univerzálisok híres kérdése körül forgott, amelyek némelyek számára az elme kreációi. Ockham, az ő éles borotvájával kijelölte a vonalat, és tagadván, hogy ezek a természetből erednének, a dolgok meghatározásainak, jeleinek tartotta őket; ily módon szerinte a megismerés szimbolikus jellegű, hiszen az értelem kizárólag emberi természetű.

Janus Pannoniustól – humanizmusa teljében – azonban távol állnak a mentális kacskaringók, az elvonulás vagy a délibábok. Életének éveiben Morus Tamás még nem írta meg az *Utópiát*, sem Rotterdami Erasmus *A balgaság dicséretét* annak egyedülálló lezárásával: „A régiek ezt úgy mondták: »Nem szeretem az olyan ivócimborát, aki mindenre emlékezik«. Én meg azt, hogy »én sem szeretem az olyan hallgatót, aki mindent megjegyez magának«. No, Isten veletek, felkentjeim, ti híresek! Tapsoljatok! Éljetek vidáman, és igyatok!”⁸

⁷ Levelek Bessónak, p. 406. (Clara Janés)

⁸ Kardos Tibor fordítása; Helikon Kiadó, 2016, p. 163.

Be kell vallanom, hogy Janus Pannonius nevének olvasásakor legelőször az első három betűre figyeltem fel: JAN, és arra gondoltam, hogy egyeznek az én vezetéknevem – Janés – kezdőbetűivel, amely Ianus⁹ – a kapuk istene – nevéből ered, aki befelé és kifelé is tekint. Felmerült bennem a gondolat, hogy persze, a Janus is a Ianóból ered. Persze nyilvánvalóan nem így van, hiszen ő maga is Joannesnek nevezi magát. Képzeletem óhatatlanul efféle – mondhatnánk, művészi – asszociációkra ragadtatja magát. Ezért például gyakorta gondolom azt, hogy az élet *nem* álom, de az álom élet.¹⁰ És mit mond Janus Pannonius Morpheusról? „Jöjj, te segíts, ó, istenek, emberek ős ura, Álom!”¹¹ Vagyis minden istenek fölé helyezi őt.

Most pedig, kérem, nézzék el nekem, hogy egy olyan kis elbeszélést szúrok be a beszédembe, amely bizonyára csak az én álmvilágomhoz tartozik.

Volt egy király, bizonyos Zsigmond, különösen éleslátó, erős jellem, magyar, német és cseh király, német-római császár. Zsigmond harcolt a törökök ellen, szembeszállt az eretnek huszita mozgalommal, felesküdt I. László magyar király emlékére, akinek a sírja mellé óhajtott temetkezni. Kimagasló szelleme révén hamarosan legendává vált.

Zsigmond neve évszázadokkal később a spanyol drámairodalom egyik legfontosabb művébe, Calderón de la Barca *Az élet álom* című színdarabjába is bevonult, és véleményem szerint nem véletlenül. Calderón Segismundója a toronyba zárva azt gondolja, az a valóság, miután pedig bizonyos körülmények következtében szabadon engedik, úgy véli, álmodik. Ez nem gátolja meg abban, hogy amikor cselekednie kell, bölcsen tegye: „*Van,*

⁹ Ianus: a római mitológiában a kapuk és az átjárások istene (a ford.)

¹⁰ Utalás Pedro Calderón de la Barca *Az élet álom* (La vida es sueño) című művére, melynek híres idézetéből a nem szócska hiányzik (a ford.)

¹¹ Janus Pannonius: *Az álomhoz* (Weöres Sándor fordítása) (a ford.)

ki uralkodni vágyik, / s közben attól fél, hogy / a halál karjaiban ébred.”

Melyik hát az álom? Az élet vagy a halál? S van-e a halálnak érinthető valósága? A világ bölcsei közül egy, Hippói Szent Ágoston nyomdokán, egyszer azt mondta nekem, hogy a halál semmi, és kerekén megtagadta a létjogosultságát. Hová helyezzük hát akkor a valóságot? Ha mindaz, ami nem érinthető, nem valóságos, meg kellene tagadnunk mindazt, amit Janus Pannonius mondott, s nem szabadna valósnak tekintenünk őt – hisz, amit írásban hátrahagyott, az rendre az elme – elvégre szimbolikus jellegű – teremtményei, legendák és mítoszok között lebeg. De vajon nem ily természetű-e már maga a szó is?

Én azt mondanám, hogy amit az elménk teremt, annak van valóságtartalma. S ha már az ember kénytelen volt kifinomultabban kifejezni magát, mint az állat, ne tagadjuk hát meg tőle ezt az vakmerőséget. A költészet, mint egyszer már mondtam, szépségbe burkolt kifejezési forma. Érinthető dolgokon, mindenekelőtt azonban elképzelt dolgokon alapul, az elme kreálmányain. Szándéka abban rejlik, hogy e megfoghatatlan látszatot megragadja, feltárja megértésének lehetőségét, s ez már önmagában is nemes cél. Erről van szó – a megértésről és a kommunikációról. *Homo loquens* – így határozta meg Arisztotelész fajunkat. A szó adománya jellemez hát mibennünket, akár a szépség és az illat a virágot. Ünnepeljük hát a szó hatalmát a költészettel, Janus Pannoniusszal, az első magyar bárddal; hisz annál zamatosabb lesz a párbeszéd, minél tündökletesebben virágzik a szó.

Varga Melinda

A szerelem almája

– ajánló Clara Janés Nadal verseihez

A Hét vers Érósztól a Nap és a Hold között Benyhe István fordításában vagy a Farkas Wellmann Endre fordította *Sophia*, a Szöcs Géza tolmácsolásában olvasható *Layla utolsó pillanataiban ráébred, hogy a szerelem túlvilágra nyíló mirháb* című versek révén rájövünk, a költészetre és a költőkre azért is van szükségünk, hogy ne felejtjük el a szerelem határtalan nyugalját.

„*A költészet a szó mágiája, mégis a szerelem tudománya*” – írja Clara Janés Nadal *Maradjon égve a lámpa* című, magyar nyelvre lefordított kötetének előszavában Mester Yvonne. Ezzel a mondatokkal az esszéíró és szerkesztő tüpontosan jellemzi a spanyol Janus Pannonius-nagydíjas költőnő szerelmi-erotikus líráját, ez a gondolat az, amely összekapcsolja a különféle stílusú és témájú verseket, s a szerző egyfajta védjegye. Vita tárgyát képezheti azonban, hogy egy nőnemű költőt, aki a nőiségről is ír (mi másról írhatna a szerelem kapcsán, ha egyszer nő?), veszélyes-e női íróként vagy feminista alkotóként „beskatulyázni”, a költészetet ebből a szemszögből láttatni, mint ahogy teszik méltatói. Ha egyből a nemiség felől próbáljuk a verseket értelmezni, torzul-e az olvasat, ha a nő (és nem költő) kerül előtérbe, beszűkül-e az értelmezési horizont? Az előszó írója Elaine Showalter osztályozására hivatkozik, aki a kortárs női írókról szóló tanulmányában három fejlődési szakaszt különböztet meg: a tradicionális nőies (feminin) irodalmat, a harcoss feminista irodalmat, illetve a női irodalmat. A litván származású amerikai hispanista, Biruté

Ciplijauskaité eme osztályozások kimagasló példajaként említi a spanyol költő pályáját.

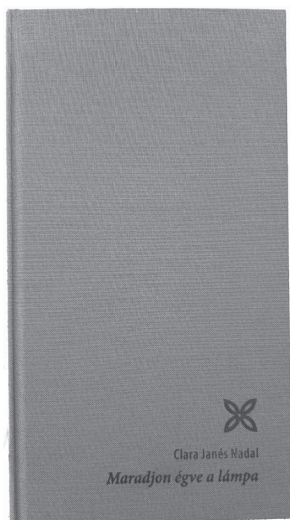
Azon a véleményen vagyok, hogy az írás androgün létező. Minden ilyen elmélet, besorolás nem hozzátesz, hanem épp ellenkezőleg, elvesz a költészetből, másfelé tereli, rossz irányba befolyásolja az olvasatot. A versírás aktusa, rituáléja, folyamata ugyanúgy megy végbe férfiaknál és nőknél is, az egyetemes témák (az élet, szerelem, a halál, a születés, az Isten stb.) pedig mind nőket, mind férfiakat egyaránt foglalkoztatják.

Janés Nadal (mindkettő a családneve) költészetének központi témája a szerelem, a magány, a szenzualitás, az elidegenedés, a természettel, a tájjal való kapcsolat, a belső béke megtalálása, az élet-halál kettőse. A gazdag, többféle stílust, formai megoldást bemutató életmű izgalmas szegmensei a meghökkentő, nagyon plasztikus, már-már festményszerű képek, a különböző művészetek közötti átjárásra törekvés, a líra és zene kapcsolatára utaló sorok, a nagyon erős muzikalitás.

A magyar nyelven megjelent kötetben Benyhe István, Farkas Wellmann Endre és Szócs Géza nagyszerű műfordításai hűen adják vissza a legismertebb, emblematikus verseit, szemezgetvén a jelentősebb köteteiből, láttatván a fontosabb alkotói periódusokat. Az egyik legmegragadóbb vers a Benyhe István fordításában olvasható *Mulandóság*, mely a magányt, az elidegenedést, a halált, a gyászt dolgozza fel.

*„Vagyunk, és nem tudjuk, kik vagyunk.
Van bennünk, van az örök lángból,
de csak tükörkép.
Örök őszben hullnak ránk a napok.
Álmok között illan az élet minden dolga.
Eljön egy éjjel a halál. És hallgatja
a bennünket kitöltő csöndet.”*

A tükör – tükörkép motívum gyakran visszatér a verseiben. A költő égi és földi, test és lélek, szellemi és anyagi összekapcsoló-

dását jeleníti meg a jelkép által, ami fönt van, tükröződik lent, ami a bensőnkben, gondolatainkban él, az a külvilágra is hatással van. Többször találkozunk a csönd, az elcsendesülés, a termékeny magány, a folyó, az álom vagy a fa motívumával is.

A költő előszeretettel nyúl vissza a mitológiához, erotikus versei sosem vulgárisak, bántóak, a szerelem szépségét dicsőítik. Ennek kapcsán az antikvitás szerzői, a humanizmus lírikusai jutnak eszünkbe, többek közt az első jelentős magyar költőnk, Janus Pannónius, aki szintén hű híve volt az effajta költészetnek.

Nem mondok azzal újat, hogy az élet a „szerelem almája” miatt élvezetes. A szerelem az empirikus tapasztaláson túl a belső béke, a határtalan nyugalom kulcsa is, ha megtaláljuk a tükörcéppünket, a másik felünket, akiben feloldódhatunk: ekkor emelkedett mennybolthoz lehet hasonló minden éjszaka és hajnalhasadás, és az évszakok, a fák, a nap, a hold, a csillagok, de még az elmúlás is más értelmet kapnak.

Clara Janés Nadal: *Maradjon égve a lámpa*, Magyar PEN Club, Budapest, 2019.

CLARA JANÉS NADAL

spanyol költő,
prózaíró,
műfordító, élet-
rajzíró,
irodalomkritikus
1940-ben
született
Barcelonában,
mintegy húsz
könyv szerzője.

Első kötete 1964-ben jelent meg, *Las estrellas vencidas* (Legyőzött csillagok) címen. 1972-ben Barcelona költészeti díjával jutalmazták, 1997-ben pedig megkapta a Spanyolország fordítói nagydíját műfordítói életművéért. 2002-ben a XII. Jime Gil de Biedma-díjban, az egyik legrangosabb spanyol irodalmi kitüntetésben részesült.

A Magyar PEN Club elnöke, Szócs Géza révén 2012-ben alapított díjjal kitüntetett alkotót a nemzetközi zsűri így méltatta: *költészetét az abszolút és állandó koherencia jellemzi.*

Clara Janés Nadal

Fúgák visszhangja

Eco de fugas

*Nem akarom látni magam,
távolítsd el a tükrot,
tükrözzön csak
más tükörképet.
Ezt pedig keresztezd
új tükörképek
szablyaival.
Hamar irizálás
mutatkozik majd
és vele együtt a semmi.
Én pedig,
tudván, hogy
a forma nem valós,
sérthetetlenül
benne leszek,
a szem számára
hozzáférhetetlenül.*

(Szócs Géza fordítása)

Mulandóság

Fugacidad de lo terreno

*Minden csak por, magány és vágyak.
Minden csak éj, homály, szorongás.
Minden csak úr, céltalan imbolygás
ezen a földön.*

Üres kezek simogatják a szelet,

*vak szemek figyelnek nem tudva, hogy vakok,
a lábak mindig ugyanarra járnak
újra meg újra.*

Látatlan látunk és ködben bolyongunk.

*Vagyunk, és nem tudjuk, kik vagyunk.
Van bennünk, van az örök lángból,
de csak tükörkép.
Örök őszben hullanak ránk a napok.
Álmok között illan az élet minden dolga.
Eljön egy éjjel a halál. És hallgatja
a bennünket kitöltő csöndet.*

(Benyhe István fordítása)

Sophia

Sophia

*Ez az égő vágy órája.
Agyamból egy szikra
pattan keblemre,
és megnyitom a teret,
akár a visszhang.*

(Farkas Wellmann Endre fordítása)

Árnyék arkangyal

Arcángel de sombra

*Kék lepedőt terített szét,
átfogva a nyolc,
arany csillagporral hintett eget,
betakart vele engem és önmagát.
És átölelt,
mint a teljes mennybolt.*

*Az életembe lépett,
és aznap éjjel
a hajnal simaságáig csupaszította létem.
Vállamra hajtotta fejét,
mint könnyű virágszirom,
fekete fürtjeiből
a mélység íze áradt.*

(Farkas Wellmann Endre fordítása)

A szárnyakról

De las alas

Volt egy fénypont, egy égő gyertya a sötétben. „Hatolj a titokba – szólj egy hang –, öltözz szárnyat, és repülj!” A sötétből felbukkanó szirén éneke volt, aki duplaszaltót dobott a levegőben, s fittyet hányt az állapotomra – törött lábamra, égett karomra. Ekkor feltűnt a hold leheletfinom, éles lapja. Ez a levágott fejek órája, gondoltam, „Repülj!”, ismételte a hang. És kinyitottam Leonardo könyvét (Codex Atlanticus, 70. b. rectus), és láttam, mint ábrázolja a hálóban négy, egy pontban összefutó rúddal a szárnybontás és -összecsukás mozgássorát; láttam a közreműködő csigákat és zsinórokat; a mozgást elősegítő erőket, a szögeket, amelyeket leírnak... Tudtam, hogy nem repülhetek, mert nem értem az egyenleteket.

Elnyúltam a földön. Talán a hang felemel majd lélegzéssel; talán elringat a levegőben, mielőtt eltűnik.

(Szöcs Géza fordítása)

Hódolat a tengernek

Homenaje al mar

*Mélység az áttetsző harmóniában
a repülés felszíne
az örök simaság
pillanata
a távoli esendőség idegen
erezete
szerelmes tér mozdulatlan szárnya
ó te hön áhított
csendes elragadtatás*

(Benyhe István fordítása)

Farkas Wellmann Endre laudálta a Filius Ursae-díjas GYŐREI ZSOLTot

Bármennyire gazdag és változatos is az irodalmunk, mindannyian tudjuk, hogy átütő tehetségek, igazi, született poéták ritkán teremnek. Nekünk, a Janus Pannonius Alapítványnak pedig

az a dolgunk, hogy felismerjük ezeket a kimagasló esztétikai teljesítményt nyújtó, bátor, tehetséges költőket, és felmutassuk őket ebben a közegben, ahol évről évre a kortárs világlíra egy-egy klasszikusát díjazzuk.

Győrei Zsolt költői munkássága igazán méltó az elismerésre. De nem méltathatom úgy a költőt, hogy ne említeném meg írói és tanári kvalitásait, meg úgy általában a magyar irodalom érdekében kifejtett több évtizedes munkásságát. Rendkívül szerény, rejtőzködő emberről beszélünk most, aki sosem hivalkodik, sosem keresi a mainstream kegyeit, hanem egyszerűen csak dolgozik és alkot. A bölcs tudósok nyugalma és fegyelme jellemzi, de ugyanúgy a derű, a jókedv, a világ igazi értékeire való érzékenység és nyitottság is. A pajkos vagy éppen pajzán csibészség egyedi eleganciával kap formát költészetében, nagy ívű szerepjátékai mögött is a biztos kezű alkotót sejtjük, akinek bármelyik történelmi kor ugyanúgy a sajátja, mint a jelen, amelyben él. Büszke lenne

rá Faludy, aki, ha olvasta volna a *Velemi névtelent* biztos vagyok benne, hogy felfedezte volna a Győreivel való lelki és poétikai rokonságot, és ő maga is boldogan javasolta volna szerzőnket erre a díjra. Mert a *Velemi névtelent* jellegében és fontosságában Faludy Villon-átköltéseihez érzem hasonlatosnak, és azt gondolom, hogy ennél nagyobb dicséret szükségtelen. Csak szerényen mondom, hogy ezek a versek a XVI. századot idézik, azt a középkor, ami Magyarországon Villon után száz évvel tombolt...

Köreinkben szállóigévé vált Győrei néhány sora, a következő, sok élethelyzetre alkalmazható idézet: „Van úgy: az ember, hirtelen hevében / egy sziklaszírtén töcsköl / Avagy, ha éppen ott mered a pöcs föl/ egy sombokor tövében...” – Nos, ki mondaná azt, hogy ez nem egy igazi medvefi verse? Ki mondaná, hogy a tömény humor mellett ne éreznék e sorokban a nagy metafizikai igazságot, a létezés esetlegességét, vagy bármi mást, amit épp érteni akar belőle? S ha már a nyelvi és egyéb játékosságnál tartunk, még nem is idéztük meg az ötcombú nőt, de nem beszéltünk a Győrei-féle szerelmes vers olyan desztillációiról, mint amelyben az alábbi sorok is elhangzanak:

„Ti kisleányok, boglya-szöszkék / másnak kinyíló komteszek,
/ A szemetek, mint szoknyaszösz, kék / ti kisleányok, boglya-
szöszkék, / a melleitek csöpp ribizkék / míg megnőnek, már
csont lesznek / Ti kisleányok, boglya-szöszkék / másnak kinyíló
komteszek...”

E képek mögött számomra nemcsak egy nagy költő van, nemcsak egy irodalomtudós és nemcsak egy formaművész, én látom Győrei Zsoltban a váteszt, a beteljesülés felé tartó nagy ígéretet, akit Janus Pannonius példájából kiindulva most, itt Medvefiúnak nevezünk, és ekként ismerünk el.

Győrei Zsolt

A *Velemi Névtelen* költeményeiből

A régi magyar irodalom jelentős lírikusának élete és életműve – csupa talány. Ha igaz, a 16. század első felében élt és alkotott Nyugat-Magyarországon, jelen volt Kőszeg ostrománál is. Egyik versében Sylvester Jánossal közös leleményének tulajdonítja a klasszikus időmérték meghonosítását. Nyilván ezért is eshetett rosszul neki, hogy Sylvester, immár újszigeti nyomdászként – pajzánságukra és istentelenségükre hivatkozva – megtagadta verseinek kinyomtatását. A kortárs nyugati líra formáit meglepő magabiztossággal felhasználó Névtelen költeményeit így kéziratos formában kellett felfedeznem egy, a nirgendsbrunni egyetemi könyvtárban lappangó kódexben, amely ki tudja, hogyan keveredett oda.

Mármost, hogy ezek a versek a felfedezésük közben születtek-e – alkalmasint mind közül ez a legkülönb talány.

Kiben egy pénzsóvár leányhoz beszél

*Hány bőrt húzol le hány kikent-kifent, beképzelt úrfiról,
Kit végül minden pénzéből kifosztol?
Vesd rám magad! Szegény s rücskös vagyok, akár egy karfiol.
Rólam csak egy bőrt húzhatsz le. De sokszor!*

Kiben fát adna, csak enmaga átfülhessék

*Anyád, mondod, zavart hozzám fáért?
Négy éve sincs tán, még ő maga jött el.
Most sincs dolga. Beállt a fagy, ráér.
De szemednél mosolygóbb bögyöddel
Lám, egyszerre téged küld ő,
Takaros, de mafla süldő.*

*Úgy hitte hát: ez volt a fa ára,
Fizetségképp ha másra nem tellik:
Fél kezemmel tapadok farára,
Fél kezemmel markolom a mellit.
S lerántom ahelyt a tönkre –
Ez egy nőt sem tett még tönkre.*

*S ma attól fél: nem ér tűzifát már,
Mert megcsúnyult? Oda hetyke melle?
Új fagy támad, és a szépség hátrál,
Dacolni már, ha bírna, se merne?
A vén kályhát fölhevítни
A te dolgod, félős csitri?*

*Most a félszet firtatom szemedben:
Friss korodról vall, vagy agg koromról?
Csak bámulsz rám. Pupillád se rebben.
Bár nem fúj a macska: nem dorombol.
Ijeszt a ránc, az ősz üstök –
Tipródsz dolgod közt és köztük.*

*Vigyél csak fát, amit bír a puttony,
S könnyen-fürge kezemtől se rettenj,
Ne költs mesét hosszú hazaúton,
Inkább mondd meg anyádnak: szerettem.
Nem ínsége, csak a csábja
Lökte akkor fahasábra.*

*Fűtsetek csak, míg tavaszba olvad
A komor tél, s vígan csörög a hólé!
Szétnéztek majd, s látjátok: rossz, horpadt
Tetőtök rogy – a házá s az ólé.
Adok akkor földni nádat –
Küldd át érte jóanyádat.*

Kiben vén tornyában borong

*Vén tornyunkban ülünk, a gerendán bőregerek bő
Tábora les friss kéziratunkba, mit – úgy tűnik – unnak.
Bezzeg, amíg szép lányok után járunk, a zugokban
Megjelenő hús-vér egerek falják, amit írtunk!
Fönt meg alant: szórös dögök. Olvassunk soraik közt!
Mint ők bánnak nagyrabecsült, gyönyörű szavainkkal,
Úgy un el és fal fel bennünket az élet is – épp úgy.
Elfogy az árkus, elhagy a kedviink, földbe enyésznek a lányok,
Porlad a kézre sovárgó hús meg a húsrá sovár kéz.
Lám, csak a perc a miénk, versünk, ami jön, kitalálni,
És aki jön, lánynak betalálni, csak perc a sajátunk –

Dobjuk a többit jussául denevérnek-egérnek!*

Kiben lelkét fecskéhez hasonlítja

*Te, fecske lelkem, bal tájon köröztél!
Napfény zuhog, s mégsincs fénynek helye.
Ki itt kibírja, lásd be: mind hülye,
Vagy, mert hülye, vagy, mert hülyék között él.*

Farkas Wellmann Endre laudálta a Khelidón-díjas MARCSÁK GERGELYT

Marcsák Gergely, bár nem egy fecske törekenysége jut eszünkbe róla, mégis az új élet hírnöke. Kárpátaljára, a kárpátaljai magyar irodalomnak vitte el az új élet ígérését egy olyan idén megjelent verseskötettel, amelyhez hasonló rég nem jelent meg nemcsak a szülőföldjén, de Magyarországon sem. Verseivel alig két éve találkozhatunk a nyelvterület irodalmi lapjaiban, s akik olvastuk e verseket, mindannyian megjegyeztük a nevét. Formaművészet, nagyfokú érzékenység és poétikai kidolgozottság szervezik a szövegeit, hitelesnek érezzük minden szavát. Az örökérvényű metafizikai kérdésfelvetések mellett többnyire a magyar történelem legkényesebb témáit is feldolgozza, elsősorban szülőföldje vonatkozásában.

A könyv a *Fekete Tisza* címet viseli, s bizony többnyire fekete verseket is tartalmaz: érzékenyen Kárpátalja nem túl vidám történelmére családi hagyományokkal, személyes élményekkel ötvözve építi fel komor versvilágát, amelyben mégsem a kisebbségi apokalipszis hangulata az elsődleges, hanem a továbblépés és a továbbélés lehetőségeinek a keresése. Ilyen értelemben akár politikai versként is olvasható lenne e kötet néhány darabja, de mondanivalójában minden ilyen szöveg túlmutat a politikumon, inkább identitás-kereső, nemzet- és

közösségföltő, mélyen és hitelesen megélt aggodalom a jelenért és a jövőért. De nemcsak erről szól Marcsák Gergely költészete,

az említett versek mellett bőven találunk könnyedebb témákat, sőt, vidámabbakat is.

Idén neki ítelték a Gérecz Attila-díjat. Az Olvasat című portálon egy vele készült interjúban így beszélt erről: *„Az elismerés megerősített abban, hogy a klasszikus hagyományokból is táplálkozó, olykor szándékosan archaizáló, mégis mai színezetű verseslésnek helye van a kortárs költészetben, és nemcsak a mélyen személyes lelki tartalmak, de a közösségi élmény és a történetmondás is lehet a valódi líra attribútuma. Az első kötet sikere ugyan még semmire sem garancia...”* – mondja ő, de mi bízunk benne, és a továbbiakhoz sok erőt kívánunk neki.

Farkas Wellmann Endre laudálta a Khelidón-díjas BÉK TIMURt

Bék Timur megjelenésében és költészetében is extrém, bár amit első látásra extravaganciának érzékelünk vele kapcsolatban, azt mindig felülírja valami formai fegyelmezettség. Egy rendhagyó módon jó kötet, s e kötetben pedig egy mesterien megírt szonettkoszorú okán került fókuszba Bék Timur személye és költészete; többek csodálatát azzal vívta ki, hogy az ő korában általában nem szokás ennyire jól verselni. Sőt, ilyen témákról sem feltétlenül.

A létértelmező szintézis-költeményeket az igazi nagyok is csak később szokták megírni, relatíve később, mondjuk úgy, de semmiképp sem huszonegynéhány évesen, amivel pedig Bék Timur kacérkodik, az az. Kicsit a „külön világot alkotok magam” József Attilája, ha e szonettkoszorú ősképét mindenképpen keresni akarjuk valamerre, s talán abban az örületben is picit hasonlítanak, hogy mindketten épp ebben az életkorban tekintik kihívásnak megírni e nagylélegzetvételű költeményeket. Azt mondjuk, extrém. Neki meg ez a természetes. Az is lehet, hogy csak költő. Erre gondoltunk, amikor méltónak ítéltük erre a díjra. Hogy olyan első fecske, akinek a repülését érdemes követni, aki messziről jött, és messzire fog tovább repülni egyszer.

Mindenképpen jelen korunk költője, akiben ott van az ígéret arra, hogy korosztályának hiteles hangja maradjon. Ő írta az említett szonettkoszorúban – egyébként *Entrópia* a címe – az alábbi négy sort:

*„Míg fáradt testemben kedvtelen kering
a gépolaj, burkom fényben ragyog.
Pályámra állok a törvények szerint,
a ködrendszerrel eggyé olvadok.”*

Bék Timur

Milyen hidegen

*Tarts meg, kedves, mert elhajlok,
és ha elhajlok, előbb-utóbb
eltörök, s nem kellek majd neked –
magamnak sem kellek, ha eltörnek,
hát még úgy, ha eltöröm magam.*

*Most különíts el engem a tértől,
most vedd észre, nagyon jól látszik,
mekkora úr is vesz körül engem,
milyen hidegen fúj bennem a szél.*

*Egy filmről kérdezem őket, és saját
történelmüket mesélik el.
Válts meg engem itt a híd alatt,
ahol hullámoktól terhes az aszfalt,
és égni tekintek a lámpa szemébe.
Hagyj el engem, hagyj a híd alatt,
ha fázom, majd megfürdök a fényben,
az aszfalttól tanulom meg a tengert.*

*Igazam volt korábban,
rémes ezt belátni, észrevenni újra
a szörnyeteg színét a gyönyörben és viszont;
nem nagy dolog, tényleg, versnek is kevés,
de a vonzásról szólt ez mindig,
és másról sohasem fog.*

*Tarts meg, kedves, mondom,
eldőlni készülök,
ilyen könnyű testeknek pedig
örökké tart lezuhanni.*

Rimóczi László

Idilli horrorpornó (csak erős idegzetűeknek!)

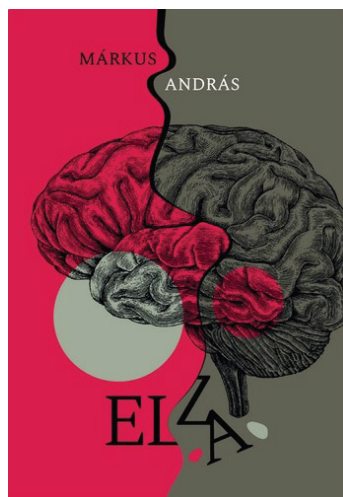
Az egy szál női nevet viselő regények számomra mindig baljósak. Nincs előhang, nincs ígéret, semmi utalás: itt valami történni fog. Valami súlyos és visszavonhatatlan. Bár engem nehéz zavarba hozni perverziókkal, a *Szodoma százhusz napja*

és az *Amerikai psycho* régi lakói a könyvespolcomnak, néha újraolvasom őket, időnként a *Lolítával* csalva mindkettőt.

Ha a regények rendelkeznének glikémiás indexszel, ezt a kötetet kiugróan magas értékre sorolhatnánk be. Márkus András *Elza* című regénye igazi bestia, hatalmas falat még a tűzben edzett olvasóknak is. Adva van egy túlfűtött szexualitású, kamaszódozó fiú, aki anyjával s Elza nevű ikerhúgával, valamint egyik cimborájával vakációját tölti a család mocsárvidéki vityillójában a nagyfaterral együtt. A gyanútlan olvasó az elején még azt hinné, hogy a maratoni recskázásnál durvább már nem lesz, pedig hamarosan egy hardcore *Tűskevárrá* gőzölög szét a történet.

Egy súlyos elferdülés membránján keresztül látjuk, amint perverz játék bontakozik ki a testvérek között, egy gizgazos, átláthatatlan, vadregényes helyszínen, ahol a napok lassan egymásba folynak, az idő pedig megáll. A lány egyetlen éjszaka leforgása alatt válik nővé, reggel már szinte ömlik belőle a zsigeri erotika, így a korábbi ártatlan testvéri civakodás ijesztően hamar vedlik szexuális játszadozásá, ám nem érik be kevesebbel, rögtön a legkeményebbel kezdik.

A szerző nagyjából az összes tabut ledönti, számos dolgot le mer írni, amit sok ember még elgondolni sem, mindazt hozza, amit egy tisztességes botránykönyvnek hoznia kell, mégsem

csupán polgárpukkasztás a cél. A tér hol fullasztóan szűkül, hol megszállottan tágul, ott vagyunk, részt veszünk a látványban, a körülményekben, az illatokban és az érzelmekben is – akár akarjuk, akár nem. Sokkolóan brutális, és letehetetlenül izgalmas. De miként is áradozhatnék erről a műről anélkül, hogy degenerálnak tünjek, pedig igazi különlegesség, és nem a téma, inkább a megvalósítás miatt. Akinek bejött a *Keserű méz* (a könyv) élményvilága, annak az *Elza* is ajánlott olvasmány lesz.

„*Soha nem értettem, anyámék miért óvtak annyi mindentől kiskoromban, amikor ott volt a közelemben Elza. Ez a lány csak úgy árasztja magából a mámort, egyszerre ad magabiztosságot és taszít rettegésbe. Árad belőle a gyönyör, eleinte elijeszt magától, majd függővé tesz, és magához láncol.*” A gyanútlan olvasónak émelyítő lesz elfogyasztani e kötetet, bármelyik szereplővel rokonszenveznie pedig egyenesen lehetetlen, de a gyakorlottak már tudják, hogy többrétegű a kihívás, és nem a vulgaritás felmagasztalásáról van szó. Azon a trivialitáson már rég túl vagyunk, hogy „ezért alszanak az ellenkező nemű testvérek külön”, mert ebben a kíméletlenül fülledt közegben már alából el van veszve minden ártatlanság, a romlott környék pedig megteremti a zabolátlan téboly kialakulásának feltételeit. Egy szexuálisan erősen megreccsent fiatal pszichológiai profilja rajzolódik ki előttünk, és az ösztönök is hamarosan elszabadulnak. Még meredekebben, mint eddig. A szadomazó nagyon hamar összefonódik a gyilkossággal, és még az a bizarr hierarchia is felborul, miszerint mindig az erősebb rontja meg a gyengébbet.

A pálinkagőzös debil vidéki idillbe hirtelen hasít bele a nyers erőszak, aztán mintha kicsit szétcsúszna a koncepció, mert akad bőven szándékosnak tűnő ellentmondás – ki létezik, és ki nem, ki hány éves is...? –, a zűrzavartól pedig még lebilincselőbb az olvasmány, „mert a valóság nem erősebb az álomnál. Csupán a valóság emléke erősebb.”

A kötet közepén szürreális csavar és némi magyarázat vár, a dolgok helyrerázódnak valamelyest, kiderül, honnan ered a testvérek közti egészségtelen szexuális összhang és a fiatal elbeszélő meglepően érett perspektívája. A skizoid suvás szinte beleáll

a levegőbe, és ahogy sodródunk az eseményekkel, az infernális atmoszférájú Ördög-tó közelében az idő is egyre képlékenyebb, a környék pedig egyre nedvesebb lesz, mintha a mocskos víz elönteni készülne mindent.

Az író végig tart egy határozott irodalmi szintet, amitől az egész nem válik ordenárévé és befogadhatatlanul közönségesse, már-már kellemes olvasni. Néha elkeni a fontos szerkezeti elemeket, néha csak lebegtet valamit, ami miatt nem tudjuk abbahagyni az olvasást. *„Nem egyszer gondoltam Elzára, miközben magamhoz nyúltam. Eleinte még furdalt a lelkiismeret. Elgondolkodtam, hogy normális vagyok-e, Elza mégis a testvérem. Aztán valahogy egyre kevésbé foglalkoztatott a családi kötelék.”*

Egy stílusos, profin összehozott regényről beszélünk, a feszes tempó végig kitart, minden mondat a helyén van, csakúgy, mint a szexuális aktusok érzékletes ábrázolásai. A fordulatok erőlködés nélküliek, az egész nem művi, nem túlírt, nem papírízű, nem mesterkélta, a „kéj” szó pedig új értelmet kap, mégpedig borzasztót. A helyszínválasztás sem hasraütésszerűen történt: az isten háta mögött járunk, egy elátkozott mocsárnál, melyet erdő övez; egy olyan erdő, amely mindent felemésztt és elrejt, ahol a burjánzó gaz, a mérges gomba is ugyanúgy megterem, mint a szemet gyönyörködtető, mézhozó vadvirágok. Ebben az erdőben megdőlnek a józan ész és a hétköznapi szabályai, a tisztások sem ott vannak, ahol tegnap hagytuk őket: a vadállatok terepe ez. Errefelé nincsenek törvények, így az elszabadult perverziók eredetének kutatása is butaság. De még ez a lehetetlenül veszélyes közeg is képtelen leföldelni ennyi felgyülemlett pokoli energiát, amit a szöveg textúrája csak tovább fokoz. Mesélőnk közömbös-ségének zsibbasztó térereje teljes lefedettségben tartja a környéket, ahol a pusztulás virágai árasztják dekadens illatukat.

Talán egy kezelhetetlen skizofrénia krónikája ez, talán egy igényes idegösszeroppanás dokumentálása, ami olyan mélyre vitte áldozatát, ahonnan már nincs visszaút. A vérfertőző közönséges merészen aprólékos, gyomorforgatóan szemléletes megfestése utánozhatatlanná teszi a művet, pedig ugyanezt a témát meg lehetett volna írni nagyon rosszul is. Ebben az ambivalens, pszichedelikus

utazásban az álom és a képzelet rögeszmékké mosódik össze, de az időnként beköszöntő valóság sem hoz enyhülést. Amikor már azt hinnénk, a vége felé kanyarodik a történet, és a lecsengés következik, az író nem kegyelmez: az aberrált páros új lendülettel új játszótársakat cserkész be. *„Nem tudnám megmondani, hány nap telhetett el azóta, hogy megérkeztünk ide. Elza kiöli belőlem az időérzéket, de cseppet se bánom. Az érkezés pillanatában elkezdődött egy idill, amit elrontana, ha időben mérném, vagy ha szavakba öntenénk. Ami időben mérhető, az egyszer véget is ér; ennek pedig, azt akarom hinni, nem lehet vége. Az Elzából áradó kék örök.”*

Az irodalomban ma már mindent szabad, a szodómiától a vérfertőzésig, az olvasó pedig majd eldönti, hova sorolja a tetszési skáláján, és abban csak reménykedhet, hogy a leírt történet csupán fikció. Egy biztos: az *Elza* nem lefekvés előtti olvasmány. Nem árt azonban egy dolgot szem előtt tartani: a maradandó kötetek felráznak és mély nyomot hagynak, ez a regény pedig nagy ívben elkanyarodik a hagyományos polgári irodalomtól, és a kommersz lektúrt is sikeresen kikerüli, egészét tekintve pedig a témája ellenére sem hatásvadász. Próbáljunk meg elvonatkoztatni az oldalakon ábrázolt brutalitástól, és ízlelgessük a kimeríthetetlen írói fantáziát, hiszen a hullámvasútra sem a biztonságérzetünk fokozása érdekében ülünk fel.

Beszippantós könyv. A koncepció meg a sztori amúgy egyáltalán nem elrugaszkodott, hiszen ennél bestiálisabbakat kapunk a déli híradóban a rántott hús mellé. A legmeredekebb nem is a primer és direktben ábrázolt cselekmény, inkább a mögötte meghúzódó motiváció. Arról sem tudunk meg sokat, milyen lelki torzulás vezet egy ilyen kegyetlen személyiség kialakulásához, és milyen utat járt be a főszereplő, hogy ezt megérdemelje, mi már csak a végeredményben veszünk részt. És ez így van jól.

Ez a démoni látélet a legmasszívabb és legsikamlósabb örületről a nemzetközi mezőnyben is megállná a helyét. Bármennyire is tetszett, jó volt ép bőrrel a végére jutni. Nem a tömegízlésnek készült: csak erős idegzetűeknek!

Gáspár Ferenc

Onnan nézve

Meg kell sorozni az olvasót, akár az amatőr bokszoló a meccs elején. Aztán ütni végig, majd a végén bevenni a KO-t – így kell jó novellát írni, mondja Borges valamelyik művében. Mert a novella, a „short story” nem olyan, mint a regény, nem lehet olyan jól ellenni benne. A novella pillanatfelvétel, sortűz egy elszárguló autóból, kóbor villámcsapás a mezőn, epilepsziás roham előtti megvilágosodás.

Király Farkas elbeszéléseiben, a *Ha elfogy a fény* című kötetben tudatosan alkalmazza ezt az ökölvívásból megismert módszert, de annál jóval sokoldalúbb író, hogy a sportból ellesett sémát rá lehessen húzni írásművészetére. Azért csak eszünkbe jut egy foci-hasonlat is, hiszen van, hogy Király nem viszi be azonnal a gyomrost, hanem altat, akár a brazilok vagy Messi és társai a Barcelonában, hogy aztán széleseben ritmust váltson, s mire az elképedt védők magukhoz térnek, már hálójukban táncol a labda. A gól védhetetlen.

Az ember például azt hiszi, kies tájon jár, gyönyörködik a „soha nem látott”, „csodálatos napfelkeltében”, és már éppen kezdene ellazulni, amikor érkezik az első övön aluli ütés: „*Nem akart meghalni*”. Innen persze annál nagyobb érdeklődéssel olvassuk a novellát, melynek végén kiderül, miért tud ugatni egy varjú, és miért kell háromlejest adni egy kilencéves-forma srácnak az ÜFÉ-ben, mert a homlokzatról a „B” betűt „valami okosabbra használta fel valaki”, vagyis ahogy akkoriban mondtuk: szocialista megőrzésbe vette (*Ahol a varjú ugat*).

Nem, itt nem lopnak; a novella történetének idejében, vagyis Ceaușescu Romániájában az emberek csak okosabban szeretnék

felhasználni a felesleges dolgokat, és lehetőleg különösebb éhezés nélkül megélni azt a néhány évet, amíg nem viszi el őket a mértéktelen italozás, a tüdőt szétmaró szilikózis, a reménytelenség. Persze ezt sokan sokféleképpen megírták már. Király Farkasra jellemző a friss hang, a sokszor abszurdba hajló cselekmény, a borzongató balladai megfogalmazás. Ki ne asszociálna a fenséges Kárpátok bércei között lakó tündérekre és boszorkányokra, mikor a *Ballada Óbesterről* vagy *A menyasszony fátyla* című elbeszéléseket olvassa? Az előbbiben Flóra anyó Óbestér nevű kandúrja sütkérezik a rongyokkal kényelmesre bélelt kosárban, hogy aztán méltatlan véget érjen egy haragos ember tette nyomán. A haragos emberről csupán annyit tudunk, hogy ellopta a macskát Flóra anyótól, mert a bűbajos asszony nem akart esőt csinálni a szárazságtól sújtott vidéken. Hogy pontosan miképpen pusztul el a kandúr, azt először nem tudjuk – balladai homály! –, csak a gödröt látjuk, melybe bekerült (később kiderül, hogy felakasztották a kerítésre). És Flóra anyó, aki tudja, hogy nem lenne szabad beavatkozni a természet rendjébe, „elveszi a felhőket máshonnan, és esőt fakaszt”, és az emberek először örülnek az életet adó víznek, de az eső csak esik, elmosa a bányászok házát, pusztítja a csúrt, a jószágot, „egyre esik gyilkos cseppekkel, megállíthatatlanul és immár örökké”.

A menyasszony fátyla című elbeszélés elején valaki vegyszert akar szerezni, hogy előhívjon egy filmet. Aztán az illetőt mentéshez hívják, mert a szikláról a jeges vízbe esett egy fiú, tulajdonképpen a „vízesésbe, a környéken a legnagyobb”, felbukkanni senki sem látta; a hegyi mentőkre nem lehet számítani, mert testületileg berúgtak, a bűvárok meccset néznek, a barlangi mentők főnöke pedig éppen a házassági évfordulóját ünnepli. Az „illető”, akinek van kötele, és ért az ilyen jellegű mentésekhez, akár a szerző, Király Farkas is lehetne – éppen olvasott, amikor felhívták! –, hiszen köztudott, hogy barlangász, szakértője a témának, és így a földalatti járatokban való mászkálás – túrázás –, életveszélyes kötélmászás több elbeszélésben is megjelenik.

Nincs neve a novellában, ezért nem tudjuk, ki az elbeszélő, aki eleinte azt gondolja, könnyen végeznek, hiszen mire a helyszínre

érnek, bizonyára „kikecmereg” a fiú a tízfokos vízből. A tónál derül ki, hogy a srác fényképezni akart, felmászott a sziklákra, és megcsúszott a jégen. De az is, hogy a mentésre indulók eleve későn indultak. A fiú holttestét negyednapon találják meg, a fényképezőgépét pedig csak tizenegy év múltán leli meg a mentéshez hívott főszereplő.

Mialatt a keresés zajlik, a helybéli rendőr elmeséli, hogy azért nevezték el a vízesést Menyasszony fátylának, mert egyszer régen egy szegény lányt a szülei gazdag fiúhoz szántak feleségül, de ő – akár a mesében, ecseteli a rendőr – a szegényt szerette, és az esküvő napján leugrott a szikláról a mélybe. Ám a fátyla fennakadt a köveken, és a vízesés felvette az alakját. Azt is mondták az öregek, hogy a lány addig nem nyugszik, míg meg nem találja kedvesét.

Az elbeszélő tizenegy évvel később belekezd a képek előhívásába. Mindenféle érdektelen fotók közt az utolsón egy menyasszonyi ruhát viselő, csodaszép lány nyújtja karját az objektív felé...

Nincs hely és mód itt valamennyi novellát részletezni. De mindenképpen említésre méltó az első, a *Husky* című, melyben talán az álmok és a valóság, talán a képzelet különböző szintjei érnek össze egy gyönyörű elbeszélésben, melyet csak irigykedve bír elolvasni a pályatárs. Fog-e ő is írni ehhez hasonlót? Ritkán jut ilyesmi az ember eszébe, furcsa kegyelmi pillanatok ezek.

A hegyek között továbbá olyan furcsaságok történhetnek az emberrel, amilyenekhez mérhetőt csak *A funtineli boszorkány*-ban olvashatott. A férfi, akit Zsoltnak hívnak, barlangászni indul, de előtte még végigtekint a hegyek ormán a ragyogó napsütésben (*Altat a Barca*). Aztán egyszer csak feltűnik egy helybéli öreg, akivel tréfás és teljesen valóságos párbeszédet folytat hátizsákról, időjárásról meg a barlangról, míg az öreg azt nem mondja Zsoltnak, hogy Nekuláj remete akar vele beszélni, de ízibe. („Nekuláj...? ...Hogy mennyi elcseszett agyú fickó él ezen a vidéken!”) Zsolt kíváncsiságból elmegy Nekulájhoz, aki közli vele, hogy őt valójában nem Zsoltnak hívják, hanem Vidnek. Zsolt először tiltakozik, de nem jut eszébe az igazi neve. Nekuláj

szerint az a baja, hogy beléköltözött a fürkészsárkány. Azért van benne ennyi ellentmondás. És ebből a viccesen abszurd kezdésből észrevétlenül merülünk egy szurreális mesébe, melynek végén elkerülhetetlen a tragédia, de mégis van valamiféle feloldás (*A sárkány utolsó feje*).

És említhető persze a címadó novella, a *Ha elfogy a fény*, ahol a főszereplő éppen összejönne egy igen vonzó lánnyal a barlangi túrán – a lánynak ez az első földalatti útja –, amikor hirtelen kialszik a karbidlámpa. „Tökéletes a sötétség, akár a halálban”, mondja Király – hiszen az egyes szám harmadik személyű történetmesélés során egyértelműen rá asszociálunk, arra az emberre, aki gyakran pihent korábban a barlang mélyén kikapcsolt lámpa mellett. Meditáció ez, amikor minden érzékszervünket lezárjuk, tudatosan kikapcsolva a külvilágot. A nő persze hisztizik, de az Ambrus nevű főszereplőnek sikerül őt kivezetnie a barlangból. A napfényre érve a lány az ellenkező érzelmi végletbe esik: fölszalad egy sziklára, hogy keblére ölelje a világot, és onnan hirdesse a társaknak, miképpen mentette meg őt Ambrus. Ám akkor kitörök egy kő a sziklából, a lány lezuhan, és nyakát szegi. A fájdalmasan szép történetet némi műmesei fordulattal egy beszélő meztelen csigának meséli el Ambrus.

Király novelláiban a kerettörténet hol abszurd, hol hagyományos stílusú, ezekben a szinte önállóan is élvezhető rövid elbeszélésekben oldja fel a tragikus véget. A válogatás mindazonáltal nem nélkülözi a humoros írásokat sem (*Ándörgránd, A segg*).

Kézen fogva járunk vele Ceaușescu Romániájában és Iliescu-ében is, egészen a mai napig. Persze tudtuk, hogy minden más odaát. Hogy onnan nézve mi vagyunk a határon túliak, a táposok. Hogy 1970-ben színes ceruzákat vittünk Erdélybe, meg Fecske cigarettát, aminek odaát mindenki nagyon örült. De azért nem gondoltuk, hogy ilyen. A Hazafias Népfront autóbuszából nem lehetett mindent látni. Se Bodor Ádám Erdélyét, se Dragomán Györgyét, sem Király Farkasét. Aki ráadásul úgy ír a *Ha elfogy a fény* című kötet novelláiban, mintha nem érdekelné az innen. Onnan néz, és az *ottról* szól.

Ám ha nem így tenné, ha nem onnan nézne, akkor is megfoghatatlanok ezek az írások. Kicsúsznak a recenzens keze közül, felemelnek, aztán levezetnek valahová a barlangok mélyére, ahol sárkányok laknak, hányaveti pásztorok döglött birkákat dobnak a lejárati nyílásokba, és ahol néha elfogy a fény. De csak azért, hogy annál jobban elkápráztasson bennünket, ha három napi barangolás után visszajutunk a felszínre.

Király Farkas: *Ha elfogy a fény*. Irodalmi Jelen Könyvek, 2019.

Theodore Rousseau (1812–1867) festménye

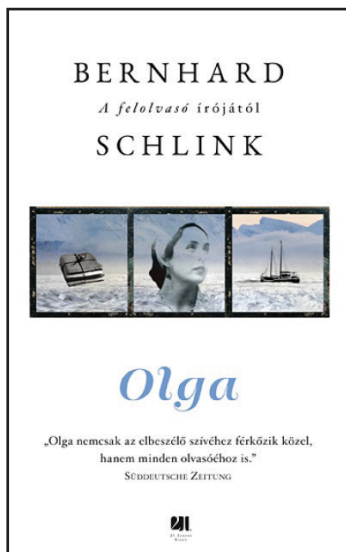
Muth Ágota Gizella

Egy erős nő regénye

Az *Olga* az emberi kapcsolatok és jellemek regénye és az életen át tartó szerelem himnusza akkor is, ha az egyik fél fiatalon eltávozik. Középpontban a női főszereplő, akinek a jelleme a többiekhez való viszonyában, viselkedésében bontakozik ki előttünk. Olga különleges nő, a története sem mindennapi. Tulajdon-

képpen két főhősünk van: Olga és Herbert, nevezhetjük őket egy párnak is, bár hivatalosan nem voltak azok. Két tökéletesen ellentétes egyéniség, más-más családi háttérrel, vágyakkal, tervekkel, életfelfogással. A fiú ugyan eltűnik a történet közepén, de alakja végig jelen van Olga emlékezetében. Egy józan gondolkodású, ön- és céltudatos lány és egy álmodozó, nagyratörő, kalandvágyó fiú találkozik még gyermekkorban, és vonzalmuk nem ér véget.

A klisészerű történet: szegény lány és gazdag fiú szerelme azonban színesen és érdekesítően bontakozik ki a könyv lapjain, a 19. század második és a 20. század első felének csöppet sem csendes és unalmas Németországában. A nagy célok és tervek, a német virtus, a „semmi sem lehetetlen” korában Bismarck politikája és Nietzsche Übermensch-filozófiája sok fiatalat magával ragad, és nagy tettekre sarkall. A történelem, a két világháború csak néhány megindító pillanatkép felvázolásával, mintegy díszletként van jelen. Olga életébe a társadalmi különbség és a háború képében szól bele a történelmi helyzet, Herbert életét viszont nagyon is meghatározza Németország nagyra törekvése: „*Elhárította, hogy emberfeletti ember lesz, nem nyugszik és nem pihen,*

naggyá teszi Németországot, ... akkor is, ha ez kíméletlenséget követel meg önmagával és másokkal szemben” – fejtegeti Olgának.

A regény mindhárom része Olgához kapcsolódik, életének fontos periódusait hagyományos narratív megoldással, lineáris elbeszélésben olvashatjuk, csak az elbeszélő változik. Az első részben az író mesél Olga gyerekkoráról és felnőtté válásáról, a másodikban az egyik szereplő, Ferdinand folytatja a történetet, végül a harmadik részben maga Olga mesél levelek formájában. Ez a rendhagyó szerkezet többféle megközelítésből láttatja a hősnőt, és bontja ki jellemét. Az író tárgyilagosan, szinte csak a tényekre szorítkozva dokumentálja az eseményeket, Ferdinand személyes hangú, elrévedő visszaemlékezése élményszerű történetmesélés, végül Olga szenvedélyes vallomásai alkotják a kötet legszebb fejezetét. Bernhard Schlink nem foglal állást egyik szereplője mellett (vagy ellen) sem, de érezhető szimpátiája Olga iránt. A regény egészére jellemző az író szűkszavú mértékletessége, amely talán jogász foglalkozásából is ered. Nincs egy fölösleges mondat, mégis sodró lendületű, magával ragadó prózát olvasunk.

Olga kisgyermekkorá Boroszlóban – lengyel nevén Wrocławban – telik, ahol szegény, kétkezi munkás szülők sarjaként látta meg a napvilágot, akik vajmi keveset foglalkoztak vele, inkább a szomszédasszony gondjaira bízta. Tőle tanult meg beszélni és írni-olvasni. Szülei korai halála után nem maradhat nála, apai nagyanyja magához veszi, és egy kis pomerániai faluba viszi. A kedves szomszédasszonyt felváltja a szigorú nagymama, aki elveihez próbálja idomítani a kislányt az egyhangú falusi környezetben. A kislány igyekszik nagyanyja kedvére tenni, a nevét azonban nem adja, nem akar Helga lenni, megmarad Olgának. Ez az első tudatos szembeszegülés. A rendkívül érdeklődő, kíváncsi és tanulni vágyó kislány az iskolában barátságba kerül a falu földbirtokosának gyermekeivel, Viktóriával és Herberttel. Vonzódnak egymáshoz, mert mások, mint a többiek, és magányosak. A gyermekkori vonzalom szerelemmé alakul, amit a fiú családja nem néz jó szemmel. Herbertnek minden megadatott, ami katonai karrierjét elősegíthette, Olgának semmi, ami a tanítói pályához szükséges lenne.

Herbert nyugtalan természet, gyermekkorától fut, majd örök utazó és menekülő, keresi a veszélyt, és sehol sem találja a helyét. Mindenben bizonytalan, csak a tettvágy fűti, felfedező akar lenni, hogy utazásaival gyarapítsa Németország hírnevét. Olga egészen más: erős és gyakorlatias, maga alakítja életét, már amennyire a körülményei engedik. Tudja, mit akar, és el is éri: levizsgázik, és tanítónő lesz. Az egyetlen, amit nem tud elérni, a házasság Herberttel. Szerelmüket eleinte titkolják, együttléteik kapkodók, először az erdő a találkahely, majd Olga faluja, ahol később tanít. Olga „erdő- és rétszerelemnek” nevezi kapcsolatukat, és kezdettől tudja, nem lehet Herbert felesége, csak a kedvese: *„Olga úgy látta, hogy az a szerep, amelyet ő játszik Herbert életében, hasonlít arra a szerepre, amelyet egy szerető játszik egy házasság ember életében.”*

A fiú kitart szerelme mellett, de nem száll szembe szüleivel. Utazásai, kalandozásai hónapokig tartanak, eközben Olga tanít, és várja őt. Két külön világban élnek, Herbert a nagyvilágban, Olga pedig a kis faluban, az egyszerű nép között. Az egyik nagy tettekre, elismerésre vágyik, a végtelen, tágas tereket kedveli, a másik csendes és boldog hétköznapiakra, családra, gyerekekre, nyugalomra.

Herbert utolsó útja az Északi-sarkkörre tervezett expedíció, amely a norvégiai Tromsöből indul. Olga is ide címezi leveleit, de választ nem kap, csak az újságcikkekből értesül az útvonaltól, Herberték hajójának helyzetéről, a vállalkozás csődjéről és végéről. A mentőcsapatok nem találják Herbert nyomát, és Olga sokáig nem tudja elfogadni a halálát; továbbra is várja, és írja leveleit Tromsöbe, még akkor is, amikor már szinte biztos benne, hogy szerelme nem él. Az első rész a második világháború meg-rázó képeivel zárul. Olga menekülés közben dacosan arra gondol, nem fog a hóban megfagyni, mint Herbert, és utolsó erejét is összeszedve tovább gyalogol.

A második részben már az idős Olgával találkozunk, aki egy betegségben elveszti hallását, de nem veszti el életkedvét. A világháború egy másik városba sodorja, megtanul varrni és szájról olvasni, és varrásból él. Egy lelkészcsalád legkisebb fia, Ferdinand beszéli el

emlékeit Olgáról, akit olyannak ír le, mint jó nagynénit, aki gyermeknek szólítja, nem vár tőle semmit, csak szereti. A háború után szükség volt a ruhák átalakítására, főleg a család négy gyermeke számára. Náluk dolgozott Olga, és sokszor vigyázott a kisfiúra, akit egészen elvarázsolt a varrógép kattogó hangja. Rinke kisasszonynak szólították, és szinte családtagként kezelték. Ferdinand megértőnek, okosnak, kiegyensúlyozottnak és levendulaillatúnak festi le, aki mellett biztonságban érezte magát. Szereti a történeteit, meséit. Sokat sétálnak együtt, moziba, étterembe, képtárba mennek, és Olga szívesen járja a város temetőit, mert szerinte ott egyenlők az emberek, akármilyen sírban is nyugszanak. Mesél a fiúnak családjáról, gyermekkoráról és Herbertről is, az utazásairól. Életkorának megfelelően tanítgatja a fiút történeteivel, mintha a nevelője lenne. Ferdinand nagyon ragaszkodik hozzá, még egyetemistaként is felkeresi, amikor Olga már nem dolgozik. Az évek folyamán különös, meghitt kapcsolat alakult ki köztük. Egyszer Ferdinand kérdésére, hogy ötven év után miért gyászolja még Herbertet, ezt válaszolja: *„Én nem gyászolom Herbertet, én vele élek.”*

Olga személyisége nagy hatást tesz a fiúra, és elképesztő halála elkeseríti. Idős korában, amikor már maga is egyedül él, sokat gondol Olgára, olvassa a könyvtárban a Herbert expedíciójáról szóló könyveket. Egy váratlan levél hatására Ferdinand elutazik Tromsøbe, és egy antikváriussal keresteti Olga Herbertnek írt, de sosem kézbesített leveleit. Szinte megszállottan olvassa a megtalált leveleket, próbálja kideríteni Olga életének titkait.

A regény harmadik része e leveleket tartalmazza, melyek végigkísérik Olga életét Herbert északi expedíciójától kezdve egészen a levélíró halálát megelőző napokig. Az asszony maga is tudja már egy idő elteltével, hogy Herbert nem kapja meg a leveleit, hiszen folyton úton van, nem tudják, hová küldjék utána, később valószínűleg meghalt: *„Elér még Téged, amit írok?”* – kérdezi, mégis folytatja az egyoldalú levelezést, kiírja magából örömét, bánatát. A levelekből Olga két nagy titkára is fény derül: Herberttel közös, eltitkolt fiukra, és arra, hogy fel akarja robbantani a Bismarck-szobrot. Nagyon haragudott az államférira, minden

bajának felelősét látta benne, főleg azt, aki elvette tőle Herbertet, mivel a politikája nagy tettekre sarkallta. Úgy érezte, neki is végre kell hajtania valami nagy tettet, hogy felhívja magára a figyelmet.

A levelek szerelmet, vágyakozást, aggódást tükröznek. Szenvedélyes, hullámozó mondatok, egyszer kedves és megható vágyakozás Herbert után, máskor haragos szemrehányás, amiért elment, és egyedül hagyta. Szemére veti, hogy „elment a semmibe”, és „egy üres gesztusért” teszi kockára az életét. Utolsó levelében végleg elengedi Herbertet, tudja, hogy meghalt, és nem láthatja többé: *„Menj, Kedvesem, nem bánom, ha még egyszer visszanezel, de menj.”*

A könyv végén Ferdinand röviden összegzi Olgához fűződő viszonyát, kifejezi szeretetét iránta, még egyszer felidézi alakját, de nem vesz tőle búcsút.

Bernhard Schlink új könyve egy szerelmespár különös története. Tragédiájuk nemcsak a kor társadalmi viszonyaiban rejlik, különböző családi háttérükben, és hogy emiatt nem házasodhattak össze. Sokkal inkább természetük és életfelfogásuk különbözőségében, hiszen Herbert valószínűleg akkor is elment volna, ha családot alapít Olgával. Neveltetésük és családjuk, illetve Olga korai árvasága meghatározta életszemléletüket. Herbert mindent megkapott otthon, semmi érzéke az élet apró örömeihez, nehezen talál hangot az egyszerű emberekkel, és nem érzi jól magát köztük, mindig elvágódik, keresi a veszélyt. Egy dolgot nem kapott meg a szüleitől: nem veheti feleségül Olgát, nem nőülhet rangon alul. Herbertnek nincs elég bátorsága ahhoz, hogy szembeszálljon szüleivel, inkább távol kerül tőlük, és így Olgától is. Mondhatni, elmenekül a problémák elől.

A lány szegénységben és szeretet nélkül nő fel, egyetlen emberre, Herbertre vetíti ki szeretetét. Megtanulja becsülni az élet értékeit, alapvetően jó, nem irigy, segítőkész, csak kettőjükön nem tud segíteni. A maga módján önálló, modern nő, tanul, mindenre odafigyel, időnként fényképet is készített magáról, moziba, múzeumba, koncertre jár és olvas, figyelemmel kíséri a politikát, de a szélsőségeket és túl nagyot akarást nem szereti.

Az író sokszíniően bontja ki a két főszereplő jellemét, egymásra találásukat, elválásukat, Olga életét Herberttel és nélküle. A fejlődő Németországot és a két háború borzalmait csak oly mértékben ábrázolja, amennyire befolyásolják hősei életét és tetteit. Nagyobb súlyt helyez lelki fejlődésükre. Nevezhetnénk a művet Olga fejlődésregényének is, hiszen gyermekkorától kilencvenéves koráig kíséri végig életét. Olga az önerejéből felemelkedő nő példája, aki pontosan látja helyzetét és azt, hogy miként tud a szegénységből kitörni: tanulással. Meg is tesz mindent, hogy tanítónő lehessen. Herberttel való szerelmében és kapcsolatában is képes megőrizni egyéniségét, tartását.

Schlink néhány meglepő fordulatot is beleépít a regénybe, Olga nagy titka, melyre egyszer csak fény derül, jellemének nagyságát erősíti. A női főszereplő további rendkívüli tulajdonsága a határtalan türelem és megbékélés a sorsával. Semmi nagyravágyó vonás nincs benne, a szerény, csendes boldogság híve, de ezt nem tudja Herbert oldalán megvalósítani. Egész életében hű marad önmagához, egyenes úton jár, kedves, kitartó, szorgalmas, szerethető egyéniség. Erre Herbert apja is rájön, amikor fia expedíciója idején egyszer meglátogatja. Olga szereti a hazáját, de nem tudja elviselni esztelen feltörekvését és terjeszkedő politikáját. Élete tönkrevőjének e politika megtettesítőjét, Bismarck kancellárt tartja, aki szerinte elvette tőle szerelmét: „...*Bismarckkal kezdődött a végzet. Mióta ő Németországot túl nagy lóra ültette, amelyen nem tudott lovagolni, azóta a németek mindenben túl nagyot akartak.*”

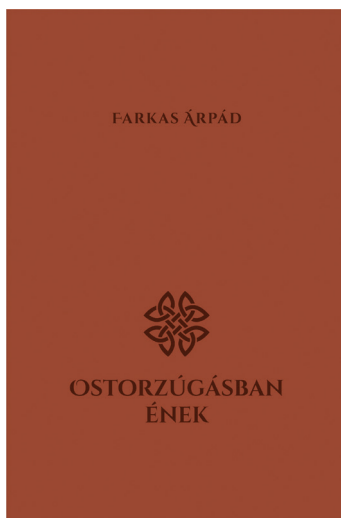
Az igazán meglepő csavar a történet végén várja az olvasót, Olga váratlan tette voltaképpen nagyon is következik egész életén át vallott credójából.

A különösen szép megjelenésű kötet Szijj Ferenc költőien érzéketes fordításában jelent meg a 21. Század Kiadó gondozásában.

Alföldy Jenő

Az őrt álló költő

Fegyverek közt hallgatnak a múzsák – tartja a régi mondás. De „ostorzúgásban” – ahogy azt Farkas Árpád* *Ostorzúgásban ének* című verskötete tanúsítja – nem némulnak el. A zsarnokság elleni tiltakozás mindig nagy témája a költészetnek. Farkas Árpád lírája sem háborús viszonyok között virágzott ki, hanem rabságban, ahol tilalmak, megtorlások és a karámba hajtás ostorával terelgették az embereket, különösen a magyarokat, köztük is a legelzártabb egységben élő székely-magyarokat. A világháború végén született költőnek aligha vannak közvetlen emlékei a bombázókról és a megszálló tankhadosztályokról, ha csak nem a mélytudatban, másféle iszonyatok történelmi rétegződéseivel takarva. Erről a román hatalom intézkedései, tilalmi gondoskodtak, s az a tanügyi és kulturális nemzetiségpolitika, amelynek *ellenére* lett Farkas Árpád a vele egykorú anyaországi költőgeneráció legjobbjaihoz hasonlítható, nagy költő. Nemcsak az erdélyi „Forrás-nemzedékeknek”, a vele még egy időben alkotó, vagy a rá prózájával is gyümölcsozóként ható Sütő Andrásnak és másoknak méltó társa ő. A neveket kezddhetem volna az *Ábel-trilógia* nyelvjárását és szomorkás derűjét Farkas Árpádra örökül hagyó Tamási Áronnal, a költőként és drámaíróként ugyancsak remeklő Székely Jánossal, Kányádi Sándorral, Szilágyi Domokossal, folytatva a korban hozzá közelebb álló Páskándival, a Lászlóffyakkal, Csiki Lászlóval, Király Lászlóval, Markó Bélával, Vári Attilával, Szócs Gézával, Kovács András Ferencsel. A nyelv szépségével, az igazmondás gyönyörű kockázatvállalásával közeli szellemi társa az anyaországban Ágh István, Bella István, Buda

Ferenc, Kiss Anna, Ratkó József, akárcsak a Kilencek legjobbjai, más elszakított területek s a világ szórványmagyarjainak kiválóságai, Tózsér Árpádtól Vári FABIÁN Lászlóig, Gömöri Györgyig, Papp Tiborig. Ha Farkas Árpád első könyvei még csempészárúk voltak is, vámtilalom alá eső, lopva átmenekített szellemi értékek, azért sokunkhoz eljutottak. A harmadik kötet és a továbbiak már mindenféle politikai és földrajzi megszorítás nélkül tartoznak a magyar irodalom első vonalába. Nevét legfőbb mesterével, Nagy Lászlóval éppúgy együtt emlegetjük, mint Kiss Benedekkel, Oláh Jánossal, Utassy Józseffel, Kiss Annával. A költő bizakodhat fiatalabb kortársaiban, az Előretolt Helyőrség nemzedékében is; az utánpótlásban sem kell csalódnia.

Elsősorban Nagy László a mestere a szülőföldhöz, a természethez, a szerelemhez, az elődökhöz való hűségét s főként anyanyelvi gazdagságát, metaforikus képalkotását, szabad verseiben lüktető, antikos ritmusát tekintve. Az irodalomtörténet számon tartja a költőknél a bartóki-kodályi elv követését: a regionális nyelv, a szülőhaza történelmi és néprajzi elemeinek szembesítését és szervesítését az elidegenült modern élet s a máig sem rendezett nemzetiségi helyzet látteleleteivel. Ennek ő is egyik zászlóvivője. A verseiben, publicisztikájában is megmutatkozó politikai bátorságban Csoóri Sándorral kell együtt említenem. Az „ostorzúgás”, melyet egybegyűjtött verseinek címében említ (*Ostorzúgásban ének*), elsősorban az emberterelő hajtóktól ered, de eszünkbe villan Ady és Nagy László égi ostora is, mint a lelki ellenállás és örködés kiölhetetlen víziója.

A székelység, a történelmi Magyarország túlnani, délnyugati peremvidékéhez hasonlóan „*Őrségre*” rendeltetett. A maiak történelmi szerepe már főként abban áll, hogy fenntartsa saját létét, hagyományait, élő- és temetkező helyét, megőrizze művelődési örökségét, miközben Európával is tartja a lépést, miként a két Bolyai vagy (szász eredetűként) Kós Károly tette. Háromszínű zászlónknak tán Székelyföld a zöldje. Mindenütt, ahol magyarok élnek, a gyerekek székely népmeséket olvasnak, székely költők, székely népballadák és regények szépségeit *veszik magukhoz*.

(Ahogy Farkas Árpád mondja: a szegény ember nem eszi, hanem magához veszi az ételt.)

Választékosságának okából karcsúnak mondható Farkas Árpád költői életműve. Ahogy egyszer Kányádi Sándor találóan mondta róla, csak a válogatott verseit írja meg. A kötet végére érve csodálattal mondhatom: ez az ízig-vérig lírai gyűjtemény bővelkedik, ha kell, átszellemült, ha kell, ünnepélyes, tréfásan gunyoros, csodásan szép metaforákban. Ám egyúttal történelmi krónika és élvezetes anekdotagyűjtemény is. Elődei közül Petőfit emlegeti leggyakrabban, de lélekvezetőjének nevezhetjük Adyt, József Attilát is. S persze a népköltészetet, a regék és a regőlők, a bujdosó dalok névtelen szerzőit is, témagazdagságukban az erdélyi emlékiratírókat, különösen, ha kis csúsztatással Mikes Kelement is hozzájuk soroljuk.

Nagy műveinek egyike a *Mikor az öregemberek mosakodnak* című prózavers. Megjelenítő ereje a költő tragikum iránti fogékonyságának köszönhető. Az élet fölértékelődik a kinagyított részletek nagy holdudvarú jelképi tartalmával; az elhasználdott, kiszikkadt testek követelik az olvasótól a részvétet a háborús évek és a robotos évtizedek elszenvedői iránt. A hatvanas évek vége felé írt vers szerint őket, a véneket viselték meg a nagy háborúk. „Úgy mosakodnak az öregemberek, mintha háromnegyed század szennyét kellene magukról lemosniuk.” S a költemény záradéka: „Mikor az öregemberek mosakodnak, hatalmas tisztaságsszomjjal hajlik a zöld vizek fölé a Huszadik Század.” S mit kaptak az utódok a további évtizedekben? A diktatúrák diktatúráját, a nyolcvankilenc–kilencvenes véres események nyomán csak a részleges szabadságot, hosszú évek nyomorát, ostorzúgásos sorsot a büntetőhelyeken, újabb félelmeket, a szomszéd Szerbia kegyetlen rombolását, a félretájékozott anyaország közönyét, amikor az erdélyiek kettős állampolgárságáról szavaztak, olykor a lerománózást, ha átutaztak látogatóba vagy bér munkába a nemzet ellen szavazók uralgásának idején. De mindig egy kis reményt is. Mert akadnak még Tőkés Lászlók, Csoóri Sándorok és anyaországi szövetségeseik, akik nem koccintanak

(Babits szavát véve kölcsön) ezúttal a keleti „rossz szomszédal” az országkurtítás ünnepén, hanem erőt és önfegyelmet mutatnak az erőfitogtatókkal szemben, és sokat ígérően próbálják újratemeteni a nemzeti egységet.

Nyilatkozatai és egyik-másik verse szerint Farkas Árpád nem tartja magát politikai költőnek, de lelkében lakozó magyarságtudata és publicisztikáiban is megnyilvánuló érzelmei, művészi ösztönei úgy működnek, hogy kimondja a széppel, az önfeledt, de tudatosan is végiggondolt énekszóval együtt az igazat is. Nagy érdemei vannak az erdélyi magyarok s az itteniek reményeinek ébren tartásában. Nem mintha megmámorosító illúziók foglya volna: van elméket tisztító véleménye önmagunkról. Fényes művészi dokumentuma ennek Magyarország című verse. Ady sora jut róla eszembe: „utálatos, szerelmes nációm”. Nehéz kiragadni egy részletét: ereje jórészt fősorolás-refrénes szerkezetében van. Együtt hatnak a fejcsováló szemrehányások és a testvériség szavai. Szinte találomra idézem az óda és (Apáti Ferencsel mondván) a „feddő ének” határán egyensúlyozó verset: „Erdélyi volnék, malomkő van / nyakamban, úszni úgy tanultam, / s világtengeren vérem átráng / véled, te tutaj-Magyarország.” Mintha Ady „komp-országára” utalna. De a tutaj vagy komp most mintha szerencsésebben ingázna, mint korábbi időszakokban. Tudjuk, ennek a jó esetben hídépítést pótló hajózásnak volt már Fráter Györgye, Báthori Istvánja, Bethlen Gábora. Reménykedjünk együtt szigorúan reális észjárású, bátran és felelősen gondolkodó költőnkben.

* Ajánlom az olvasónak Cs. Nagy Ibolya *Farkas Árpád* című monográfiáját. MMA, Közelképek sorozat, 2015.

Lajtos Nóra

Szófényben villanó versek

„Nincs bent és kinn, az áramlás vagyok.
Indulástalan. Érzéketlen.”

(Balaton újra)

Payer Imre legújabb, *Fényből van a fal* (2018) című kötete sorban a nyolcadik versgyűjtemény költői pályáján. A 2013-as *Egyre közelít* után öt évvel jelentkezik új versek tárházával. A költemények némelyike korábban már publikált szöveg: *A munkanaplóból*; *Fekete kutya*; *Szárnyakká lesznek*; *Abroncs* (alfoldonline.hu); a *Szemgolyóimhoz*; *Fény, köd, fény*; *Hádész a fényben* (jelenkor.net); *Már látom szürke felhők alatt*; *Skízis*; *Villany utca 3. alatt*; *Homo sapiens-graffitik* (holdkatlan.hu); *A néma démon, Ünnepzóna* (litera-tura.hu) vagy például a *Tudom, én kerültem sorra*; *Ezidőben vonjunk mérleget*; *Árértékarányban* (ahetedik.hu folyóirat). A

A mostani kötetbe 112 verset rostált egybe a szerző, hét ciklusba rendezve azokat – a legrövidebb 8, a leghosszabb 27 darabot tartalmaz. Ha arányosság nem jellemzi is a ciklusrendezést, poétai fegyelem annál inkább: szikár versmondatai gyakran „köszönhető” az ellipszis alakzatának, amelyben a hiány egyfajta létállapot: a „van-talanság” költői lenyomata, amelyben a lírai aposztrophé mégis ott leledzik a sorok között. Ezt az ambivalenciát úgy tudjuk feloldani, ha bátran nekivágva a könyvnek végigolvassuk a

szövegkorpuszt, és közben elhisszük: „a gondolat úgy csordogál / mint az esővíz az úttesten” (*Fény, köd, fény*).

A *Fényből van a fal* cím máris hordozza a kötet kulcsszavát, a 'fény'-t, amelyet több mint hatvanszor szerepeltet a költő, legtöbbször a 'napfény' szóösszetétel formájában. Legdominánsabban a Nemes Nagy Ágnesnek címzett versben (*Között*) van jelen, ahol hatszor tűnik fel, amolyan anti-fény alakjában: „vak fényben”; „A fény földde lesz...”; „nem fényesülhet fel”; „szeme fényét veszti”. Szabó Lőrinc *Fény, fény, fény* (1925) kötetéről jegyzi meg Ignótus a Nyugatban: „ez a Fény nem világosság, amely színt és kontúrt ad a dolgoknak, amely besugározza a tárgyakat, összemossa és szétválasztja őket: ez maga téma (...), s aminek mintegy tárgyszerű formát akar adni”. Payer Imre kötetében a következő példákat találhatjuk: „A sötét fényben virágba borul a szó” (*Pince Tokajban*); „A lombok, az ég, a napfény, / édeskés almahús illata / súlytalan és kérges közegben” (*Balaton újra*); „haraptam a fényből” (*Romló falnál árnyékban, fényben*); „[K]iszáradt csatornák, kiszökkent belőlük az életfény” (*Testamentumom ólomüvegen*).

Továbbhaladva a fenomenológia ösvényére térünk rá, ahol is a sartré-i lét és semmi dialektikájában figyelhetünk fel arra a jelenségre, amelyet az egzisztencialista filozófus ekképp fogalmaz meg: „A létező van. A létező önmagában van. A létező az, ami.” „Csak a parkoló állandósult a vanban” – írja a *Parkolóban* Payer Imre. A *Skízis* című versében az előbbi kijelentést ellenpontoszza: „De a vanban minden mozgás megáll.” Végül a kötet utolsó előtti versében (*Hörgi zokogva*) eljut a 'van' csorbításáig: „széttörik a van.” A létige kurziválása filozófiai-ontológiai síkra emeli a fenti sorokat: egy olyan lételméleti modellt képez meg, amelyben a téridő jelenléte lesz a meghatározó, a hamvasi tér és a heideggeri idő kategóriája.

Már a kötet címadó versben is feltűnik a kozmikus világegészt implikáló gondolat, mely szerint: „Megolvadnak és szertefolynak / téridő-szögellések” (*Fényből van a fal*), vagy *A város alapításáról* című költeményben: „a tetőkig / tárul tömbje a téridőnek és / utca-arcok, a tér, házak az ég alatt”. Gaston Bachelard *A tér poétikája* című munkájában azt állítja, hogy a házat úgy képzeljük el,

mint egy függőleges lényt. Ez az antropomorfizáló gesztus mint-ha Payer Imre verseiben is értelmet nyerne azáltal, hogy nála a házak-utcák-arcok hármass konstellációban szerepelnek: „Arcok, utcák, házak.”; „Utcák, házak, arcok törölt lábjegyzete” (*Fényből van a fal*). A fizikai élmények (érintés, olfaktorikus tapasztalás, látás) is kiemelkedő jelentésűek: „Ahogy meg-megérintem a házak falát – / bennem lépcsőzetesen török rekeszekbe a zuhanás” (*Dünnnyögő*); „Az elhagyott háztömb doha néma, / mint hullára száradó verejték” (*Magyar táj alkaioszi photoshoppal*); „A ház mintha emelkedne, szállna” (*Bontott ház*); „csapatszemenlén sorakoznak a / gyermeked panelházak” (*Külvárosi nappal*). A Nemlét háza pedig egy olyan enigmatikus hely, amely episztemológiai nézőpontból valahol a lét és a semmi koordinátaínak origópontjaként jelölhető meg.

A tér költői tematizálására is számos példát hozhatunk: „A mozdulatnak kezdete, vége – nincs. / Nem lát teret.” (*Az alkonyatról azt hiszi, pirkadat*); „Boltívesen telt térben / hangmadarak emelkednek” (*Testamentumom ólomüvegen*); „tértelen közegnek nincs bentje, kintje –” (*Démon a fotelhuzatban*). „A kanyarnak mindig ugyanannál a pontjánál felnéztem, / a térnek ez a pontja biztosította az időt – / Ez a tér összetört.” (*Egy iskolatársamnál*). Az összetört tér konkrét helymegjelölése (kanyar) azt a hamvasi elméletet illusztrálja tökéletesen, mely szerint „[A] hely éppen úgy sehol másutt nem található tér, ahogy a pillanat a soha meg nem ismétlődő idő [...]. Csak az idő válik pillanattá, és csak a tér válik helyé, amit az ember átél.” Ahogyan „[a]z időbeliség egyáltalán nem létezőként »van«. Nem »van«, hanem *időzik* [zeitigt sich]” – fogalmaz Martin Heidegger *Lét és idő* című munkájában. „Adj időt, időzést, adj esélyt nekem!” (*Már látom szürke felhők alatt*) – olvassuk a költő szavait. A lírai alany múlt-jelen-jövő időben létezése egyfajta gócpontok sorozata: „Terrorizálja, hidegen / metszi ki magát az időből a most” (*Csali*); „Aszfalt van. Szótlan ég van. Mozdulatlan napsütés. / Tér és idő vákuuma. Bezáródtam. / Én ott vagyok én. De itt beszélek, / nyelvtani egyes szám első személy” (*Skízis*). A létezés grammatikai kitevője az E/1. személy, amely a

létige határozott és visszavonhatatlan kimondása: „mialatt az idő körben ragyog, / akár számjel – azüregészből, / úgy érkezzék a szó – vagyok!” (*Ez időben vonjunk mérleget*; kiemelés tőlem.) Aztán a költői optika fénytörésében találkozhatunk még „haladék-idővel” (*Az alkonyatról azt hiszi, pirkadat*), találhatjuk magunkat „egy másik időben” (*Úgy tűnt*), vagy az „idő labirintusában” (*Azonosíthatatlan*), de szembesülhetünk azzal is, hogy „[h]azudik az idő” (*Romló falnál, árnyékban, fényben*), vagy hogy „[á]ll az idő, mint egy képeslap” (*Az idő, mint egy képeslap*). „Az idő úgy nem megy, hogy megy. / Megkeményedik, megkérgesedik, / mint a Párkák ujjbegye a szalon” („*De nem felelnek, úgy felelnek*”) hasonlatának mitikus atmoszférája telitalalat, ahogyan annak tartjuk a komplex költői képet: „[A]mikor kinyíltak az idő ollószárai” (*Az idő képe*).

Az időbeliség képi megjelenítése jellemző színfoltja a kötetnek: „Egyik kollégám összeesik, meghal. / Mintha egy recés darab letörne a múltamból” (A munkanaplóból); „Hörgés az időm, szétköpi a múltam.” (*Janicsár*); „Emlékszem a jelenre. / Azután emlékszem az emlékezésre.” (*Abroncs*); „Látom a képzetet – a jövő nevűt” (*Az utca és az utca másika*); „álmomban én vagyok az órásmester. / Mindegyik mutatóm késik.” (*Apóka*). Mígnem a *Dünnycső* című versben eljut az időfogalom abszolút felszámolásáig: „Nincs múlt. Nincs jövő. Nincs jelen.” Ugyanakkor a hérakleitoszi folyó-hasonlatot is verssorba önti, amelyben egyébként retorikailag az ellipsis alakzatát fedezhetjük fel: „képzetfolyóban másképp folya az, / amelybe nem lehet kétszer. Lépni.” (*Szögmérő-idő*)

Hogy a retorikai alakzatoknál maradjunk, a szöveg zeneiségét alliterációk sora fokozza: „Beszédfátyol a berobbantott betoncsonkon.” (*Egy iskolatársamról*); „Faközöld füvek felett fehér gombatemplom / emelkedik a felhőkbe.” (*Nyári útinapló*); „pompás tehéncsorda-hátak / hatalmasan húzódnak a folyónak felette fölfelé” (*Színváltó*). A különleges, egyéni szóhasználat (hapax legomenonok) is figyelmet érdemel a kötetben: „Hócsönd. Azúrfény” (*Úgy tűnt*); „Égajtótörő” (*Ünnepzőna*); „Éjfelhőbálna” (*Himnusz az utcán*); „Rozsdaremény” (*Magyar táj alkaiosz-photoshoppal*); „peron-csönd” (*Állomás-rítus*); „gépalbatrosz” (*Tele*); „szófény”

(*Valami spájzban, ott*). A trópusok közül a szinesztéziára is találunk példát: „fehér zaj” (*Janicsár*), „drapp magány” (*Magyar táj alkaiosz-photoshoppal*). A versformákat tekintve szonettekkel és alkaioszi strófákba komponált versekkel is találkozhatunk a többségében astrofikus szövegek mellett.

Egyfajta interpretációs szorongással közelítünk a lírai én azon kijelentéseihez, amelyekben a félelem, a megsemmisülés, a gond hatványozottan tűnik fel a szövegekben. Gondolunk például az „elveszett az, ami egyben tartana” (*Káprázat kint*); „Mire megtanulok élni, meghalok.” (*Ha hívsz*); „Önmagam is megemészttem élve” (*Cápa az aszfalton*); „Nyomni kezd a széles égbolt, túlterhelt hátizsák” (*Külvárosi nappal*) versmondatokra. A szakrális mondatok jó értelemben vett profán átfogalmazása is nagy hatást gyakorolhat ránk, olvasókra. Az anyasírató így fakad ki fájdalommal: „Anyám! Anyám! Anyám! Miért hagytál el engem?!” (*Káprázat-kert*), vagy Mikes Kelemen a tengerparton ekképp szól: „Istenem! Istenem! Mindennapi mondatunkat add meg nekünk ma.” Egy látens költői kérdéssel is találkozunk a kötetben: „Mennyit ér a szenvedés, ha menny-plafonig ér az Isten fája?!” (*Világárnyék*). A boldogságvesztés igen képszerű kijelentése: „Kirepültek a homlokomból a széles mosolyú sugárutak” (*Az utca és az utca másika*), vagy a Nyári útinapló záró soraiban rejelő dilemma: „Összszavarodik az úton levés és az otthon. / Az úton olyan, mintha még otthon lennék. / Az otthon olyan, mint ha úton” – egyaránt a létről gondolkodó elme verslenyomatai.

Payer Imre *Fényből van a fal* kötetében túllép a „tőmondatos lét” szakaszán, és olyan létköltészetet teremt, amelyben a lírai alany minduntalan próbálja letapogatni a hétköznapiakban rejelő lehetőségeket, hogy kiszabaduljon az idő markából: „Nincs bent és kinn, az áramlás vagyok. / Indulástalan. Érkeztelen.” (*Balaton újra*). Hisszük, hogy számos kötettel ajándékoz még meg bennünket, így költészete még jó ideig „érkeztelen” marad, amíg el nem apadnak benne a szófényben villanó versek.

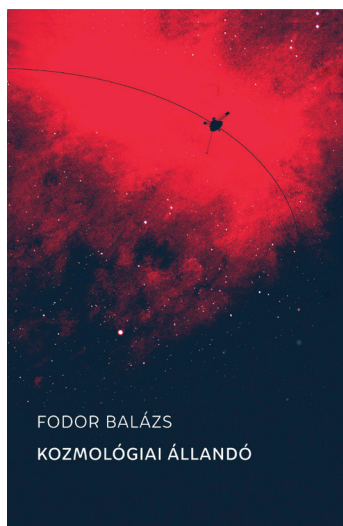
Petőcz András

Valami Isten

A megfigyelés, a szemlélődés, a kíváncsiság. Kíváncsiság valamire, ami mi magunk vagyunk, a világra, a világunkra, ha így tetszik, vagy csak a másikunk világára, ami persze szintén mi vagyunk, szomorúságunkra, örömünkre, az eltelt időre, a munkára, a tájra, feszültségeinkre – mindenre, ami csak érint, ami megérint, és arra is, ami látszólag nem érint meg. *Akkor maradunk életben, ha kíváncsiak vagyunk,* mondta valaki a minap, nekem mondta, nem is a minap volt ez, hanem tizenvalahány éve, és aki mondta, azóta halott, nincs már közöttünk, illetve közöttünk van mindaddig, amíg vagyunk, addig biztosan itt van ő is.

A szemlélődés, a megfigyelés a kíváncsiságból fakad. Ha Isten figyel minket, talán kíváncsiságból is teszi. Hogy mire megyünk vele vagy nélküle. És ha Isten itt van bennünk, mindannyiunkban, akkor ez a bennünk élő Isten, mintegy *kozmológiai állandóként*, vagyis a statikus univerzum egyetlen viszonyítási pontjaként, afféle állandó és stabil alapvetésként van jelen – a stabil univerzumban, ha ugyan az univerzum stabil, mint tudjuk, Einstein kezdetben elfogadta ezt a stabilitást, ezt az állandót, aztán elutasította, tévedésnek nevezte. De ez ebben a pillanatban kevésbé fontos. Isten, mint tudjuk, definiálhatatlan, mert Isten ott van mindenben és mindenütt. Ha tetszik tehát, a kozmológiai állandó ott van mindenben és mindenütt.

Ott van mindannyiunkban. És ott van a meditációban, a világ megfigyelésében. Mindegy, hogy milyen irányból figyeljük meg a világot, nincs „felül”, nincs „alul”, mert ezek is definiálha-

FODOR BALÁZS
KOZMOLÓGIAI ÁLLANDÓ

tatlanok, ha nem egy adott perspektívából nézzük. Fodor Balázs megfigyel, medítál, szemlélődik, rossz szó, ha azt mondom: „filozófál”, mert nem ezt teszi; egyszerűen van, ahogy mi magunk is. A kötetben a nyitóvers, *A figyelem pillanatai* nagyon szépen illusztrálja ezt a megfigyelőképességet, ahol a távolodás egyben közeledés is, ahol „visszafelé zúdul, amit távolodni véltél”, ahogy a szerző írja. Minden visszafelé áramlik és távolodik, és ebben a kozmikus körforgásban legfeljebb csak kapkodjuk a fejünk, vagy még azt sem tesszük, hanem csak csendben örülünk annak, ha kialakul valamiféle nyugalom, harmónia. A béke szót most nem használnám, mert béke nincs, jó esetben nyugalom van, kicsinyke lélegzetvétel, amikor képesek vagyunk magunkon átszűrve értelmezni a dolgokat magunk körül, miként a bennünk pulzáló Isten.

A nézőpont rendkívül izgalmas Fodor Balázs költészetében. A nézőpont. Ahogy teljességében lát mindent. Az *Egy becsapódás paraméterei* vagy a *Mozgáskényszer* című versek ennek a megfigyelőképességnek, a világ a maga teljességében megragadásának szép bizonyítékai. Vagy a *Csigolyák* című vers, ahol ennek a fura szemlélődő alkatnak a magányát fogalmazza meg a szerző: vagyis azt a tényt, hogy ebben a távlatos távlattalanságban „*Egy fűszál sem / fért volna közénk, / ahogy egymásnak // vetett háttal / a végtelen űrben / fürkésztünk // két, cipzárként / egymásba kapaszkodó / galaxist*”, ott „*akkor láttuk újra / a másik arcát, amikor / a saját tarkónkat*”.

Látszólag tárgyias líra Fodor Balázs lírája, mintha a személyes szférába nem engedne be. Vagy mégis? Az *Amíg folyik* vagy az *Elengedhetetlen* című versek egy – látszólagos – intim térbe adnak némi bepillantást, de ezek is inkább általános, emberi kategóriák keretében maradnak. Fodor ugyanis jól használja a szavak atmoszféráját, súlyát, tudja, hogy egy-egy szó, mondat érzelmeket mozdít – és ezzel a költői eszközzel él is a szerző. „*Sóderes Dunaparton kézen fogva sétálni apával*”, írja: játszik velünk, mivel pontosan tudja, egy ilyen mondat mindenkit megérint. Medítál, szemlélődik, és ugyanakkor finoman irányít is, mintegy arra te-

relve meditációs „beszámolóit”, pontosabban az olvasói figyelmet, amit fontosnak érez. Így lépünk be a személyes szférába, így jutunk őhöz is közelebb.

Első kötet, erős könyv. Ahogy az egyik verscíme mondja: „A közeledés és távolodás könyve”. Apokaliptikus látomás olykor. Ahogy a szemlélődés nézőpontja változik, valami ijesztő disztópia is kikerekedik ezekből a szövegekből.

Ha egy verset író kortársunk képes arra, hogy néhány pillanatra megmutassa nekünk mindazt, amit látunk, illetve *látnunk kellene*, akkor ez a verset író kortársunk minden kétséget kizáróan költő.

Fodor Balázs: *Kozmológiai állandó*. FISZ könyvek, Budapest, 2019.

à Madame la Comtesse de Bouville

Théodore Rousseau (sign)

Theodore Rousseau (1812–1867) rajza

Debreceni Balázs

Gyötrelmek kertje

Kertszimbólumok Ady Endre
és Juhász Ferenc költészetében

ESSZÉ

Hieronymus Bosch híres triptichonját, a *Gyönyörök kertjét* sokan és sokféleképpen értelmezték. A fehér színű szüzek és vörös színű ifjak végtelen násza mögött valószínűleg alkimista szimbólumok húzódnak meg. Mintha az alkimista nagy mű, az *Opus Magnum* felfedezése után mindenki kortyolt volna az örök fiatalság italából, és megvalósult volna a földre szállt Paradicsom – vagy annak valamely groteszk paródiája. Az alábbi versek kapcsán azonban bátran kijelenthetjük, hogy nem ebben a földre szállt Paradicsomban járunk. Ezek az „anti-kertek” nem Isten Kertjéhez hasonlóak, ezek a mérgező növények nem Isten Kertjének növényei, és ezek a beteg virágok csupa romlást és szomorúságot árasztanak.

I. ADY ENDRE: AZ ÉN VIRÁG-HALMOM

*Álmom, ha kínnal elcsalogatom,
Úgy terül rá testem-lelkemre
Idegenül és fonnyatagon,
Kiabáló jajjal, hidegen,
Mint őszi, tarka virág-halom.*

*Virág-halom és rajta fura dér,
Ezer másnak szívéből hullott,
Piros hó-harmit: a vér, a vér,
Piros és búshideg minden itt,
Élet, árnyék, virág és babér.*

*Kinek csak valaha vérkönnye hullt,
Siet az én virág-halmomra,
Itt virrasztgat minden nyomorult.
Az én álmom riadt, őszi kert,
Hol minden holt virág összebújt.*

*S mikor kín-álmom ébresztve lohad,
Futnak a színek a szememből
S tipornak szilaj vihar-lovak
Véres, őszi virágoskertemen
S hallom a futó sóhajokat.*

Ady Endre fent idézett verse 1910-ben keletkezett. A *Mindentitkok verseiben* látott napvilágot, abban a különleges kötetben, amely sorra veszi az élet nagy hieroglifáinak faggatását, de egyetlen kérdésre sem ad megnyugtató választ. A *Szomorúság titkai* című ciklusban egyetlen komplex metaforára épülő „szürrealista” álomvers ez, rezignált hangvétellű helyzetjelentés a költő lélekállapotáról, nevezetesen arról a mindnyájunk számára ismerős pillanatról, amikor az ember teste és lelke „atomjaira hullik” a reá nehezedő terhek iszonyú nyomása alatt. Ady versében mindez sokkal kifejezőbb. A költő teste festői szépségű virágszirmokra hullik. Ám ez mit sem változtat azon, hogy a tarka és fonyadt virágkupac kérlelhetetlenül temeti maga alá Ady végsőkéig elgyötört lelkét, amely úgy nyöszörög, kétségbeesetten, mint egy Baudelaire-vers haldokló katonája a holttestek alatt:

*Csak az én szegény, bús lelkem repedt el,
S ha hideg éjek rémét dalsereggel
Vágyik elúzni, hangja csuklik, retten,*

*Mintha egy vértó partján elfeledten
Holttestek alatt sebesült hörögne,
Ki ott vész kínban, lenyomva örökre.¹*

¹ Ady Endre: *Három Baudelaire-szonett* (1906)

Az Ady versében szereplő „virág-halom” egyértelműen emberi kezek műve, tehát rendezettséget mutat. Ez a szürrealista kép a költemény „gravitációs-középpontja”. A versből azonban nem derül ki, hogy a „virág-halmot” egy sírkertben, egy otthoni virágágyás szélén, netán egy gondozott köztéri parkban kell-e elképelnünk. Megítélésünk szerint Ady „szürrealista virágversét” rendkívül gyümölcsöző irodalmi vállalkozás lenne elhelyezni az életműben. Annál is inkább, mert Ady „millió-gyökerű” költészete mind a mai napig ezer szállal kötődik életünkhöz, és nagyjából mindenre háttással volt, ami a magyar irodalomban utána következett. *Az én virág-halmom* című vers lehetséges jelentésrétegei közül most az alábbi hármat szeretnénk kiemelni és „beágyazni” az életműbe:

1. virágszimbolika
2. vérszimbolika
3. álomszimbolika

A virágszimbolika

A virágok a szerelem és a halál időtlen jelképei. A rózsá különösen. A vörös rózsá a szerelem lángoló érzéseit és – tövisei révén – annak ambivalenciáját egyaránt képes kifejezni, míg a sírokra helyezett rózsá többnyire fehér színű. A középkori virágénekekben a költők által áhított „virágszálak” tisztaságával és romlottságával egyaránt találkozunk. Magyar nyelvű középkori virágénekek sajnos csak elvétve maradtak fenn. Az egyházi témájú festményeken és énekekben a *hófehér liliom* és a *titkos értelmű rózsá* egyaránt Szűz Mária szimbólumaként jelenik meg. Adyra minden bizonnyal jelentős hatással voltak Csokonai és Petőfi „virágnyelven” írt költeményei, különösen Csokonai *A Reményhez* (1803) és *A Hafíz sírhalma* (1801) című verse. Ady kortársai közül feltétlenül említsük meg Lesznai Anna nevét, akinek verseiben a növényiszimbolika szorosán összefonódik a nőiséggel. Külföldi, elsősorban párizsi irodalmi hatások közül mindenek-

előtt *A romlás virágait* (1857) emeljük ki. Ady szintén Párizsban került kapcsolatba Paul Gauguin (1848–1903) festészetével. Ott volt a kezdet kezdeténél, hiszen közvetlenül Gauguin halála után, az életmű első komolyabb visszhangot kiváltó posztumusz kiállításáról (1906) a Budapesti Napló számára küldött elmélyült és nagy szakértelemre valló tudósítást. Gauguin művészetét úgy jellemzi, mint „lázadást mindenféle sablon ellen”. A festő alakját pedig – alig leplezett lírai önvallomásként – egy örökös küzdelmet vívó, magányos titánként mutatja be. Az elemzett versben a virágok *piros* árnyékát talán Gauguin „önkényes” színei és mesebeli virágai inspirálták. Az alábbi felsorolás segítségével megpróbáljuk összefoglalni és néhány példán keresztül bemutatni Ady „millió-gyökerű” virágszimbolikáját az életműben.

A magyar Ugaron: Új versek – magyarság

Halálvirág: a Csók: Az Illés szekeren – halál

A fehér lótuuszok: Az Illés szekeren – ars poetica

Az Őszi rózsák: Az Illés szekeren – proletárforradalom

Fehér lány virág-kezei: Szeretném, ha szeretnének – szerelem, öregség

Virág-fohász virágok Urához: Szeretném, ha szeretnének – Isten, ars poetica

Fedjük be a rózsát: Szeretném, ha szeretnének – szerelem

Őszi, forró virág-halmon: Szeretném, ha szeretnének – politika

Az én virág-halmom: Minden-titkok versei – politika, álom

Az életem kertje: Minden-titkok versei – ars poetica

A bűnök kertjében: A halottak élén – szerelem, bűn

Én bús ibolya-vetésem: A halottak élén – háború, szerelem

Mag hó alatt: A halottak élén – háború, szerelem

Egy háborús virágének: A halottak élén – háború, szerelem

Baudelaire kapcsán már sokan megjegyezték, hogy az Ady-kötetek belső felépítése mennyi hasonlóságot mutat *A romlás virágai* szerkezetével. Csakhogy amíg a Baudelaire-kötet sorai egyetlen grandiózus szimfóniaként dübörögnek, addig az éven-

te megjelenő Ady-kötetek egymásra rímelő ciklusai egymással is örökös párbeszédben állnak. E gondolat mentén haladva már az 1909-es *Szeretném, ha szeretnének* című kötetnek is akad egy verse, amely az általunk elemzett vers előképének tűnik. Igaz, a hangütés más, a képvilág kevésbé szürreális, a virágok színpom-pás kavalkádja, illetőleg a nyomasztó magány érzése mégis képes létrehozni a szükséges „zenei-kapcsolatot” a versek között:

Őszi, forró virág-halmon

*Forró virág-halmon,
Déli Nap-özönben
Hallgatom, hallgatom
A virág tereferét.*

*Röhögő pirosak,
Epés-violásak,
Csillogó fehérek
Viszik harsányan a szót.*

*Filozófus kékek,
Haragos zöld mályvák,
Gunyoros vörösek
El-elszólják magukat.*

*Csak egy virág hallgat,
Szinte-szinte ölnyi,
Sárga, őszi rózsza,
Büszkén lógatja fejét.*

*Virág-gyötremnek,
Virág-gondolatnak,
Átkos hordozója,
Bánatos, szép, nagyfejű.*

A bánatos, nagyfejű őszirózsában viszonylag könnyen felismerhetjük a költő önarcképét. Ady gyakorta hordott őszirózsát a gomblyukában, és különösen fiatalabb korában szívesen költött verset olyan romantikus helyszíneken, mint egy elhagyott lugas vagy egy filagória a családi kertben. Ha eltekintünk a vers politikai zöngéitől, akkor szintén nem nehéz felismerni az Adyt jellemző végső emberi magányt a pompás színektől harsogó, falusi „virágtereférén”. Az én virág-halmom című versben ez a magány tovább fokozódik: „*Piros és búshideg minden itt / Élet, árnyék, virág és babér.*” Csakhogy ebben a versben a költői magány különös módon feloldódik, mégpedig a tarka virághalmot borító „*Ezer másnak szívéből hullott, piros hóharmat: a vér*” által oldódik föl: „*Itt virrasztgat minden nyomorult. / Az én álmom riadt, őszi kert, / Hol minden holt virág összebújt.*” A költő testét borító, elvirult virágszirmok szimbolikája ezen a ponton átalakul: a „virág-halom” a rokon lelkek egyfajta gyűjtőhelyévé válik, így ezek a sorok minden hidegség, dér, fagy és elmúlás ellenére némi emberi melegséget is sugároznak. Ady köztudottan nem beszélt idegen nyelveket, a „virágnyelvet” ellenben anyanyelvi szinten elsajátította. Lédát gyakorta nevezte „orkideának”, saját magát pedig Gangeszen nyíló mesevirággént,² mocsárban nyíló lótoszvirággént³ vagy épp az egzotikus szépségű áloé nemzetség távoli sarjaként mutatta be.⁴ Utóbbi versben ádáz küzdelmet vív a verseit utánzó költők „ciklámen” színű művirágaival. A költő és a növények harcát leginkább *A magyar Ugaron* (1906) víziójából ismerhetjük. A vers „húsevő” növényei valósággal csapdába csalják a költőt, hogy aztán élve eltemethessék és fölfalhassák. Szerencsére a mi virágaink korántsem ennyire ellenségesek. A virághalmon kuporgó levelek lényegében eleven emberi lelkek, ezek a lelkek pedig vacogva bújnak össze, és keresik egymás melegségét, egészen addig, amíg a vers végét jelző „szilaj vihar-lovak” az egész virágkupacot szétzilálják.

² A Tisza-parton... (1906)

³ A fehér lótoszok (1908)

⁴ Virág-fohász virágok Urához (1909)

A szomorúságot sugalló végső szólamok mellett érdemes észrevenni Ady egyre erősödő hitét saját elhivatottságában. A háború kirobbanása után a költő egészségi állapota rohamosan hanyatlani kezdett: a vérbaj szövődményei, a mértéktelen alkoholfogyasztás, a számára elviselhetetlenül eufórikus háborús hisztéria, illetőleg a verseit övező általános felháborodás (és cenzúra) csak még jobban aláásták az egészségét. Ám ebben a kilátástalan helyzetben – paradox módon – egyre világosabban látott. Ekkora már a nemzet prófétájának vallotta magát, és testének hanyatlását a „nemzethalál” előjeleként értelmezte, amire hamarosan egy egész világrész háborús jalkiáltása rímelt:

*Testem ez a szent, kényes szerszám,
Mint valami ördögös posta,
A most-Idők réműleteit
Előre és magával hozta.⁵*

*Az Élet szörnyüses, gazdag
S az én kicsúfolt, szent sebeim,
Mint rózsák piros májuson
Egy világ testén fölszakadnak.⁶*

*Most tél van s szegény mag-magam
Megnémítva és behavazva
Rendeltetés hitével
Örzöm meg tavaszra,
Igazimnak sarjadásáig.⁷*

⁵ Már előre rendeltettem (1915)

⁶ A megnőtt Élet (1915)

⁷ Mag hó alatt (1914)

A vérszimbolika

Mint láttuk: a virághalmon kuporgó virágok eleinte tarkák, később – a vers első jelentősebb modulációját követően – vérszí-nűek. A virágok eme „színelváltásával” párhuzamosan a költemény hangulata is átalakul: a bevezető strófát jellemző személyes hang egyre személytelenebbé és általánosabbá válik. Mintha a költő szenvedése a „virág-halom” népének kollektív gyötrelmeiben oldódna föl; ugyanakkor mintha a költő által álmodott virághalom képes lenne enyhülést hozni mások bánatára. Mintha egy rejtett „erőkút” lenne a virág-halom, és ez a titokzatos „enyhülés” volna a költő életének és művészetének alapvető rendeltetése:

*S minden arcot, idegen arcot,
Midőn elfog a titkos emlék,
Legalább egyszer földeritni,
Megragyogtatni be szeretnék.*⁸

Tűzforró dérrrel és jéghideg vérrel Adynál legkorábban a *Téli alku szememmel* (1913) című, az életműben kivételesen ritka *szonett formájú* allegóriában találkozunk. Ady hűséges „kutyáját”: a saját szemét szólítja meg ebben a rendkívül tömör és koherens költeményben. A „szemeknek kívánságával” – harcol és „alkudozik”; majd versének végén kicsordult könnyeit fagyasztja meg és csillogtatja a tovatűnt ifjúság feletti bánatában:

*S fagyjon meg aztán csöppös, vált hited
S nézz zöldbe-kék jég-prizmákon keresztül
S lány bámulást ne adj már senkinek.*

*Pillád már késett, friss nődre se rezdül
S úgy csüggnek rólad világok, szivek,
Mint jégcsapok téli kunyhó-ereszrül.*

⁸ Az idegen arcok (1910)

A konyhó falát borító véres jégcsapok évekkel később, *A földi konyhóban* című versben tűnnek fel ismét. Ám ez a költemény már a háború idején fogant, így a konyhóereszről lógó jégcsapok a háború áldozatainak véréből keletkeztek, és szívták meg magukat oly pirosra:

*Pernyében s piros hóban
Vér-jégcsapok fagynak ereszre,
Be messze van a Messze,
Be közel van a Közel.*

A vér Ady egyik jellemző, egész pályafutását végigkísérő motívuma. Az átütő sikert jelentő második nagy Ady-kötet, a *Vér és Arany* (1907) után egyre több „vérverssel” találkozunk. Ez a rengeteg vér rendszerint a vulkánként kitörni készülő szexualitás, valamint az elemi életerő pogány és „primitív” szimbóluma (*Vér és Arany, Az ős Kaján*). Ám Adynál kezdettől fogva ambivalens szimbólum, hiszen az érzéki örömök megzabolázhatatlan tobzódását, illetve a beléjük kódolt önpusztítást: a vérbajt – a költő személyes fátumát, a testét elpusztító gyógyíthatatlan kórságot – egyaránt jelképezi. Emellett az istenes versekben Krisztus kiöntött véreként a bor és a szőlő szakrális jelképe lesz. A vérversek egy másik kiemelkedő vonulatában pedig – elsősorban piros színe révén – a vér a forradalom szimbólumává lesz. Adyt elteleltesítette a javak igazságosabb elosztásán alapuló eszme-rendszer, ám érdeklődése idővel lanygulni kezdett. *Az én virághalmom* című verset akár olvashatjuk úgy is, mint az *Őszi, forró virághalmon* folytatását, tehát a korai szocializmus rövid felvirágzásának és gyors elvirágzásának történetét. Ebben a kontextusban a virághalom jelképezné a társadalom perifériára szorult tömegeket, egyfajta lelki barikádot a párizsi kommün idejéből, a vers végén végigszáguldó „viharlovak” pedig a bimbózó eszmék kérlelhetetlen eltiprását. Érdekesség, hogy a virághalmot belepő piros hóharmat hatására nem csupán a virágok lesznek vérszínűek, de a virágok árnyéka is: „*Piros és búshideg minden itt / Élet, árnyék, virág és babér*”. A fekete és a piros szín felcserélésével

számos más jelentékeny Ady-poémában is találkozunk (*A fekete húsvét, Piros gyász ünnepén, A Tűz márciusa*). Némi képzavarral élve: a színek „színelváltozására” legszebb és legtökéletesebb példa a forradalmi és háborús (vér)versek közé is besorolható *Nóták piros ősszel* (1914):

*Piros Ősz, piros Föld, Piros Ég.
De a gondolatok ma: kormok,
De a gondolatok feketék. (...)*

*Piros volt egykor a szerelem,
Piros volt a húsvéti zálog,
Piros a rózsza a kebelén. (...)*

*A vér is piros volt akkor talán
S most tengerekben is olyan csak,
Mint bor-folt kis korcsma asztalán.*

Ady világosan látta, hogy a kitörni készülő első világháború nem „csupán” a különféle újragyarmatosítási kísérletek vérrel írt krónikája, nem „csupán” a különféle népek és nemzetiségek elborult elméjű, atavisztikus mézárszéke – de egyszersmind *vilálmhárító* is: levezetője az Európa-szerte kitörni készülő proletárforradalomnak. A nagyhatalmak szó szerint egy *vércsatornán* keresztül igyekeztek levezetni a forrongó indulatokat. Ám Ady szemében ez kétségtelenül felért egy „érvágással”, és tudta, hogy Európa elgyengült teste nem lesz majd képes megbirkózni ekkora vérveszteséggel:

*Pörzsölt virág-kerteknek alján
Fut árkán az életem vére,
Nem a mosti, de ez a vér volt
Hősi, ki indult csatátérre,
Hősi:
Más és szebb csatákról álmodott*

*(Legalább: istenekkel) s megelőzi
Sok hasztalan, szolgál, zagyva vér.⁹*

*Baljóslatú, bús nép a magyar.
Forradalomban élt s ránk hozták
Gyógyítónak a Háborút, a Rémet
Sírjukban is megátkozott gazok.¹⁰*

Ady költészete az „Értől” indul, és mint egy lassan hömpölygő szimfónia, fokozatosan folyammá szélesedve érkezik meg a Szent Óceánba. Csakhogy az utolsó két kötetben ez az „ér” már a költő tulajdon szívének ütőere, az Óceán pedig nem lehet más, mint a háború vérének Óceánja. Egyik utolsó költeményében – (*Vér: ős áldozat*) – a honfoglaló pogány ősök szakrális véráldozatát támasztja fel. A „vérbajban” szenvedő modern Európa sorsát ezen a versen keresztül magyarázza és értelmezi.

*Vér, íme, az ős áldozat:
Vért fröccsenteni a tűzbe
S leszúrni a fehér lovat. (...)*

*Nagy céljaiért veszetten
Rohanok rég tudatlanul
Vérért, vérrel, véresebben. (...)*

*S most, hogy a vér szerte-árad
S a világ félőn kuncorog:
Arcomon riadt csodálat.*

*Kitől félték, kitől, mitől?
A Vér: útjait csinálja
S minek dőlni kell, dőlni dől. (...)*

⁹ Új Marquius-k nyaktilója (Az utolsó hajók)

¹⁰ Üdvözet a Győzőnek (1919)

*Az élet szép bazsalikom,
De hol éri Halál, mindegy:
Sánchan, hegyen, völgyben, sikon.*

*Csupán folyókat cserélnék,
De együvé iramlanak
Minden céljai a vérnek. (...)*

Az álomszimbolika

Adyra nagy hatással volt Charles Baudelaire *A mesterséges mennyországok: hasis és ópium* című könyve, amelyet valószínűleg Léda tolmácsolásában ismert. Mivel az ekkoriban kibontakozó freudi álomfejtés még gyerekcipőben járt (Freud műve 1900-ban jelent meg), Ady minden bizonnyal Baudelaire könyvéből sajátította el az „önanalízis” képességét.¹¹ Ady nagy mennyiségű bort és Veronált használt altatóként, így aligha meglepő, hogy idővel erősen „szürrealista” színezetű képek jelentek meg a verseiben. A költő egyébként különbséget tesz a mesterséges narkotikumokkal előidézett „erőltetett” álom és a természetesen bekövetkező „valódi” álom között. Előbbire kiváló példa az elemzett költemény, *Az én virág-halmom* első sora: „Álmom, ha kinnal elcsalogatom”. (Értsd: ha valamilyen narkotikum segítségével magamhoz csalogatom az álmot). Illetve egy három évvel korábbi költemény is, az „*Álom, Álom helyett*”, mely szintén egy „erőltetett” elalvási kísérlet félálomszerű vízióinak lazán szerkesztett költői leírása. A mesterséges álmok és hallucinációk művészi szintű rögzítésével Ady olyan klasszikus világirodalmi szerzőkhöz csatlakozott, mint Samuel Taylor Coleridge (*Kubla Khan*), Thomas de Quincey (*Egy angol ópiumevő vallomásai*), Arthur Rimbaud (*Látnok levelek, A részeg hajó*) és Charles Baudelaire. A kortárs magyar irodalom is kiváló pályatársakat kínált Csáth

¹¹ Vezér Erzsébet: Ady Endre élete és pályája (1997)

Géza és Kosztolányi Dezső személyében. Adynak tehát igencsak iparkodnia kellett, ha meg akarta őrizni vezető szerepét a virágot bontó hazai dekadens lírában.

Érdemes megjegyezni, hogy az Ady-versekben álomszimboli-kája végső soron a korábban elemzett virágszimbolikából sarjad, hiszen a pszichedelikus álmokat gerjesztő narkotikumok alapanyagát bódító hatású növényekből nyerik (kender, mák).

Az álmok és a szexualitás témáját dolgozza fel *Az alvó csók-palota* és *A Hóvár-bércek alatt*. Utóbbi versben a költő álmában megdermedt teste eleven emberi hídfővé alakul át, és köti össze az egymásra vágyó szerelmeseket egy zöld zubogású hegyi patakparton. A *valódi*, az *erőltetett* és a *szexuális* jellegű álmok mellett idővel a filozofikusabb hangvételű Nagy Álom is megjelenik az életműben. Ady természetesen a halált tekinti Nagy Álomnak. A Halálhoz képest minden más álom csak „kicsi” és „hézagos” lehet. Ennek legszebb példája Ady költészetében *A meghívott Halál* (1910).

A *Búgnak a tárnák* (1906) Ady egyik legelső „mélylélektani” költeménye. Nagy jelentőségű alkotás, hiszen Freud *Álomfejtéséről* függetlenül, azzal mintegy „szinoptikusan” keletkezett. A költő ekkortájt eszmélhetett rá, hogy a múlt kellemetlen emlékeit nem lehet végérvényesen kitörölni az emlékezetből, legfeljebb száműzni lehet őket, mint bukott titánokat a Tartaroszba. Így az emberi agy lényegében olyan hegységrendszer, amelynek hófedte csúcsán fennkölt és önfeledt hangulat uralkodik, akár a Parnasszuson, ám gyomrában tárnák sorakoznak, a tárnákban háborgó rémek újabb és újabb kitörni készülő seregével:

*Havas csúcsával nézi a napot
Daloknak szent hegye: a lelkem,
Gonosz tárnáktól általverten.*

*Álmok, leányok, bomlott ingerek,
Gondok, kínok vájták a mélyet:
Gyültek a tárnák és a rémek.*

*Fent, fent a csúcson: nagy-nagy szűzi csönd.
Gondolat-manók csoda-tánca,
Lent: a rémeknek harsogása.*

A művészet tisztaságát jelképező „Gondolat-manók” „csoda-tánca” természetesen csak addig tarthat, amíg az egyensúly fel nem borul, és a tárnákban háborgó rémek elő nem idézik a végzetes kataklizmát – („*Egy pillanat és megindul a hegy: / A büszke tető táncos népe / Bevágódik a semmiségbe.*”) –, valahogy úgy, ahogy a „szilaj vihar-lovak” zilálják szét és tiporják össze a virághalmon a virágokat. Ady analitikus álomfejtései később olyan versekben folytatódnak, mint *Az ősz Kaján* (1907) és *A fehér lótuuszok* (1908). A művészi alkotás tisztasága mindkét versben a tudattalant jelképező „mocsár” alantas ösztöneibe fullad. *A beteg századokért lakolva* (1914) című versben pedig mintha már a jungi „kollektív tudattalanba”, illetve az egyes népeket megbélyegző „kollektív bűnösség” elméletébe nyerhetnénk bepillantást. Ady önanalitikus álomversei minden bizonnyal jelentős hatást gyakoroltak József Attilára. Az olyan freudista ihletésű József Attila-i sorok, mint a „*Leülekszik, nem illan el bajom*”,¹² vagy: „*s csak képzetet lehet feledni*”,¹³ lényegében a *Búgnak a tárnák* hasonló gondolatait visszahangozzák. Ám ahogyan az iménti példából is látszik, József Attila önmarcangoló, karkai hangulatot árasztó, többnyire introvertált verseivel szemben Ady szorongásai végül mindig kollektív szenvedésekben oldódnak föl. Hiszen még az első látásra kusza virághalmon is egyfajta *konzisztencia* tartja össze a véres és elfonnyadt virágokat. Az álomversek tetőpontjaként pedig olyan prófétai ihletésű „jósálmok” következnek, mint az 1914-es év beteges lázálmaiban fogant *A csodák föntjén*.

Ez a népével sorsközösséget vállaló, messianisztikus, prófétai attitűd különbözteti meg Ady Endre költészetét minden más dekadens, pszichoanalitikus és pszichedelikus költészettől.

¹² Leülekszik... (1935)

¹³ Eszmélet (1934)

A csodák föntjén (részlet)

*Csillag-zuhító angyal-trombiták
Piros hangjára addig-addig lestem,
Míg megérkeztek a káprázatok
S csodáit küldi piritva a testem,
A nyolcadik angyal: a Láz. (...)*

*Csodálatos, képes rettenetek
Szent zavaros kora, íme, szakadt rám,
Ülnek bennem víziók és valók
Szerelmesen, fájón összetapadván,
Hogy minden: ugyanegy legyen. (...)*

*A Láz és én vagyunk ma a világ,
Nem sietek, mert el már úgyse kések,
Csillag-zuhító angyal-trombiták,
Száz étellel fölérő jelenések
Visznek csodák föntjére föl.*

II. JUHÁSZ FERENC: VÉRZŐ, ŐSZI KERTEM, 1973

A vers keletkezésének története

Juhász Ferenc verse a költő életének egyik legválságosabb időszakában keletkezett, közvetlenül első felesége, Juhász Ferencné Szeverényi Erzsébet tragikus öngyilkossága után. Erzsébet elhatalmasodó elmebaja már évekkal korábban megmérgezhette ket-tőjük kapcsolatát, amit a Juhász-verseket övező, növekvő értet-lenség, valamint az egyre kilátástalanabb gazdasági és politikai helyzet csak tovább súlyosbított. Az üstökösként feltűnő és sikert sikerre halmozó költő karrierje és magánélete egyik napról a

másikra omlott össze, a boldogságot és biztonságot jelentő meg-hitt családi fészek a borzalmak házává vált. Juhász Ferenc hoszszú évekre, egészen második házasságáig számúzve lett a boldog családi életet jelentő Édenkertből, és ahogyan az ilyenkor lenni szokott: a Paradicsomból egyenesen a Pokolba hullott alá. A *Vérző, őszi kertem* című vers ezen vészterhes időszak egyik kiemelkedő költeménye, valóságos megkövült korlenyomat, amelynek egymásra rakódó jelentésrétegeiből pontosan rekonstruálhatjuk a szerző akkori gondolatait és érzelmi állapotát. A vers elemi erejű kivetítése, kiírása és kiirtása a költő lelkét mardosó elmondhatatlan fájdalomnak, másfelől viszont kapaszkodás, munkába temetkezés, terápia, mintha tudatos vagy tudatalatti parafrázisa lenne az Ady Endre *Az én virág-halmom* című költeményének, amit csak nyomatékosabbá tesznek a Juhásztól egyébként szokatlan, nagy kezdőbetűs szavak.

Vérző, őszi kertem (részletek)

*Véres kása ez a kert,
vért-gőzölgő rózsakert,
véres kása, mint a vers,
darált-hús, dögszagú-nyers.*

*Vér-csészékben agyvelők,
zöld száron lebegők,
ősvirágok ringanak:
érrel befutott agyak.*

*Nincs koponyabuborék,
agykoponya-menedék:
érsákokban az agyak
dagadva virágzanak!*

(...)

*Tüdők virágszárakon
lüktetnek hallgatagon,
szivacs-mezettelen tüdők,
vérük habosan csöpög.*

*Élnek, buborékszának,
meztelenül habzanak,
nyögnek és sóhajtanak,
égnek és borzonganak.*

*Ez a kert a Gyötrelem,
a vér-kása Múlt-Jelen.
Mint kibontott mellkasok
a rózsá-daganatok.*

(...)

*Állok benne egymagam,
boldogtalan-boldogan.
Talán már meg is halok,
S fölfalnak az angyalok.*

*Csámcsogva fölhabálnak,
szűz lényükbe darálnak,
s emésztve majd bőfögnék,
ánuszukon kiköpnek.*

(...)

*Foszladékaik köpik
ki ürítőpontjaik,
mint mésszel a madarak:
bogárból ami maradt!*

(...)

*Bojtok, csengő-pamacsok,
bóbiták és fogsorok:
ami bennük el nem ég,
a Belőlem-Maradék!*

Juhász Ferenc verse – megítélésünk szerint – millió szállal kötődik Ady Endre *Az én virág-halmom* című költeményéhez. Példának okáért: Ady verse „véres és búshideg” virágokat és árnyakat említ, míg Juhász lírájában a kert „Nehéz vérrel füstölög, árnyéka is vért köhög”. Tudjuk, hogy Juhász lírájában a magyar költők közül József Attila hatása érvényesül a legmélyebben. (Ehhez életrajzi hasonlóságok is társulnak: mindketten elképesztő nyomorban születtek, mindkettőjük édesanyja éhbérért dolgozó mosónő volt, egyaránt a költészet csúcsait ostromolták, és még a haláluk napja is majdnem egybeesett: József Attila 1937. december 3-án lelte halálát Balatonszárszón, míg Juhász Ferenc 2015. december 2-án szenderült örök nyugalomra.) Felmerül a kérdés, hogy ebben a vészterhes időszakban mi indokolta Ady Endre verseinek ennyire intenzív hatását Juhász Ferenc *A Megváltó Aranykard* című kötetére, hiszen az említett nagy kezdőbetűs szavak gyakori felbukkanása mellett olyan versekkel találkozunk, mint *Az átkozott Isten-disznók*, amely szintén nem függetleníthető Ady közismert költeményétől, illetőleg olyan sorokkal, mint a „Pontozott tűzlova vérző, nyers / fújva vágat, mint egy vén Ady vers”. A lehetséges magyarázatok közül hármat szeretnénk részletesebben bemutatni.

A kettős gyász időszaka

Az első magyarázat talán épp József Attila tragikus öngyilkosságához kapcsolódik. 1976. június 4-én ugyanis a színészkirálynak tartott Latinovits Zoltán is öngyilkosságot követett el. Juhász Ferenc ezzel súlyosan beteg feleségének (Szeverényi Erzsébet) halála után egyik legjobb barátját is elvesztette. Juhász világlele-

tében elfogadhatatlannak tartotta az öngyilkosságot, szemében az öngyilkos személy sohasem nyerhetett teljes feloldozást, hiszen önkéntes halálával örökös szenvedésre ítélte szeretteit. Az egyetlen kivételt talán József Attila jelentette számára. Latinovits halála ráadásul nem is volt „valódi” öngyilkosság, lényegében a színészkirály utolsó „alakítása” volt, amelyben József Attilát játszotta el. E két brutális haláleset annyira megrázta Juhászt, hogy szeretteit egyetlen elsőprő erejű, reflektálatlan elégiában siratta el. Ez a vers lett a *Latinovits Zoltán koporsója kívül-belül teleírva, mint az egyiptomi múmia-bábúk* (1977), Juhász egyik legnagyobb erejű lírai költeménye. A költő tehát hasonlóan jelképes – egyiptomi fáraók temetésével felérő – rituálét rendez Latinovits Zoltán és Juhász Ferencné Szeverényi Erzsébet tiszteletére, mint amelyet évtizedekkel korábban József Attila érdemelt ki (*József Attila sírja*, 1965). Csakhogy a *József Attila sírjában* olvasható magasztos és patetikus sorokkal szemben az öngyilkos „iker-halottak” fejeére a vers érzelmi hőfokához méltó átkok és szitokáradatok záporoznak. Talán csak a díszes „versszarkofágot” borító jellegzetes Juhász Ferenc-i állatsereglet őriz valamit abból a tiszteletből, amit a költő Latinovits játéka iránt érzett. E gondolat mentén haladva *A Megváltó Aranykard* döntően Ady-ihletésű versei, kizárólag pszichológiai értelemben, talán tudatos vagy tudattalan „eltávolítási” kísérletek voltak a Latinovitsot övező kultusz minden formájától, amelynek részét képezte József Attila öngyilkossága is.

A Halottak Királya (1970) és a „Magelmélet”

Juhász ezekben a nehéz esztendőkből írta egyik legfontosabb és legsikerültebb históriás énekét, a Dózsa-éposz posztmodern folytatásaként is felfogható *Béla-époszt* (ismertebb nevén: *A halottak királyát*). A vers röviden IV. Béla király és a vele együtt menekülő magyarság – a „Maradék” – hányattatásának és célba érésének története. *A vérző, őszi kertben* látszólag céltalanul tén-

fergő – valójában az emberi szerveket növesztő virágokat véres kezeikkel beporzó – Angyalok ürüléke (a bóbiták, kitingpáncélok, kő-gatyák, bojtok és pamacsok) tulajdonképpen a *Béla-éposz*ból ismerős középkori rovarhősök maradványait tartalmazzák. A „Maradék” szó egyébiránt a *Vérző, őszi kertem* soraiban is megjelenik: „*ami bennük el nem ég, / a Belőlem- Maradék!*” Véleményünk szerint, a Béla-époszban szereplő „Maradék” megegyezik az Ady által gyakorta hangoztatott „Magelmélettel”, ami sajátos hangzású szótöve révén – Mag, Magóg, Magyar – egyaránt a magyarság megmaradásának (vagy meg nem maradásának) szimbóluma. (Pl.: *Mag hó alatt. A Hóseás átka*).

Woodstock virágai

Az említett öngyilkosságokat követően a vér és az erőszak egy időre valósággal elárasztotta Juhász költészetét (lásd: *A megváltó kések*). Érdemes megjegyezni, hogy e véres virágok nem csupán Európa keleti felének elszegényedett országaiban virultak teljes pompájukban, de a mesés gazdagságú Amerikai Egyesült Államok területén is kiváló táptalajra leltek. A történelemformáló híres woodstocki rockfesztivál még a szerelem és a szivárvány jelképe volt, ugyanakkor egy generáció lázadása is a világot uráló politikai elit és háborús hadigépezet ellen (Make Love, Not War!). A fesztivál utolsó fellépője, Jimi Hendrix itt adta elő felejthetetlen szerzeményét, amely tulajdonképpen nem volt más, mint az amerikai himnusz elektronikus gitárral torzított változata, eleven tiltakozás a vietnami vérontás ellen: elesett amerikai katonák és ártatlan polgárok jajsikolya. A hippik és punkok rendkívül nagy becsben tartották és rendszeres jelképként hordták a virágokat. A „fű” egyenesen a szabadság jelképe lett. Az 1969-es évet sokan a „Szerelem Éveként” élvezték. Mások viszont, például az említett Jimi Hendrix, a Vég kezdetének látta, és a hanyatlás éveként mutatta be: „*If 6 was 9*” (Ha a 6 átfordul 9-be). És valóban: a hatvanas éveket megkoronázó woodstocki rockfesztivál

után egyre botrányosabb és brutálisabb koncertek következtek, egyre több droggal, szexszel és vérontással. Az erőszak elszabadult. A hippik és punkok virágai egyre mérgezőbbekké váltak. A véres virágok korszakát végül a Manson család ép ésszel felfoghatatlan ámokfutása tetőzte be. Pontosan nehéz rekonstruálni, hogy a vasfüggöny innenső felén élő költők, köztük Juhász Ferenc mennyit érzékelt az USA történelmének egyik legellentmondásosabb korszakából. De talán nem követünk el túl nagy ostobaságot, ha Juhász Ferenc versét párhuzamba állítjuk a rocksztárból költővé avanszált Jim Morrison (The Doors) egyik utolsó költeményének (*An American Prayer*, 1978) több tekintetben is hasonló soraival:

A tévében csupa unalmas pofát látok.

Rózsákat szeretnék ültetni kertemben és rubintokat a királyi csecsemőknek. (...)

A felszántott növények egyszer még bosszút állnak: egy levágott kertbe szórják szét összetört csontjainkat, majd meglátjátok! (...) Nincs többé pénz, nincs többé divatos hacuka a nőknek. Az a távoli Királyság mindenben tökéletesnek látszik. Egészen addig, amíg ki nem derül a vérfertőzés, és át nem adjuk magunkat a növényi éhezésnek.

Csak hogy én nem leszek ott. Inkább a barátok tora, mint a Királyság kora.

Juhász Ferenc „anti-kertje”

Juhász Ferenc költészetében a növényi lét teljesen egyenrangú az állati és emberi létezéssel. *A virágok hatalma* (1955) című korai hosszúversben a költő egy komplett miniatűr époszt szentelt a növényi létezés minden jelentős aspektusának. A homéroszi eposzokból ismert „barbár hajókatalógusok” és „enumerációk” (seregszemplék) helyett ezúttal természetesen szelíd herbáriumokból kölcsönzött virágnevekkel találkozunk. Akhilleusz,

Odüsszeusz, Agamemnón, Menelaosz és Diomédész dicső nyomdokain haladva hamisítatlan hőökké válnak a harcias Harasztok, Zsurlók, Zsályák, Pitypangok, Páfrányok, Boglárkák, Cickafarkak, Jajrózsák, Vízililiomok, Szarkalábak és Nefelejcek. Hiszen ezek a növények nem csupán szépek és illatosak, nemcsak a szerelem és a halál időtlen jelképei-szimbólumai, de egyszersmind fölöttébb hasznosak is: lábak nélkül is képesek voltak átgázolni az egész Földön, mi több: az egész evolúción! Jelen voltak az emberi történelem minden fontosabb korszakánál. Páratlan odüsszeiájuk során magukba szívták az életet jelentő napfényt és a földből származó ásványi anyagokat, amelyek segítségével képesek lettek gyógyítani, haláluk után pedig újabb éltető energiákat jelentő szén- és olajlényegültek, miközben szelíd életükben az oxigén termelésével járultak hozzá az emberi létezéshez. A virágokat tehát valódi hősöknek kijáró tisztelet és némi képzavarral élve: illatos *babérkoszorú* illeti meg! A fiatal Juhász Ferenc től meg is kapták szárnyaló himnuszukat:

*Itt égsz te bennem, öröm és bánatként, földem néma lelke,
Kikerics, Hólyagos habszegfű, Boglárka, Aranyveselke,
szívemet gyökérrel át-meg-átszövöd, rögömet befonod,
mert én ez a föld vagyok, termő-anyád, rabod,
mert nélküled élni én se tudnék, ki élni küldtelek,
puszta-kopáran megavasodnék, de élsz, mert hittelek.¹⁴*

Ám Juhász Ferenc „genezise” később korántsem ennyire szívhez szóló és barátságos. *A Szent Tűzözön regéiben* (1968) a növények helyett az állatok lesznek a főszereplők, de ezek az állatok nem hősök többé: fejvesztve menekülnek a nyakukba szakadó apokaliptikus tűzözöntől. Juhász a rá jellemző részletességgel sorolja fel az egyes állatfajok kálváriáját, valódi *juhászként* tereli őket és tervezi meg menekülésük útvonalát a bábeli zűrzavarban, amely nem lehet más, mint az atomháború apokaliptikus

¹⁴ A Virágok Hatalma (1954–1955)

látomása. Külön érdemes kiemelni a Salvador Dalí képekről ismerős lángoló zsiráfokat, és az égen repülő lángoló madarakat, amelyek olyanok, mint az Utolsó Ítélet napján felcsapott könyvek: a „Madár-Bibliák”, „Madár-Őszövségek” és „Madár-Újszövségek”. De említsük meg a „növény-dodekafóniák” és „madár-atonalitások” fülsiketítő lármáját is. Az Isten teremtette földi Paradicsomból az éposz végére nem marad más, mint egy nagy rakás csalamádé.

Juhász azonban nem áll meg itt, és a *Gyermekdalokban* (1968) az atomháború lehetséges következményeként a poszt-apokaliptikus létezés lehetőségét is számításba veszi.

Egyes filozófusok szerint az anyatermészet meghatározott időközönként elpusztítja önnön teremtményeit. Ezt hívják „Médeia-elméletnek”. A kihalás lehet tömeges jellegű vagy specifikus. Utóbbi esetben rendszerint a nagyobb és bonyolultabb organizmusok pusztulnak ki. Ugyanakkor a kataklizmát túlélő egyszerűbb életformák – például a mikroorganizmusok és a növények – ismét birtokba veszik az elnéptelenedett tájat. Lovász Ádám fiatal magyar filozófus az ősi maya templomokat és kultúrát elnyelő dzsungel példáján keresztül szemlélteti a folyamatot.¹⁵ Juhász költeménye is hasonló utakon jár. Az Élet ugyanis él – és gyanús, hogy minden körülmények között, örökké élni akar. Mi pedig mintha a Magyar Ugaron járnánk ismét, egy olyan „elvadult tájon” (közelebbről egy zöld színű, penészes, ősvilági időket idéző, kozmikus dzsungelköttyvalékban), ahol a „dudva, a muhar, a gaz leház, altat, befed”, és „égig-nyúló giz-gazok” pöffeszkednek és takarják el a napfényt e magyaros „Csernobil” utáni radioaktív sugárzásban. (A poszt-apokaliptikus helyszín „magyaros” hangulatáról egyébként a dzsungelköttyvalék egy kisebb tisztásán heverő, *magyar nyelvű* gyermekdalokat játszó ócska gramofon gondoskodik. Hallgatósága azonban nincsen, mivel az éposz egyetlen emberszabású teremtménye, egy emberfejű, ám gekkónyi méretű aggyal rendelkező mutáns óssárcánkygkik,

¹⁵ Lovász Ádám: Az érzet deterritorializációja (2018)

lényegében egy kőcsipke-páncélos, két lábon járó, eleven ember-állati katedrális). Juhász Ferenc hatalmas lexikális tudásanyagra támaszkodva mindössze három hónap alatt írta meg ezt a remekművét. Kétségtelenül ez az egyik legkomplexebb és legsikerültebb Juhász-éposz, amely akár a szocialista rendszer burkolt kritikájaként is felfogható, hiszen a prágai tavasz idején keletkezett. Természetesen ebben a költeményben is állandó eposzi kellek az Embersárkánygyík világát benépesítő növényi és állati létformák (ál)tudományos leírása. Csakhogy ezek a teremtmények egytől egyig Juhász képzeletének szörnyszülöttjei, Hieronymus Bosch képeit idéző groteszk kreatúrák, akik a radioaktív sugárzás hatására nyerték el végső formájukat. Létért folytatott küzdelmük pedig akár a darwini evolúciós verseny, a „szaporodás és egyedfejlődés” paródiájaként is olvasható:

„Különösen a békák sokasodtak és sokszorozódtak hemzseggve (...) Mert voltak kéttestűek és négyfejűek, hátrafelé ugrálók (...) és volt olyan, amelyiknek csak egy hártýás-talpú lába nőtt ki hasa közepéből, s azon ugrált. (...) Volt itt átlátszó mirigybőrű kocsonya-zsák, amelyben a fej, a lábak befelé nőttek a látható lüktető szervek közé, s mint egy jégtuskó úgy ragyogott: amelyben befagyva béka, hal, pióca, toll, virág. (...) És a legkülönösebb a szőlőfürt-béka volt, két változatban is, sőt háromban talán, mert az egyik csúcsos hát-farán hordozta szőlőfürt-szemét, mint óriás szőlőfürt-alakú petecsomót. (...) És a másiknak, akinek a szeme helyét eres kőkéreg nőtte be, körül a nyakán, mint gyöngy-nyaklánc ragyogott a szemgolyó-koszorú. De a harmadik, a harmadik volt a legtitokzatosabb! Mert ez a harmadik az egész testén szemgolyókat hordozott, nem is volt más, csak egyetlen szemgolyó-gombóc, négy gyönggyel-kivarrt-lábú kukoricacső, egyetlen szemgolyó szőlőfürt, hiszen teste minden felületén szemgolyók szikráztak: a fejen, a tokán, a háton, a hason, a faron, végig a combokon a talpakig, a lábujjakon is végig. (...) Olyan vala ez a szem-szőlőfürt-béka, mintha gyönggyel kivarrt ruhába, gyöngy-sisakba, gyöngy-álarcba, gyöngy-kesztyűkbe és gyöngy-csizmákba öltöztette volna a titkos teremtés. Önmaga szemgolyó-szobra volt ő.”

Juhász Ferenc tekintete

Ahogy az iménti idézetből is látszik, Juhász mindenekelőtt a békák szemeit hangsúlyozza. Ám az életmű folyamatos fejlődésének csúcán a „békaperspektívát” fokozatosan a „légyszemperspektíva” cseréli fel. A légyszem olyan legvégső szuperszimbólummá nő, amely a világ bonyolultságát, összetettségét, és pillanatszerűségét adekvát módon fejezi ki. A légyszemek összetettsége és bonyolultsága – az ötezer mikroszkopikus látópontból kikristályosodó eleven „ikertornyok” – a hetvenes-nyolcvanas évektől kezdve egyre élénkebben foglalkoztatták Juhász képzeletét: mindent látni és mindent megfigyelni, jelen lenni a létezés minden pontján, a téridő minden szegmensében, mint Isten mindent látó szeme. Juhász Ferenc valószínűleg egy „térhálókra” osztott Bosch-album segítségével dolgozta ki az ötezer látókristályból összenőtt kozmikus megametaforát, amelyen keresztül feltáruul előttünk a létezés valamennyi aspektusa, és gyönyörködhetünk a köröttünk lebegő teremtés-teljességben:

*S mint Hieronymus Bosch
szappanbuborék-kelyhe,
szivárványgömb-szerelme
amit látással megfogsz.*

*S mint légyszem ásvány-zöldben
osztott tér mozaikból:
vágyad ikra-cellákból
pontszem-háló félgömbben.*

*A külön-egész részek
sejtrács-púppá rakódva,
törten egésszé oldva.
S nevensz, mint aki részeg.¹⁶*

¹⁶ A virágban cimbalmozó asszony (Világtűz; 1993)

A légszimbolika a költő egyik legösszetettebb motívuma és metaforája. Ahhoz, hogy megkíséreljük értelmezni e páratlan gazdagságú költészet igen összetett világképét, elengedhetetlen, hogy olvasóként mi magunk is azonosulni tudjunk ezzel a központi – Juhász szinte valamennyi kései művébe beleszótt – szimbólummal; lényegében *léggyé kell legyünk* az olvasás során, és ebből az újfajta perspektívából szükséges szemlélni világunkat. Az első pillantásra kusza és terjedelmes életmű így hirtelen rendezetté és átláthatóvá válik, hiszen a művészi részletek valamennyi szépsége-gazdagsága egyszerre jelenik meg a szemünk előtt: ott lehetünk a legváltozatosabb képek és víziók születésénél, s láthatjuk azok fejlődését a Juhász alkotta Genézisben. A légszem-variációk kapcsán mindenekelőtt az ötezer látókristályból álló légszemek sűrűségét érdemes hangsúlyozni. Juhász láncreakcióként működő képzelete igen emlékezetes asszociációkkal érzékelteti a légszemek mennyiségét. Például: „tűpárna”, „sisakrostély”, „méhkaptár”, „szénkupac”, „gyöngyserleg”, „ikrakehely”, „halikra”, „kaviár”, „málnaszem”, „eperszem”, „szőlőfürt”, „kukoricacsó”, „csillagos ég”, stb. Lényegében bármi légszemmé válhat nála az írás során, ha megfelelő a sűrűsége. Akár egy kihantolt, második világháborús tömegsír is, a sírban heverő katonákkal: *„Háromezer szeme könnytelen, száraz zsír, / mint kivégzés után kibontott tömegsír”*.¹⁷ Legvégső analógiaként pedig Bosch triptichonjának földre szállt Paradicsomát – a Gyönyörök kertjét – említhetjük. A dolgozatunk címét ihlető remekmű szintén egyetlen légszemként bámul bennünket rengeteg meztelen alakjával...

¹⁷ Fekete Saskirály (1987)

- 3 **Böszörményi Zoltán:** Ne röppenj el (vers)
- 4 **Oberczián Géza:** Az eltűnt gyermek (próza)
- 13 **Tóth Csilla:** óriáskígyó; magamat néha (versek)
- 15 **Barta Zsolt:** Száz (próza)
- 20 **Boda Edit:** Két szín (vers)
- 22 **Lesovics István:** Indián (proza)
- 25 **Varga Melinda:** A tizenkét kagyló – skorpió (vers)
- 26 **Bíró Tímea:** Határok között; Megkoronázott félelmek;
részlet egy készülő elemzésből (versek)
- 29 **Endródi Gábor:** Ilza levele (próza)
- 35 **Fövényi Sándor:** A csóró pesti balladája (vers)
- 36 **Jóó József:** Ügyvédek (próza)
- 39 **Debreczeny György:** történelem; nem esik messze (versek)
- 41 **Nagy Zopán:** Atjárások / Talált írások... (próza)
- 45 Janus Pannonius Költészeti Nagydíj – 2019
- 46 „Ültessünk fákat az erődök helyén” – Janus Pannonius-
díjátadó ünnepségek Szigetváron, Pécsen és Budapesten
- 61 **Jenaro Talens:** Clara Janés Nadal méltatása
- 63 **Clara Janés Nadal** köszöntő beszéde a Janus Pannonius
Költészeti Nagydíj átadása alkalmából
- 71 **Varga Melinda:** A szerelem almája – ajánló Clara Janés
Nadal verseihez
- 74 Clara Janés Nadal
- 75 **Clara Janés Nadal** versei: Fúgák visszhangja, Mulandóság,
Sophia, Árnyék arkangyal, A szárnyakról,
Hódolat a tengernek
- 79 **Farkas Wellmann Endre** laudálta a Filius Ursae-díjas
Győrei Zsoltot
- 81 **Győrei Zsolt:** A Velemi Névtelen költeményeiből, Kiben
egy pénzsóvár leányhoz beszél, Kiben fát adna, csak enmaga
átfűlhessék, Kiben vén tornyában borong, Kiben lelkét
fecskéhez hasonlítja
- 84 **Farkas Wellmann Endre** laudálta a Khelidón-díjas
Marcsák Gergelyt
- 86 laudálta a Khelidón-díjas
Bék Timurt
- 87 **Bék Timur:** Milyen hidegen
- 88 **Rimóczi László:** Idilli horrorpornó (csak erős idegzetűeknek!)
(Márkus András: Elza)
- 92 **Gáspár Ferenc:** Onnan nézve (Király Farkas: Ha elfogy a fény)
- 97 **Muth Ágota Gizella:** Egy erős nő regénye (Bernhard Schlink: Olga)
- 103 **Alföldy Jenő:** Az őrt álló költő (Farkas Árpád: Ostorzúgasban ének)
- 107 **Lajtós Nóra:** Szófényben villanó versek (Payer Imre:
Fényből van a fal)
- 111 **Petőcz András:** Valami Isten (Fodor Balázs: Kozmológiai állandó)
- 115 **Debreceni Balázs:** Gyötrelmek kertje – Kertszimbólumok
Ady Endre és Juhász Ferenc költészetében (esszé)

- Bösörményi Zoltán
Ne röppenj el
- Bíró Tímea
Megkoronázott félelmek
- Tóth Csilla
óriáskígyó
- Varga Melinda
A tizenkét kagyló – skorpió
- Endrődi Gábor
Ilza levele
- Oberczlán Géza
Az eltűnt gyermek
- Barta Zsolt
Száz
- Boda Edit
Két szín
- Lesovics István
Indián
- Fövényi Sándor
A csóró pesti balladája

Janus Pannonius Költészeti Nagydíj – 2019

- „Ültessünk fákat az erődök helyén” – beszámoló a rendezvényről
- Jenaro Talens: Clara Janés Nadal méltatása
 - Clara Janés Nadal köszönőbeszéde
 - Varga Melinda: A szerelem almája – ajánló Clara Janés Nadal verseihez
 - Clara Janés Nadal versei:

Fúgák visszhangja, Mulandóság, Sophia,
Árnyék arkangyal, A szárnyakról,
Hódolat a tengernek

500 FORINT • 6 LEJ • 1.50 EURÓ

nka

Nemzeti Kulturális Alap